

NOVOSTI HOBUCI

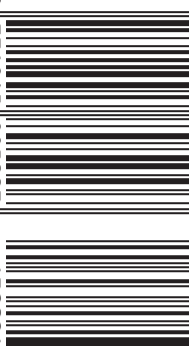
#1297

Samostalni
srpski
tjednik

Petak 25. 10. 2024.
Cijena: 1.33€

9 771845 895007

432024

ISSN 1845-8955

Trag novca i Primorca

Na sastancima na kojima su se u Primorčevom mandatu dogovarali nezakoniti radovi u zgradi na Sveticama bili su i aktualni ministar Radovan Fuchs i njegovi pomoćnici Stipe Mamić i Goran Kolarić str. 4-5.

Oružane sage

I u povodu NSATU-a i u povodu EUMAM-a premijer Plenković je izjavljivao da sudjelovanje 'traži vojska'. Vojska, međutim, u demokratskom poretku ne može i ne smije tražiti ništa od političkih vlasti, niti je pozvana da prosuđuje politički karakter i političke posljedice operacija u kojima sudjeluje ili ne sudjeluje

PREDSJEDNIK ZORAN MILANOVIĆ, ujedno i vrhovni zapovjednik Oružanih snaga, u dva je navrata u proteklih sedam-osam dana svojim zapovijedima onemogućio generalu TIHOMIRU KUNDIDU, načelniku Glavnog stožera, da na otvorenoj sjednici parlamentarnog Odbora za obranu govori o NATO-misiji ili 'aktivnosti' NSATU, misiji kojoj je Milanović uskratio supotpis, pa je odluka prebačena na Sabor, a ondje je potrebna dvotrećinska većina za usvajanje prijedloga Vlade o sudjelovanju u rečenoj operaciji. S obzirom na to da je general Kundid prvi put trebao gostovati na Odboru za obranu na poziv ministra IVANA ANUŠIĆA, logična je pretpostavka da bi njegova argumentacija išla u prilog namjeri Vlade da Hrvatsku vojsku uključi u NSATU, odnosno sigurnosno-obučno-logističku podršku Ukrajini iz stožera u Wiesbadenu u Njemačkoj, uz – kako se

doznalo u utorak – prisutnost dijela osoblja NATO-a u samoj Ukrajini: ministar obrane, uostalom, izriječno je potvrdio da je šef Glavnog stožera na strani Vladine nakane. Anušića su sasvim izbacile iz takta Milanovićeve zapovijedi Kundidu: 'Ovo što se sad događa je udar na institucije hrvatske države, na temelje hrvatske države. Ovo je klasična zloupotreba položaja i pozicije koju u ovom trenutku uživa Zoran Milanović. Čovjek koji dana nije proveo u Hrvatskoj vojsci sada se ponaša kao netko tko može mobingirati i zlostavljati načelnika Glavnog stožera, a to znači da zlostavlja kompletne Oružane snage i sprječava ih u njihovim zadacima i dužnostima.'

Iz ove Anušićeve izjave proizlazi da Hrvatska ima ministra obrane i potpredsjednika Vlade, a onda i predsjednika Vlade što podupire svog ministra, koji ne razumiju ustavnu i zakonsku poziciju vojske i načelnika

Glavnog stožera u ovoj zemlji i općenito u demokratskim političkim sustavima, ili sve dobro razumiju, no manipuliraju i proizvode nepotrebnu dramu u sklopu svoje predizborne propagandne operacije protiv Milanovićeva reizbora za predsjednika Republike. Što znači optužba da Milanović mobingira i zlostavlja načelnika Glavnog stožera? U prava načelnika Glavnog stožera nikako se spada pojavljivanje na političkim forumima i javno zastupanje ovakvih ili onakvih političkih odluka, jer prijedlog Vlade o sudjelovanju časnika HV-a u misiji NSATU nije rezultat nikakve stručne analize iz vojnog područja nego politički izbor PLENKOVIĆA i aktualne vlasti, a posao je vojske da izvršava zakonite naredbe onih koje su birači ovlastili da naređuju. General Kundid nije mogao reći ni saborskim zastupnicima ni javnosti ništa više i ništa drukčije o NSATU-u od onoga što su mogli i rekli ministar obrane

i njegovi suradnici. Ako, pak, Kundid osjeća neobuzdanu potrebu da se javno založi za jednu političku odluku, naročito kad o toj odluci postoji politički prijemor na najvišoj razini, pa Milanovićevu zabranu doživljava kao zlostavljanje i svoje osjećaje potom dijeli s ministrom Anušićem i premijerom Plenkovićem, e u tom slučaju mora se konstatirati da je Kundid bio potpuno promašen (Milanovićev) odabir za prvog čovjeka vojske.

Smisao HDZ-ova uvlačenja načelnika Glavnog stožera u ovu priču i inzistiranja na javnoj sjednici Odbora za obranu jest u tome da se jedna politička odluka – koja jest korak više NATO-a kao organizacije u smjeru uključivanja u rat u Ukrajini, jer će se u Ukrajini provoditi ono što se osmisli u stožeru NATO-a u Wiesbadenu – umota u privid objektivnosti i stručnosti te da se Zorana Milanovića, osim rusofilom, prikaže i čovjekom bez respekta za interese Oružanih snaga i za stavove vodećih generala. Plenković je, uostalom, i u povodu NSATU-a i u povodu EUMAM-a (operacije obučavanja ukrajinske armije pod okriljem Europske unije) izjavljivao da sudjelovanje 'traži vojska', što bi trebalo funkcionirati kao argument pred kojim je sve drugo nevažno. Vojska, međutim, u demokratskom poretku ne može i ne smije tražiti ništa od političkih vlasti, niti je pozvana da prosuđuje politički karakter i političke posljedice operacija u kojima sudjeluje ili ne sudjeluje. Vojska ne smije i ne može javno tražiti od civilne vlasti ni da joj nabavi nove čizme i topove, a kamoli da se država uključi u NATO-misiju čija je svrha pružanje konkretne ratne pomoći zemlji koja nije članica NATO-a, neovisno o tome što je ta zemlja žrtva agresije Ruske Federacije. Pa, Glavni stožer HV-a nije javno zahtijevao ni kupovinu eskadrile borbenih aviona, nego su visoki časnici sudjelovali na tehničkoj razini nakon što je donesena politička odluka o nabavi. Ako se proglasi legitimnim da se politička vlast rukovodi onim što vojska traži kad je riječ o međunarodnim odnosima, bilo bi primjereno da se organizira svečano strijeljanje ionako iznjanjavanog Ustava na Markovu trgu ili na Trgu žrtava fašizma.

Cijeli ovaj igrokaz s generalom Kundidom HDZ-u je, dakle, bio potreban da bi Milanović predizborno ozloglasio kao neprijatelja Hrvatske vojske, a samim time i Republike Hrvatske te hrvatskog naroda. 'Ovo je udar na Hrvatsku vojsku', kaže Plenković koji u posljednjih petnaestak dana ne izjavljuje gotovo ništa mimo sve žešćih i težih optužbi na Milanovićev račun u pogledu odnosa prema Ukrajini i Rusiji. Shvatio je da HDZ-ov predsjednički kandidat DRAGAN PRIMORAC teško može parirati Milanoviću i odlučio je ne birati sredstva da ga maksimalno difamira među biračima, uključujući pučkoškolski pojednostavljeno inzistiranje na razvrstavanju građana na one koji su za Zapad i one koji su za Istok. Osobna netrpeljivost nadjačala je političku racionalnost, pa će eventualna Milanovićeva pobjeda više biti Plenkovićev nego Primorčev poraz – ovaj potonji ionako nema što izgubiti – premda je početna ideja davanja podrške Primorcu bila upravo u tome da se vjerojatni poraz makne što dalje od Plenkovića i HDZ-a. ■

Načelnik Glavnog stožera Tihomir Kundid (Foto: Ivo Čagalj/PIXSELL)

IMPRESSUM

Godina xxv / Zagreb | petak, 25/10/2024

NOVOSTI
HOVOŠTA #1297

Samostalni srpski tjednik

IZDAVAČ
Srpsko narodno vijeće

ZA IZDAVAČA
Milorad Pupovac

GLAVNA UREDNICA
Andrea Radak

ZAMJENIK GLAVNE UREDNICE
Tihomir Ponoš
IZVRŠNI UREDNICI
Goran Borković (Portal
Novosti), Petar Glodić,
Lujko Parežanin (Kultura)
REDAKTORICE
Ana Grbac,
Darija Mažuran-Bučević
KOLUMNISTI
Boris Dežulović,
Viktor Ivančić, Sinan

Gudžević, Boris Rašeta
REDAKCIJA
Paulina Arbutina, Jerko
Bakotin (urednik Interna-
cionalne), Milan Cimeša,
Zoran Daskalović, Ivica
Đikić, Tena Erceg, Dragan
Grozđanić, Mirna Jasić
Gašić, Nenad Jovanović,
Vladimir Jurišić, Marko
Kostanić, Anja Kožul, Igor
Lasić, Branimira Lazarin,

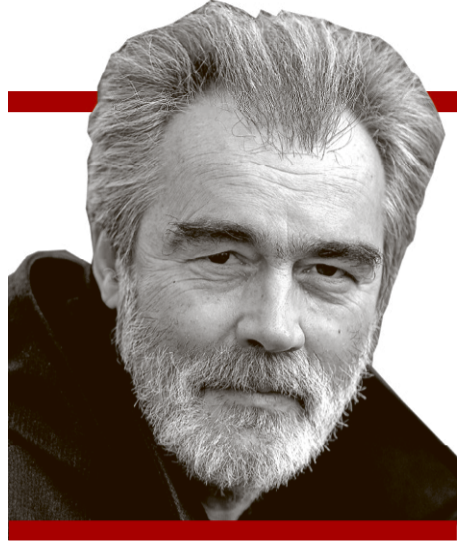
Bojan Munjin, Tamara
Opačić, Ivana Perić, Boris
Postnikov, Srećko Pulig,
Hrvoje Šimičević i Nataša
Škaričić
TAJNICA REDAKCIJE
Irena Bosnić
FOTOGRAF
Sandro Lendler
GRAFIČKI UREDNICI
Ivica Družak,
Darko Matošević

DIZAJN
Parabureau / Igor
Stanišević & Damir Bralić,
Nikola Đurek
ILUSTRACIJA NASLOVNICE
Luka Duplančić
ŠTAMPA Tiskara 'Zagreb',
Zagreb
TIRAŽA 6000

Novosti su financirane
sredstvima Savjeta za

nacionalne manjine Vlade
Republike Hrvatske i
sredstvima Ureda za
ljudska prava i prava
nacionalnih manjina Vlade
Republike Hrvatske.

REDAKCIJA
Gajeva 7, 10 000 Zagreb
T/F 01/4811 198, 4811 281
info@portalnovosti.com
www.portalnovosti.com

UVREDE
I PODMETANJA

PIŠE Viktor Ivančić

Na površini, pitanje glasi: Pod čijom je komandom Hrvatska vojska – Plenkovićevom ili Milanovićevom? Suštinski, pitanje je sasvim drugo: Čija je Hrvatska vojska – američka ili hrvatska? Iz rakursa HDZ-ove propagande, pak, pitanje je sasvim treće: Čija je Hrvatska vojska – američka ili ruska?

Čija je vojska?

SLIKA govori više od riječi.
To mora da je pomislio ANDREJ PLENKOVIĆ par sati nakon što se salvom teških kvalifikacija ostrvio na ZORANA MILANOVIĆA.

Najprije je dakle predsjednika RH optužio da 'provodi državni udar', da demonstrira 'diktatorske, faraonske i autoritarne osobine', da je 'štetan za hrvatsku demokraciju', da visokorangirano vojno lice 'drži u pritvoru na Pantovčaku', pa slijedom toga pozvao 'vojnike i vojnkinje' da se odupru tome nečuvenom jarmu, da bi zatim, koji sat kasnije, na svojem profilu na platformi X objavio fotografiju koja predstavlja vijest: predsjednik Vlade RH primio je u svom kabinetu načelnika Glavnog stožera Oružanih snaga RH TIHOMIRA KUNDIDA. Uz spomenu tu dvojicu, od kojih je drugi pozirao u vojnoj radnoj uniformi, na slici su još ministar obrane IVAN ANUŠIĆ i predstojnik premijerova ureda ZVONIMIR FRKA PETEŠIĆ, dok pobožno zure u objektiv dvorskog fotografa.

O čemu su ovi u vladarskim odajama divanili, nije precizirano – a i publici se, objektivno govoreći, za to živo jebe – jer stvarni sadržaj ilustrirane informacije glasi: Kundid je naš! Tko naime doista izdaje zapovjedi načelniku Glavnog stožera? Po Ustavu, to bi trebao biti predsjednik Republike, no poznato je da se vijesti, pogotovo kada su generirane u Vladinu laboratoriju, ne pišu po slovu Ustava.

Zanemarimo li nijanse na kojima se uporno inzistira i čija je svrha da nas stalno navode na krivi trag, barazna izmjena psovanja i slikanja dočarava bit aktualnoga političkog pičvavza, započetog između Banskih dvora i Pantovčaka, a nastavljenog u Saboru. Okršaj se očigledno vodi oko patronata nad oružjem. Na površini, pitanje je sljedeće: Pod čijom je komandom Hrvatska vojska – Plenkovićevom ili Milanovićevom? Suštinski, pitanje je sasvim drugo: Čija je Hrvatska vojska – američka ili hrvatska? Iz rakursa HDZ-ove propagande, pak, pitanje je sasvim treće: Čija je Hrvatska vojska – američka ili ruska?

Metafora koja se po stranačkoj direktivi danima papagajski ponavlja – da predsjednik 'drži u pritvoru' načelnika Glavnog stožera – sročena je kako bi se predstavila normalnom namjera HDZ-a da Hrvatsku vojsku 'oslobodi' kaveza i terora naredbodavnog zlotvora. Njome se na banalno slikovit način šalje poruka da Milanović nije zapovjednik, već tamničar i zlostavljač Hrvatske vojske.

Mimo metafora, Plenković je oko toga bio izravan do razine otvorena huškanja na pobunu: 'Ovo je državni udar, udar na Hrvatsku vojsku. Šaljemo poruku svim generalima, časnicima vojske, vojnicima, vojnkinjama: ovo što Milanović radi Kundidu, radi svakome od vas ponaosob...'

Vojska je, drugim riječima, zarobljena od strane onoga koji nezasluženo raspolaže zapovjednim ingerencijama, pa premijer i njegova partija grozničavo rade na tome da se ona oslobodi okova i ostvari svoju autonomnu volju, kao da slobodno i autonomno djelovanje ima biti prirodna odlika državne vojne sile. U pričuvi, razumije se, postoji i tajni amandman: karakter slobodnog i autonomnog djelovanja definira Vlada na čelu s premijerom.

Nakon kategoričnih izjava da je predsjednik Republike ruski plaćenik čija je kampanja financirana ruskim kapitalom, optužba

Tihomir Kundid, Ivan Anušić, Andrej Plenković i Zvonimir Frka Petešić u Banskim dvorima (Foto: X)

za 'državni udar' – praćena pozivom 'generalima i časnicima', 'vojnicima i vojnkinjama' da se osvijeste – ne zvuči nimalo naivno: želi se sugerirati da Hrvatska vojska nije samo izložena hirovima destruktivnog lunatika, nego i da je pod izravnom ruskom komandom, te bi Vladino preuzimanje pune kontrole nad njom predstavljalo oslobodilački čin, a time i prvorazredan nacionalni interes. Jedini je problem što štetočina na funkciji predsjednika države ima demokratski legitimitet, a bogme i Ustavom zajamčenu ovlast da Hrvatskoj vojsci izdaje naređenja.

Plenković je stoga suočen s dilemama koje, zbog nemogućnosti da ih uspješno razriješi, rezultiraju provalama srdžbe. Kako zaobići demokratske procedure i sabotirati demokratske norme radi osiguravanja 'prirodnog' razvoja demokracije? Ili: kako stornirati demokraciju u Hrvatskoj da bi se onesposobilo onoga koji je 'štetan za hrvatsku demokraciju'? Ili: kako oduzeti ustavne ovlasti Kršitelju Ustava? Ili, nešto preciznije: kako prekršiti Ustav da se osujeti Kršitelj Ustava?

Količina nesporazuma proporcionalna je količini javno ispoljenog bijesa. Građanima već pucaju bubnjići od silovita lupanja šakama o stol. Nakon što je tokom osam godina uspješno obavio uzurpatorski pohod na institucije i praktički dovršio proces koncentracije vlasti, toliko da ga je sa zavišću počeo pogledavati i Veliki vođa Srbije, čovjek se pita zbog čega Plenković – kada već povrh svega želi biti i vrhovni zapovjednik Hrvatske vojske – nije istaknuo svoju kandidaturu na izborima za predsjednika, nego je u bitku gurnuo zmijski elegantnog DRAGANA PRIMORCA, marionetu s nesagledivim gubitničkim potencijalom.

U svakom slučaju, uz veliku su se pompu na scenu vratili oni TUĐMANOVI 'zeleni i žuti vrazi', u rusificiranim varijantama, prilagođeni zadnjim modnim trendovima, s tim što sada ne borave tek u opozicijskim budžacima i opskurnim medijskim brlozima, nego i na najvišoj državnoj funkciji. Za nevolju, potonji još i ne dopušta da ga se mirnim putem odloži u formalin.

Pored ostaloga, velika partijska hajka na Milanovića i njegove 'trabante' (a to je više-manje cijela opozicija) kao da slavi manjak inteligencije i promiče tupost kao nacionalno dobro, jer sadržaj optužnice protiv Vrhovnoga zlotvora – pod uvjetom da se opskrbi činjenicama i dokaznim materijalom – sasvim lijepo funkcionira kao auto-

portret režima. Objekt mržnje nominalno je na Pantovčaku, a faktički u zrcalu. Tako svjedočimo borbenoj euforiji čija pokretačka snaga leži u kolektiviziranju misaone, pa onda i moralne invalidnosti. Tragikomični saldo, s Milanovićem kao figurom na koju su projicirane vlastite političke niskosti, nije zregor evidentirati:

optužuju ga da zloupotrebljava vojsku, iako je nedvojbeno da sami to upravo čine, između ostalog i tako što načelnika Glavnog stožera silom nastoje uključiti u političke okršaje, sve sa foto-seansom u Banskim dvorima;

optužuju ga za kršenje Ustava, iako je nedvojbeno da se sami tome upravo odaju, negirajući ustavna ovlaštenja predsjednika Republike, podižući najveću larmu kada ih se ovaj strogo pridržava i izjednačujući takve njegove postupke s nacionalnom izdajom;

optužuju ga za verbalno nasilje i vrijeđanje političkih protivnika, iako je nedvojbeno da količina muklih kletvi ispaljenih na njegov račun višestruko nadmašuje onu koja putuje u obrnutom smjeru;

optužuju ga za 'diktatorske, faraonske i autoritarne osobine', iako je nedvojbeno da iste krase predsjednika Vlade, čija je historična dreka izazvana upravo nemogućnošću uspostave svesti i kontrole nad vojnim trupama;

optužuju ga da je 'štetan za hrvatsku demokraciju', iako je nedvojbeno da je pod suptilnim djelovanjem vladajuće stranke ta slavna tekovina – 'hrvatska demokracija' – iznjedrila političku scenu koja se oštro dijeli na poklonike HDZ-a i ruske plaćenike.

Plenković, međutim, stvari ne vidi takvima. Sposobnost samoobožavanja pokazuje se otpornom na činjeničnu građu. Fakti bježe od njega kao vrag od tamjana. Sve veći intenzitet gnjeva koji ga preplavljuje kada stvari ne idu po njegovome, ukazuje na navadu da se stvarnost uzima u obzir jedino ukoliko je podređena vladarskim ambicijama.

U takvim okolnostima nije podnošljivo da netko drugi – a ne on – izdaje direktive Hrvatskoj vojsci. Uostalom, struktura vlasti trenutno je vrlo povoljna za preuzimanje komandne moći nad oružanom silom: neofašisti u svojstvu koalicijskih partnera i neonarcist na čelu Vlade. ■

Svi Primorčevi ljudi

Na sastancima na kojima su se dogovarali nezakoniti radovi u zgradi na Sveticama, koji će Hrvatsku koštati više od tri milijuna eura, bili su i aktualni ministar Radovan Fuchs i njegovi današnji pomoćnici Stipe Mamić i Goran Kolarić. Upravo je Fuchs, a ne Dragan Primorac, 21. svibnja 2008. sa Svetice-centrom potpisao petogodišnji ugovor o zakupu zgrade

MINISTAR znanosti, obrazovanja i mladih RADOVAN FUCHS, državni tajnik STIPE MAMIĆ i glavni tajnik ministarstva GORAN KOLARIĆ bili su 2008. godine na sastancima na kojima se dogovarala nezakonita nabava namještaja i radova na privatnoj zgradi tvrtke Svetice-centar koji su ove godine iz državnog proračuna plaćeni više od tri milijuna eura. Prema sudskim spisima iz kojih se nametnuo taj zaključak, Mamić i Kolarić su po nalogu tadašnjeg ministra DRAGANA PRIMORCA dogovarali posao s privatnim izvođačima, vlasnicima zgrade u kojoj je i danas to ministarstvo. Štoviše, Primorac je

u sudskom iskazu rekao da su za vrijeme prvog ministarskog mandata Radovana Fuchsa, koji ga je naslijedio 2009. godine, svi sudionici ove priče iz ministarstva 'osobno potpisali' da nije bilo usmenog dogovora sa Svetice-centrom. S obzirom na presudu Visokog trgovačkog suda iz ožujka ove godine kojom je utvrđeno da je nezakoniti dogovor postojao, iz Primorčeve izjave proizlazi da su njegovi pomoćnici u Fuchsovom ministarskom razdoblju zataškavali kršenje zakona i potencijalno kazneno djelo zlorabe položaja i ovlasti.

U vrijeme kada je afera nastajala, sredinom 2008. godine, Fuchs je bio državni tajnik, Mamić šef uprave za financije, a Kola-

rić voditelj odjela za upravljanje imovinom. Upravo je Fuchs, a ne ministar Primorac, 21. svibnja 2008. godine sa Svetice-centrom potpisao petogodišnji ugovor o zakupu zgrade. Nezakoniti dogovor o njenoj prilagodbi i nabavi namještaja za ministra i pomoćnike zbivao se prije potpisivanja ovog ugovora. Prema tužbi iz 2011. godine, kojom su Svetice-centar započele sudski postupak koji je trajao sve do ove godine, oni su održali zajednički sastanak s Primorcem i njegovim pomoćnicima. Primorac im je tada predložio da Svetice-centar na početku financiraju adaptaciju zgrade i kupnju novog namještaja, a da će im novac naknadno biti refundiran iz državnog budžeta.

Pakt je sklopljen bez pisanog traga i postupka javne nabave. Po definiciji, bio je nezakonit. Primorac je ponudio posve drugačiju verziju događaja. Svjedočeci na sudu 2016. godine, rekao je da su Svetice-centar na sastanku pristale platiti sve navedene troškove, kao uvjet useljenja ministarstva u njihov objekt. Da nisu, ovaj Vladin resor ne bi zakupio zgradu. 'Na tom sastanku ispred ministarstva su bili prisutni Stipe Mamić, Goran Kolarić koji je bio zadužen za javnu nabavu i jedan od ključnih ljudi za ovakve poslove Radovan Fuchs, STANISLAVA ROGIĆ i čini mi se MIRKO SMOLJIĆ', svjedočio je Primorac. U tom trenutku Rogić je bila tajnica ministarstva, a Smoljić ministrov savjet-

Usmeni dogovor Dragana Primorca i Radovana Fuchsa u HNK-u 2011. godine (Foto: Igor Kralj/PIXSELL)

nik. Primorac je pritom posebno naglasio Kolarića 'koji je za javnu nabavu nama bila osoba ključna prilikom sklapanja ovakvog posla' i Mamića 'koji je bio pomoćnik ministra za financije'. Mamić mu je na sastanku 'eksplicitno rekao da nema načina na koji bi ministarstvo moglo financirati građevinske radove i preinake na privatnom objektu koje nije u vlasništvu države', nakon čega je, po njegovom svjedočenju, vlasnik Svetice-centra pristao da će oni višemilijunski trošak tog posla prebaciti isključivo na sebe.

Znamo li epilog suđenja kojim je utvrđeno da je ministarstvo ipak dogovorilo naknadno plaćanje radova i robe, Primorčeva verzija događaja diskreditirana je kao neistinita. Posredno, nametnula se činjenica da su aktualni ministar Fuchs, državni tajnik Mamić i glavni tajnik Kolarić bili na jednom od prvih sastanaka gdje se dogovaralo kršenje zakona. Kad smo prije desetak dana pitali Fuchsa da se očituje na Primorčev iskaz u dijelu u kojem spominje i svoju upućenost u sadržaj pregovora, iz ministarstva nisu poslali direktan odgovor. Napisali su da je Fuchs 2008. godine bio 'državni tajnik zadužen za visoko obrazovanje i bio je ključni čovjek za poslove visokog obrazovanja i studentskog standarda'. U prijevodu, njegova funkcija nije podrazumijevala uplitanje u nekretninske dogovore i pripadajući interijer. Pa ipak, on je nakon opisanog sastanka potpisao Ugovor o zakupu zgrade, dokument koji bi pored već dosuđenih milijuna eura zbog nezakonite pogodbe Republiku Hrvatsku u budućnosti mogao koštati dodatnu svotu. Prema članku 10. tog ugovora, sve preinake nakon njegova potpisivanja padaju na teret ministarstva. Sa zakašnjenjem od 16 godina, ministarstvo je sudskom odlukom građevinske i instalaterske radove doista platilo oko 6,5 milijuna kuna, bez PDV-a i kamata. U isto vrijeme, članak 15. govori da je ministarstvo nakon otkaza ugovora o zakupu dužno vratiti zgradu u građevinsko stanje kakvo je bilo u trenu njegova zaključenja. Budući da su svi radovi obavljani nakon što je Fuchs potpisao ugovor, ministarstvo će možda trebati uložiti nemali trud i novac i za taj pothvat. Ako ih Svetice-centar ipak ne prisile da vrate zgradu u izvorno stanje, adaptacija koju je zbog presude platilo ministarstvo ostat će njihova svojina.

Do zaključenja teksta nismo utvrdili je li ova odredba mijenjana po isteku prvog petogodišnjeg najma. Saznali smo, međutim, da je namještaj, koji je ministarstvo ove godine platilo oko 2,7 milijuna kuna bez PDV-a i kamata, i dalje u vlasništvu Svetice-centra, a ne ministarstva. 'U predmetnoj zgradi dio namještaja koji je bio predmet spora je u vlasništvu vlasnika zgrade te se isti tako i evidentira', odgovorili su nam iz Fuchsovog ureda, ne dajući nikakve naznake da će potraživati opremu koju su 2024. platili četiri ili pet puta više od nabavne cijene.

Sudeći po sudskim spisima, Fuchsovi trenutni najuži suradnici, Mamić i Kolarić, imali su važne uloge u ovoj priči. Prema spomenutoj tužbi iz 2011. godine, tadašnji ministar Primorac formirao je poseban odbor za cijelu operaciju. Zadatak odbora bilo je praćenje preseljenja i 'realizacije radova' u novom sjedištu ministarstva. Među sedmero pojedinaca, u tom su tijelu bili i Stanislava Rogić, tajnica ministarstva 'kao najodgovornija osoba u realizaciji čitavog projekta', zatim Mirko Smoljić u funkciji 'pomoćnika ministra za sigurnost', Goran Kolarić 'kao odgovorna osoba za troškovnike i tehnička pitanja' i Stipe Mamić 'kao rukovoditelj financijske službe ministarstva za sredstva i način plaćanja'.

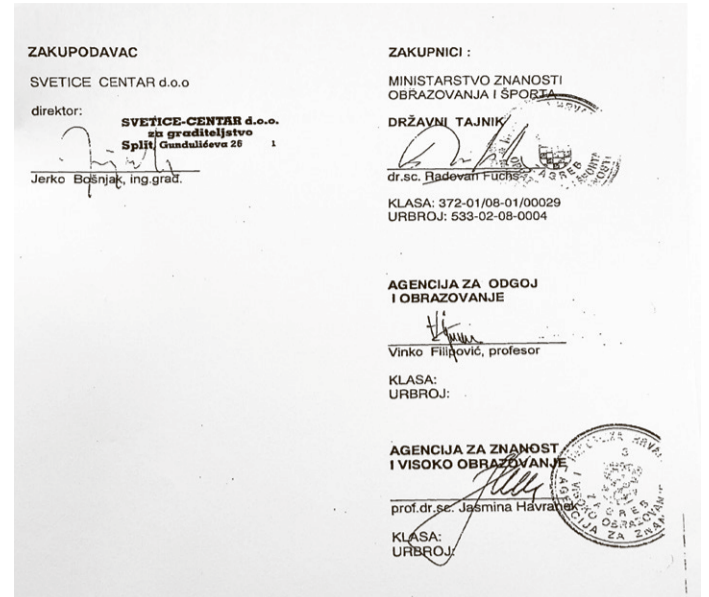
'Ministar je davao upute pojedinim odgovornim osobama, a iste osobe bi prosljedile dobivene naloge izravno Svetice-centru, koji je te upute davao izvođačima, a sve u skladu s potrebama ministarstva i unaprijed dogovorenim modalitetima', opisali su iz tvrtke Svetice-centar način na koji se odvijala nezakonita operacija.

Iz dokaza, poput preslika poslanih e-mailova, vidljivo je da je Kolarić bio uključen od samih početaka. Na početku, mailovi Svetice-centra su sadržavali nove tlocrte interijera zgrade, koje su izvođači mijenjali i oblikovali po naptucima iz ministarstva. Nakon izmjena, slali su ih opet u Primorčev resor na konačno odobrenje. Prvi mail koji je Svetice-centar poslao ministarstvu odnosio se na promjenu određenih detalja na četvrtom katu, tamo gdje je napravljen kabinet za Primorca od sto kvadrata sa skrivenim privatnim sobama, kao i uredi za njegove pomoćnike, uključujući Fuchsa, Mamića i Kolarića. Mail je poslan jedino na adresu Gorana Kolarića. Kolarić je pridružen i mailu u kojem tvrtka Svetice-centar šalje tlocrte prvog, drugog i trećeg kata koji su adaptirani također po nalogima ministarstva. U listopadu 2008. poslan mu je i tlocrt svih etaža s ucrtanim putevima evakuacije. Sve s ciljem da se u ministarstvu do zadnjih detalja odobri adaptacija zgrade.

Kao ravnatelj uprave za financije, Mamić je po tvrdnjama tvrtke Svetice-centar bio zadužen za pronalazak načina kojim bi država platila ovaj projekt. Računi za naplatu radova prosljeđivani su u odjel koji je vodio. Predstavnici Svetice-centra svjedočili su da su Kolarić i Mamić bili na sastancima gdje se razgovaralo o budućem financiranju radova i opreme iz budžeta ministarstva. VEDRAN ŠMITRAN iz Svetice-centra rekao je na sudu da je 'na više sastanaka potvrđeno' da će 'ministarstvo platiti troškove vezano za adaptaciju i opremu'. 'Tim sastancima su prisustvovali osim direktora i mene ispred ministarstva sam ministar (Primorac), gospođa Rogić, te gospođa Smoljić, Mamić i Kolarić', rekao je Šmitran. Direktor Svetice-centra JERKO BOŠNJAK potvrdio je da je osim Šmitrana i njega na više sastanaka oko nezakonitog državnog financiranja ministarstvo predstavljala tajnica Rogić, uz koju je 'uvijek bio ili Goran (Kolarić) koji vodi tehničku službu (...) ili (Stipe) Mamić koji vodi financije ministarstva'. Na sastancima su im najprije obećavali isplatu do kraja 2008. godine, ali su ih onda zamolili da se strepe do 2009., svjedočio je Bošnjak.

U sudskom spisu zabilježeni su detalji pojedinih sastanaka. Na poziv tajnice Rogić 16. rujna 2008. godine Bošnjak se sastao sa Smoljićem, Mamićem i Kolarićem. Cilj sastanka je bilo utvrđivanje svih dotadašnjih troškova. To je vidljivo iz zaključaka sastanka koje je rukom napisao vlasnik Svetice-centra. Prema Bošnjakovoj bilješci, Mamić i Kolarić su mu naložili da sastavi troškove za radove, opremu, izradu projektnih rješenja i inženjeringa, te da ih pošalje ministarstvu. Tjedan poslije, 22. rujna, Bošnjak im na 'vaše

Ugovor o zakupu sa Svetice-centrom potpisao je tadašnji državni tajnik Radovan Fuchs

traženje' šalje obračun od 6,3 milijuna kuna, odnosno 7,7 milijuna s PDV-om.

U prosincu 2008. godine, istim povodom održan je jedan u nizu sastanaka, ovaj put u uredu državnog tajnika DRAGANA SCHWARZA. Uz njega, u prostoriji su bili tajnica Rogić i Stipe Mamić. Potraživanje je smanjeno na 5,2 milijuna kuna bez PDV-a, uz projekciju računa koji još nisu pristigli od oko pola milijuna kuna. 'Predstavnici ministarstva znanosti, obrazovanja i športa osporavaju tražbinu na traženi iznos od 5,2 milijuna kuna u cijelosti', piše u promemoriji sastanka koju je sastavio Bošnjak. Dodao je da su mu odgovorili kako 'uz dobru volju mogu priznati maksimalno 1 milijun kuna'. Da je plaćen, i taj milijun bio bi nezakonit. No to se nije desilo. Posredno, iz ovih bilješki smo saznali da je 2008. godine ministarstvo doista pokušalo podmiriti dug za naručene radove, premda danas i ministarstvo i Primorac tvrde da nisu trebali platiti ništa. Održano je još nekoliko sastanaka, ali uzaludno. S jednakim rezultatom, Bošnjak se direktno obraćao i Primorcu.

Nakon njegovog odlaska s ministarske pozicije, u srpnju 2009. godine naslijedio ga je Radovan Fuchs. Direktor Svetice-centra Bošnjak slao je dopise i njemu, detaljno iznoseći sadržaj usmenog dogovora s Primorcem. Upozorio ga je da ih 'posljedice stanja neplaćanja poslovno eliminiraju iz tržišne utakmice, a to već traje dvije godine'. No pisane odgovore ni od njega nije dobio. 'Budući da račun nije plaćen, u 2010. godini sam se obratio ministru koji je tada rekao da nema ugovora i da se račune ne može platiti', sjetio se Bošnjak razgovora s Fuchsom. Račune koje je slao ministarstvu na naplatu, oni su počeli vraćati, pod obrazloženjem da je njihovom analizom utvrđeno kako ministarstvo 'nije naručilo ni ugovorilo radove na računima, te da za iste ne postoje ugovorne obveze'.

Račune im je vraćao aktualni državni tajnik Stipe Mamić, isti čovjek koji je po iskazima ljudi iz Svetice-centra bio na sastancima gdje su dogovarali naknadno državno financiranje svih radova i usluga. I osoba koja je po njihovim bilješkama bila na sastanku gdje se

od Svetice-centra tražio izlist svih troškova s ciljem da ih naplate, a potom i na onom gdje se 'uz dobru volju' obećavalo najviše milijun kuna.

Zahvaljujući dopisima Jerka Bošnjaka, nedvojbeno je ustanovljeno da je već 2009. i 2010. godine Fuchs znao sve detalje ovog dogovora koji je 2024. došao na naplatu ministarstvu koje vodi. Štoviše, kao što smo pokazali, on je prema svjedočenju Primorca bio na jednom od sastanaka sredinom 2008. gdje je počela cjelokupna zavjera na štetu Republike Hrvatske. I ne samo to. U istom svjedočenju, Primorac je rekao da mu je poznato 'da su svi sudionici (iz ministarstva, op. a.) i osobno potpisali da osim ugovorenog (Ugovor o zakupu zgrade, op. a.) nema nikakvih drugih usmenih dogovora vezano uz ovaj posao, a sjećam se da je to bilo u vrijeme ministra Fuchsa'. Pitali smo Fuchsa kad su točno potpisane ove izjave i tko ih je potpisao. 'Pretpostavljam da se radi o izjavama svjedoka danima tijekom postupaka te da su svjedoci-zaposlenici ministarstva izjavili da nisu imali spoznaju da je postojao ikakav usmeni dogovor izvan onoga što je propisano službeno potpisanim ugovorom', odgovorili su iz ministarstva. Nismo, međutim, mislili na svjedočenja u ovoj parnici, u kojoj su Mamić, Kolarić i Primorac odlučno negirali postojanje ovog dogovora, sadržaje opisanih sastanaka, a posebno svoju osobnu upletenost. Jer, Primorac se očigledno referirao na pisane izjave mimo ovog sudskog procesa tijekom mandata Radovana Fuchsa.

Sve navedene informacije mogle bi pojašniti neobično ponašanje čelnništva ministarstva u zadnjih desetak dana. Otkad su Novosti prije dva broja otkrile da su morali platiti više od tri milijuna eura (i) zbog Dragana Primorca, dali su nekoliko zabrinjavajućih izjava. Najprije su Novostima rekli da će i 'i dalje (...) osporavati navode' da se usmeni dogovor sa Svetice-centrom ikad desio. Premda je, valja ponoviti, to utvrdio Visoki trgovački sud. I unatoč činjenici da je osporavanje uzaludno zato što nije podnjet zahtjev za reviziju presude te je priča zaključena. U ponešto odrješitom stilu, Jutarnjem listu su poslali samo jednu rečenicu, tvrdeći da iznos 'nije niti će biti plaćen'. Onda su im naknadno dostavili ispravak s isprikom: dug je plaćen u lipnju ove godine. Novosti su im dale priliku i da odgovore na pitanje hoće li sada od odgovornih pojedinaca, tadašnjih upravljača ministarstvom, sudskim putem tražiti naknadu štete. Poručili su nam da je ministarstvo 'od početka ovog slučaja', kad se dakle kršenje zakona desilo, 'štitilo interese Republike Hrvatske' tako što je negiralo njegovo postojanje. Kako rekospo, navedene pozicije postale su jasnije: sudski spis, kojim je posredno utvrđeno teško kršenje zakona, prožet je imenima trenutnih voditelja ministarstva. ■

Stipe Mamić (Foto: Slavko Midžor/PIXSELL)

SINIŠA HAJDAŠ DONČIĆ Sigurno neću ulaziti u koalicije s DP-om

Morat ću amnestirati Peđu Grbina jer čovjek nikad nije rekao da ulazi u koaliciju s DP-om. Razgovaralo se isključivo o formiranju saborske većine koja bi donijela nekoliko ključnih zakona, nakon čega se trebalo ići na nove izbore. Dakle, nikakva koalicija s DP-om ili bilo kakvom sličnom strankom ne dolazi u obzir

SINIŠA HAJDAŠ DONČIĆ nedavno je izabran za petog po redu predsjednika SDP-a. Posljednju deceniju i po bio je pri samom vrhu SDP-a, župan Krapinsko-zagorske županije, a bio je i ministar pomorstva, prometa i infrastrukture u vladi ZORANA MILANOVIĆA. S novim predsjednikom najveće opozicijske stranke razgovarali smo o poljuljanim lijevim ekonomskim politikama i izgubljenim ustavnim, antifašističkim vrijednostima u hrvatskom društvu. Nastavlja li SDP politiku kontinuiteta ili postoji novi pristup?

Kao novi predsjednik SDP-a ističete da ćete se zalagati za lijeve ekonomske politike, ali brojni će kritičari reći da Hrvatska takvih politika nema, čak da ih je SDP ubio svojim političkim djelovanjem u zadnjim decenijama?

Lijeve ekonomske politike su borba za solidarnost, jednakost, borba da deset posto građana nema 90 posto nacionalnog bogatstva. Društvo destrukcije nije društvo jednakosti. Hrvatska kroz svoje tradicije, ali još više zbog svoje budućnosti, ne smije dozvoliti da uski krug ljudi raspolaže većinom nacionalnog bogatstva jer to stvara duboke društvene podjele. Sve veći ekonomski jaz u hrvatskom društvu moguće je prevladati drugačijom poreznom politikom, drugačijom raspodjelom dobiti i poimanjem javnog dobra. Krenimo od poreza na ekstraprofit velikim multinacionalnim korporacijama u energetske, bankarske, trgovačke, logističke sustavu. Zatim jačanjem uloge državnih institucija koje trebaju spriječiti privatne monopole i dogovore između određenih sudionika u društvu kako bi se novac transferirao socijalno ugroženim skupinama. Ne zaboravimo ni lijevu energetske politiku koju treba iskoristiti kako bismo spriječili da opet mali krug ljudi zagospodari velikim subvencijama za obnovljive izvore energije. Za Hrvatsku je bolje da recimo 20.000 građana ima solarne panele na svojim domovima, osobito u južnom dijelu naše zemlje, nego da postoje velike plantaže solarnih elektrana ili vjetroelektrana u bivšim poslovnim zonama koje, nažalost, nikad nisu popunjene. Naravno, tu uvijek ističem aktualnu temu, progresivno oporezivanje praznih nekretnina, treće, četvrte, pete, šeste... Ako netko akumulira svoje bogatstvo u betonu, cigli, u stanu koji je prazan, morao bi plaćati veći porez nego što ga plaćaju građani koji žive u svom stanu. A što se tiče drugog dijela pitanja, HDZ je taj koji je svojim djelovanjem, a osobito korupcijom koja je ušla u sve pore društva, uništio standard hrvatskih građana, a sada se pokušava prikazati kao socijalno osjetljiva stranka koja uvodi lijeve ekonomske politike, čije učinke građani nedovoljno osjećaju.

Kad govorimo o SDP-u, često se vraćamo u vrijeme Milanovićeve vlade, kad niste ratificirali Istanbulsku konvenciju ni raskinuli Vatikanske ugovore, a najosjetljivije grupe, radnici i umirovljenici, bile su pod udarom mjera štednje. Za vrijeme epidemije korone HDZ je čak bio socijalno osjetljiviji nego kad je SDP vodio vladu. Što kažete na taj vaš krmen?

Imali smo svoje pluseve i svoje minuse. Najveći plus je bila borba protiv banaka u slučaju švicarskog franka. Nažalost, na svoje propuste nismo mogli mnogo utjecati jer je u Europi generalno prevladavala politika štednje. Priznajem da smo zbog te važeće doktrine Europske unije i Europske komisije sasvim sigurno propustili jačati lijeve ekonomske politike i previše popuštali liberalnom kapitalizmu. Ali prošlo je deset godina

i SDP se, kao i cijelo društvo, promijenio. Da je SDP upravljao Hrvatskom u doba Covida, vjerujem da bi poticaji građanima bili još izdašniji nego što je to pružao HDZ, jer novca u državnoj blagajni ima, i to nekoliko puta više nego za vrijeme naše, SDP-ove vlade. Za vrijeme vlade Zorana Milanovića dotok novca u državnu blagajnu bio je oskudan, EU-projekti nisu bili spremni, tek su bili u izradi, uključujući i projektnu dokumentaciju za Pelješki most. SDP je tad odigrao važnu ulogu pri izradi projektne dokumentacije, što se osjetilo za vrijeme Plenkovićevih vlada. Trudimo se biti bolji, učiti iz vlastitih grešaka, koje se više neće ponoviti, to obećavam!

Rat je završen

Ipak, Plenković često radi razne usporedbe na štetu SDP-a.

Što reći, na našu veliku žalost i štetu, nismo mijenjali ni izbornu zakonodavstvo. Nismo se bavili time, na stolu su bili drugi prioriteti i problemi, vrlo aktualni u tom trenutku. Svaki put kad im zagusti, na svako socijalno nezadovoljstvo, HDZ potencira te usporedbe ili baca nacionalističku kost u društvo povodom tema koje su davno trebale biti završene i predane povjesničarima. Ali, što drugo preostaje HDZ-u kad nemaju produktivnih ideja. U Hrvatskoj je rat završen. Hrvatska državu ima, društvo nema. Nama treba izgradnja društva, građanskog društva. Svjestan sam da će SDP, kad za tri i pol godine ponovno dođe na vlast, dočekati slična situacija kao 2000. i 2011. godine, i da će nam trebati sigurno godinu i pol dana za konsolidaciju financija i proračunskih procesa, jer HDZ ne upravlja procesima, oni samo stihijski puštaju da se procesi odvijaju.

U posljednje vrijeme pored potrebe za javno dostupnim zdravstvom, o čemu se godinama govori, sve više ističete i potrebu koja još uvijek u društvu nije dovoljno prepoznata – onu za javno dostupnim školstvom. Smatrate da je i školstvo sve više privatizirano?

Vjerujte mi, imam djecu, pa znam. Javno dostupno školstvo i javno dostupno zdravstvo duboko su u programu SDP-a. U Hrvatskoj je na djelu puzajuća privatizacija ne samo zdravstva nego i školstva. Nažalost, kako je u Hrvatskoj zdravstvo dostupno samo za ljude debelog novčanika, za onih deset posto koji drži 90 posto, isto tako postaje i školstvo, što predstavlja destrukciju koja ruši hrvatsko građansko društvo. Kako se otvaraju privatne klinike, otvaraju se privatne škole i privatni fakulteti, čime naše školstvo postaje elitno obrazovanje kao što je u SAD-u. U takvim društveno postavljenim okolnostima bistra i pametna djeca koja dolaze iz manjih mjesta nemaju jednaku mogućnost ulaska u srednju školu, bivaju prisiljena izabrati lošije srednje škole jer im roditelji nemaju ne samo novca nego ni prilike pružiti obrazovanje kao što imaju njihovi vršnjaci, recimo u Zagrebu. Svi znamo za situacije kad se organiziraju obvezni izleti pa roditelji skupljaju novac za onu djecu čiji roditelji ne mogu platiti taj izlet, jer sve se u hrvatskom obrazovanju počinje plaćati. Zaista je porazno za društvo da smo došli u situaciju da se djeca dijele, da postoje ona koja ne idu na izlet jer im ga roditelji ne mogu platiti.

Ne zaboravimo ni instrukcije koje više nisu pomoć, izuzetak, već pravilo, razvijeni biznis koji najvećim dijelom nije u hrvatskom financijskom sustavu jer se najčešće plaćaju kešom. Tako dijete kao budući član zajednice osjeća okrutnu diskriminaciju već na samom početku svog života. Navedeni problemi rješavaju se drugačijom obrazov-

nom politikom prema javnom školstvu, gdje se dodatno stimuliraju učitelji, koji bi pritom morali u najvećem dijelu razreda zadovoljiti određene ishode učenja. Razvoj tehnologije i primjena umjetne inteligencije u budućnosti učinit će još veći rascjep u hrvatskom društvu. Do usluga umjetne inteligencije moći će opet doći samo onih deset posto građana. Moj cilj je da svi učenici do fakulteta imaju jednake mogućnosti na svom putu stjecanja obrazovanja. Isto tako i na kraju životnog ciklusa, da svi naši građani imaju mirnu i dostojanstvenu starost o kojoj će skrbiti država. To je ideal društva kojem SDP teži.

U hrvatskom društvu postoji još jedna socijalno osjetljiva skupina – strani radnici čiji se problemi, po našem običaju, stavljaju pod tepih. Hrvatska nema migracijsku politiku. Pojedini političari huškaju javnost i tvrde da nam strani radnici uzimaju posao. U svemu tome, strani radnici kao bitna karika posrnulog tržišta rada i gospodarstva ostaju izolirani, u teškim radnim i životnim uvjetima. Kako dalje?

Ne, oni ne ostaju izolirani, nego getoizirani, a u takvim okolnostima s vremenom se javlja veća stopa kriminala i izlazi sav jad, bijes i frustriranost tih ljudi, što možemo vidjeti u Belgiji, Švedskoj i drugim europskim zemljama. Hrvatska vlada u zadnjih par godina nema migracijsku politiku, preputala ju je privatnim agencijama. Strani radnici nisu došli da nekome oduzmu posao, već su pozvani. Istina, ulazak stranih radnika u Hrvatsku kao nacionalnu državu ruši cijenu rada, ali ista ta država omogućila je široku fleksibilizaciju dolaska radne snage, ponekad čak i neselektivno, bez ikakvih mehanizama kontrole jer se tim problemom u ovoj državi nitko ne bavi. Naš plan migracijske politike bit će sasvim drugačiji od HDZ-ovog i podrazumijevat će integraciju stranih radnika u lokalnu zajednicu, čije će troškove međusobno podijeliti država, jedinica lokalne samouprave i poslodavac. Na ovim je prostorima tijekom povijesti najbolju migracijsku politiku vodila Austro-Ugarska koja je doseljavala stanovništvo na određena depopulirana područja Hrvatske, ali je pametnom migracijskom politikom novo stanovništvo za dvije-tri generacije učinila pripadnicima lokalne zajednice.

Sve su veće klasne razlike između građana i razlike između hrvatskih regija. Kako ih prevladati?

Lijeve ekonomskim politikama i državnim intervencionizmom. Životni standard se može podići samo otvaranjem novih radnih mjesta na temelju drugačije fiskalne politike i povećanjem plaća i mirovina. Moraju postojati porezni alati pomoću kojih bi se na depopuliranim područjima Hrvatske otvorili novi proizvodni pogoni uz određene državne subvencije.

Ali sličan model pokušao je primijeniti i Tuđman krajem devedesetih godina u ratom opustošenim krajevima. Nakon što su uzeli poticaje, poduzetnici su nestali iz tih krajeva. Iza njih je ostala još veća pustoš.

Privatni poduzetnik koji je partner državi u nekom projektu mora voditi transparentno računovodstvo da bi država kroz porezni sistem imala uvid kolika mu je dobit i postoji li privatno ulaganje u tom procesu. To je partnerski odnos države i poduzetništva. Ne zaboravimo i da je određene gospodarske i ekonomske sfere potrebno decentralizirati jer Zagreb ne osjeća, ne pozna je dovoljno

Definitivno je trebalo obnavljati spomenike. Bar spomenik Stjepanu Filipoviću u Opuzenu. Obnoviti i sačuvati od daljnje devastacije Spomenik narodu Banije i Korduna na Petrovoj gori koji je remek-djelo hrvatske kulturne baštine i arhitekture. To bi svakako trebalo ispraviti u našem sljedećem mandatu

probleme lokalne zajednice. Čak i pojedini predstavnici, kad zasjednu u neke fotelje na državnoj razini, počnu živjeti u nekom balonu i politika im se svodi samo na prepucavanje i replike u Saboru, što ne rješava ključne životne probleme.

Obećali ste da ćete se osim za lijeve ekonomske politike zalagati i za antifaišizam. Jedan od prvih koraka je da ste u okviru SDP-a osnovali Savjet antifaišizma, ali to je u vašim, stranačkim krugovima. Zašto u dva mandata u kojima je SDP vodio vladu niste vratili ni obnovili ni jedan antifaišistički spomenik od oko 3.500 uništenih početkom devedesetih?

Definitivno je trebalo obnavljati spomenike. Bar spomenik STJEPANU FILIPOVIĆU u Opuzenu. Obnoviti i sačuvati od daljnje devastacije Spomenik narodu Banije i Korduna na Petrovoj gori koji je remek-djelo hrvatske kulturne baštine i arhitekture. Kao što sam već spomenuo ranije, u nekim stvarima smo pogriješili. To bi svakako trebalo ispraviti u našem sljedećem mandatu. Moramo pojačati svoj glas na tom ideološkom spektru jer antifaišizam je jedini pokret koji je uvijek bio na pravoj strani povijesti boreći se za ovo što imamo danas, a to je Hrvatska u avnojskim granicama. U SDP-ovom krvožilnom sustavu je moderni antifaišizam. Povijest je poznata, fašizam mijenja svoje oblike, ali je uvijek zlo. Moramo se boriti protiv fašizma 21. stoljeća: rastuće ksenofobije, ugroze prava žena, zaštite prava nacionalnih manjina. SDP je ponosan na hrvatsku antifaišističku povijest. Problem je što sadašnje vladajuće političke stranke ne žele poštovati nešto što je u preambuli hrvatskog Ustava.

Zašto SDP nije glasnjiji u prozivanju HDZ-a zbog njegovog odnosa prema partizanskom, antifaišističkom pokretu, kao što ste glasni u prozivanju HDZ-a kao pravomoćno osuđene stranke? Svojim suzdržanim, nedovoljno glasnim reakcijama kao da se bojite zamjeriti desnom biračkom tijelu?

Prije svega, poslije 28. listopada HDZ više nećemo moći zvati kriminalnom organizacijom jer će takve kvalifikacije biti kažnjive.

Eto, da se našalimo, HDZ će kao poslovni subjekt moći dizati potvrde o nekažnjavanju. Vjerujem da su stavovi SDP-a o antifašizmu i naše progresivne politike dobro poznati hrvatskim biračima. I ne bojte se, uvijek ćemo biti tu da prozovemo bilo kakva koketiranja s fašizmom. To od prvog dana radi i predsjednik Milanović. Premijer PLENKOVIĆ i HDZ nisu s time imali nikakvih problema. Zaboravili su da su i hrvatska država i HDZ nastali na temeljima antifašizma.

Radić, Tito i Tuđman

Temelje takvog HDZ-a postavio je Franjo Tuđman, koji ne samo za HDZ-ovce nego i za kompletnu desnicu, DP i novu stranku DOMINO, predstavlja nacionalnu svetinju. Kakav je vaš stav o Tuđmanu?

TUĐMANA moramo promatrati kroz različite povijesne dekade, od zagorskog partizana do devedesetih kad odstupa od svojih izvornih politika i skreće u krivom smjeru, udesno, dopuštajući da ga financira proustaška migracija. Ali postaviti ću vam jedno pitanje, s čijim se odgovorom ne trebate složiti: Kad podvučemo crtu, tko su zapravo Hrvati koji su utjecali na stvaranje hrvatske države? Za mene su to STJEPAN RADIĆ, TITO i Tuđman, to je ono što smo mi Hrvati imali u novijoj hrvatskoj povijesti. I svaki od njih trojice je imao svoje pozitivne i negativne osobine. Tuđman je provodio i lošu privatizaciju tijekom Domovinskog rata i poslije, nije procesuirao ratne zločine prema srpskim civilima. A kad govorimo o stvaranju hrvatske države, ne smijemo zaboraviti ni presudnu ulogu IVICE RAČANA, koji je svojim postupkom omogućio raspisivanje prvih višestranačkih izbora. Ako bih baš morao izabrati najupečatljiviju povijesnu ličnost, ja bih izabrao recimo IVANA SUPEKA, kojeg više nitko ne spominje. Volim humaniste.

'Pobjeda koja je čista kao gorski potok, čista kao suza djeteta', vaše su riječi s ovogodišnje obljetnice 'Oluje' u Kninu. Osim što nijedna vojna operacija nije čista, znamo za pravna obrazloženja oslobađajućih haških presuda generalima Gotovini i Markaču u kojima piše da je i u samoj operaciji 'Oluja', bar u Sektoru jug, u Lici i Dalmaciji, bilo ratnih zločina nad civilima srpske nacionalnosti prilikom ulaska Hrvatske vojske u pojedina sela. Jeste li to rekli zato što je to općeprihvaćeni narativ?

Mislim da je važno naglasiti, prije svega, da je 'Oluja' bila legitimna vojna operacija oslobodjenja hrvatskih teritorija. Legitimnost te vojne operacije potvrdio je i Haški sud oslobađajućim presudama GOTOVINI i MARKAČU. U tom sam smislu govorio. Ovo ne znači da tijekom te operacije nisu počinjeni i ratni zločini nad srpskim stanovništvom. I pojedinci koji su ih počinili za njih trebaju odgovarati.

Poslije parlamentarnih izbora kod iskrenih SDP-ovaca loše je odjeknula i sama ideja o pokušaju pregovora o suradnji s DP-om. Smatrate li da će vam birači oprostiti taj 'ideološki izlet'?

Morat ću amnestirati PEĐU GRBINA jer čovjek nikad nije rekao da ulazi u koaliciju s DP-om. Razgovaralo se isključivo o formiranju saborske većine koja bi donijela nekoliko ključnih zakona, nakon čega se trebalo ići na nove izbore. Dakle, nikakva koalicija s DP-om ili bilo kakvom sličnom strankom ne dolazi u obzir. Ja sigurno neću ulaziti u takve koalicije. ■

Десет година напријед, десет корака натраг

У протеклом десетљећу смањен је број припадника националних мањина међу запосленима у јавној управи, правосуђу и полицији. Право на службену употребу језика и писма примјењује се рјеђе, а злочини из мржње мотивирани етничком припадношћу у константном су порасту

У ХРВАТСКОЈ посљедњих година нису остварени значајнији напреди у реализацији права мањинских заједница, загарантираних домаћим и међународним актима, изуземо ли подручје културне аутономије. Доказује то посљедњи извјештај о провођењу Уставног закона о правима националних мањина, недавно представљен јавности. Повуче ли се притом паралела с истим документом који се односи на 2013. годину, у којој се Хрватска придружила Еуропској унији, а што су учиниле Новости, постаје јасно и да је у неким сегментима разина примјене тих права деградирана. Кроз протекло десетљеће смањен је број припадника националних мањина међу запосленима у јавној управи, правосуђу и полицији. Мање је и ученика који наставу похађају по неком од мањинских модела образовања, право на службену употребу језика и писма примјењује се рјеђе, припадници мањина и даље су подзаступљени у етерима јавних сервиса, а злочини из мржње, мотивирани етничком припадношћу, у константном су порасту.

На то су приликом прошлотједне саборске расправе покушали упозорити поједини заступници мањина и лијеве опорбе, али се десница, посвађана с чињеницама и самом собом, побринула да им осујети сваку такву могућност. Члановима Моста и владајућег Домовинског покрета та је расправа, наиме, била прилика за још једну туру напада и на споменуте малене искораке, који су најочитији у изградњи већег броја мањинских културно-друштвених центара и нешто издашнијим средствима утрошенима у продукцију медија националних мањина и њихових осталих програма. Очекивано, највише их жуља српски предзнак, па су тако СНВ, његовог предсједника Милорада Пуповца и редакцију Новости, спомињући уснут Александра Вучића и СПЦ, поновно оптужили за 'протухрватско дјеловање', а све у склопу 'покушаја реализације тзв. српског света'. Врхунац цинизма уприличен је оног момента када је предсједање сједницом преузео дп-ов Иван ПЕНАВА, један од најзаслужнијих за накупљене проблеме у подручју остваривања права на равноправну употребу мањинских језика и писама.

'Након стигматизације и демонизације ћириличног писма, службена употреба језика и писма потпуно је заостала у примјени. Тек у траговима имамо употребу загарантирану Уставним законом, Еуропском повељом о регионалним или мањинским језицима и нема напретка још од 2013. године, премда постоји значајан број јединица локалне самоуправе у којима припадници српске и нпр. ромске заједнице остварују исто право', рекла је СДСС-ова саборска заступница Ања ШИМПРАГА те истакнула да је постојећи праг од најмање трећине становништва за реализацију тог права међу највишим у Европи.

Да је због тако строгих критерија остваривања права на равноправну службену употребу мањинских језика у Хрватској тешко оствариво, показују и најновији подаци објављени у извјештају о provedби Уставног закона у 2023. години – од 555 опћина и градова, мањине само у 24 опћине имају зајамчено право на двојезичност, а ни у једном граду (за разлику од 2013. када их је било 27, међу којима градови Вуковар и Врбовско). Домаће власти притом упорно игнорирају препоруке Одбора стручњака Вијећа Европе, задужених за праћење примјене Еуропске повеље о мањинским језицима, који су у свом посљедњем извјештају објавили

Међимурска опћина
Ореховица (Фото: Бјеран
Жганец Рогуља/PIXSELL)

како би један од приоритета требало бити 'подузимање посебних мјера за увођење мањинских језика у равноправну службену употребу, неовисно о прагу'. То, у пријеводу, значи да би двојезичност требала бити уведена и у оним мјестима гдје постоји 'довољан број говорника мањинског језика', као што су Обровац (31,34 посто Срба), Книн (21,42), Глина (20,55), а по новоме и Вуковар (29,73 посто).

Проблем је утолико већи што се данас, десет година од постављања првих двојезичних обиљежја, у већем броју средина споменута права досљедно не примјењују ни тамо гдје мањине прелазе прописани праг. Уноточ захтјевама Уставног суда из 2014. и 2019. да се успоставе механизми у случајевима када регионалне самоуправе опструирају примјену Уставног закона, у већини тих средина нема печата на мањинским језицима и писмима, прометне знакове има тек неколико њих, баш као и називе улица и тргова. А ако су такви натписи раније и постављени па уништени, у правилу нису враћени. Најочитије је то у мјестима са значајнијим удјелом Срба, гдје латинично-ћирилични прометни знакови с називима насељених мјеста не постоје ни у већини опћина које су статутима изричито прописале њихово постављање.

Антићирилична кампања, започета 2013. у Вуковару, одакле се проширила на друге дијелове Хрватске, негативно се одразила и на друге мањине, па тако данас, ни двије године од објаве резултата посљедњег пописа становништва, у међимурској опћини Ореховица, гдје се број припадника ромске мањине повећао изнад трећине, није уведена службена упораба нити једног мањинског језичног права. Из Владе се за то вријеме хвале порастом број изданих двојезичних особних исказница. За разлику од 2022. године, када их је било 4.133, у 2013. издано их је 5.995, при чему су их у оба наврата, и то у преко 90 случајева, затражили припадници талијанске мањине. Но ми смо ту да донесемо и лоше вијести. Успореди ли се иста статистика из 2013. године, када су издана 6.742 двојезичне исказнице, јасно је да је и на том подручју забиљежен корак уназад.

Исто вриједи за право на одгој и образовање на језику и писму националних мањина. У истоименом поглављу аутори извјештаја суптилно су се, наиме, похвалили повећањем броја школа, разредних одјела те учитеља и наставника у настави на мањинским језицима, иако је из истих података развидно да се с годинама смањује број дјецe и младих који их по-

хађају. За разлику од 2013. године, када их је било 10.617, десет година касније има их 10.438, односно 179 мање. С обзиром на опће демографске трендове и информацију из истог извјештаја по којој испада да током протекле године на подручју од посебне државне скрби није забиљежен ниједан случај повратка раније расељених особа, резултат је могао бити и далеко гори.

Нешто већи број ученика примјетан је у моделу Ц, који уз редовну наставу на хрватском језику подразумева учење мањинског језика и културе, а у извјештају се спомиње да је крајем 2023. Министарство знаности и образовања основало радну скупину за израду курикулума за наставне предмете у школама које дјелују по том моделу за укупно 11 националних мањина. Остаје нејасно зашто нису споменути и горући проблеми у подручју мањинског образовања. Рецимо, чињеница да ни лани није било напретка у рјешавању захтјева опћина Борово, Негославци и Маркушица за пријеносом оснивачких права на основним школама, које су поднијели још 2015. Или да се 36 посто ромске дјецe током 2023. школовало у потпуно етнички сегрегираним разредима и да их је чак 54 посто похађало разреде у којима ромске дјецe има више од 70 посто, што је, како у свом посљедњем извјештају наводи лучка правобранитељица ТЕНА ШИМОНОВИЋ АЈНВАЛТЕР, драстичније него 2018. када је проведено исто истраживање.

Заступљеност националних мањина у јавним медијима и даље је једно од подручја у којему се мањинска права најслабије остварују. Штовише, ни напредак на том подручју, који се очекивао формалним оснивањем мањинске редакције при Хрватској радиотелевизији, није добио конкретан резултат, упозоравају из Савјета за националне мањине. Редакција још увијек није ојачана новим новинарским кадром ни новим програмским садржајем, а истовремено је примјетан тренд оснивања самосталних редакција, као што су то направиле мађарска и српска национална мањина. Међутим, додају из Савјета, видљивост таквих редакција неуспоредиво је мања у односу на могућности које пружа ХРТ, што се понајбоље очитује у чињеници да је током 2023. на том јавном сервису емитирано 7.279 минута садржаја намијењеног националним мањинама или 1,38 посто од укупног садржаја. 'Не треба посебно наглашавати како се у споменутој минутажи наводи, примјерице, и гостовање припадника националне мањине у некој емисији, што није нужно програм намијењен нацио-

налним мањинама, а које се у правилу приказује само кроз фолклор', поентирала је Ања ШИМПРАГА.

У подручју културне аутономије напредак је, додуше, видљив у износу који је из државног прорачуна, а преко Министарства културе и медија, у протеклом раздобљу уплаћен за потребе продукције организација националних мањина. У односнy на 2013., када је за то укупно утрошено 1.220.190 еура, лани је тај износ удвостручен и на крају је досегнуо 2.644.044 еура.

Када је у питању заступљеност припадника мањина у тијелима власти те у управним и правосудним тијелима, ситуација се наставља погоршавати из године у годину. За разлику од десетљећа раније, када је, примјерице, у тијелима државне управе те стручним службама и уредима Владе Републике Хрватске радило 1.853 припадника мањина (3,51 посто), њихов број у 2023. сведен на је 1.381, односно 2,92 посто. Пад запослених припадника националних мањина примјетан је и у МУП-у (с 1.495 на 1.128 у десет година), међу дужносницима запосленима на судовима (са 64 или 3,3 посто на 43, односно 2,6 посто) те службеницима и намјештеницима у управним тијелима јединица локалне и подручне самоуправе (с 563 или 4,27 посто на 473 или 2,83 посто). У том контексту није наодмет споменути и како се од 71 јединице самоуправе које су дужне осигурати заступљеност припадника националних мањина у својим тијелима, то право у цијелости остварује у њих 55, за једну мање него 2013. године.

Најалармантнији подаци односе се пак на статистику везану уз злочине из мржње, од којих је већина мотивирана националном, односно етничком припадношћу. По подацима које је објединио Владин Уред за људска права и права националних мањина, испада да је број казних дјела злочина из мржње у десет година порастао за чак 143 посто, односно с укупно 35 забиљежена у 2013. на 85 у 2023. години. Од лањског је броја 60 казних дјела злочина из мржње мотивирано нечијом етничком припадношћу, конкретно 27 их је било мотивирано мржњом према Србима, 12 мржњом према Хрватима, седам према Украјинцима, шест према Бошњацима, четири према Ромима, а по једно мржњом према Словенцима и Турцима. Или ријечима саборских заступника с деснице који су направиле све што су могли како би компромитирали прошлотједну расправу о provedби Уставног закона: 'Немам ништа против националних мањина, али ово је реалност.' ■

Jahanje demografije

Dok probijamo sve crnje demografske rekorde, sve je manje onih koji ne shvaćaju da istinski problem leži u državnoj ekonomskoj i socijalnoj politici. Njezine strateške mane nije moguće nadomjestiti demografskim alibi-mjerama, ideologiziranom pseudoznanosti ni voluntarističkim forsiranjem hrvatstva

NOVA tura demografske panike zauzela je u proteklom tjednu dobar komad ovdašnjeg medijskog prostora, iako povod nije baš ništa specijalno novo. Doduše, nastavljaju se žustro probijati sve crnji rekordi. Bilježi se da su ove jeseni škole još praznije, broj novoupisanih učenika dotaknuo je novo dno, a obavezno se ističe stanje u Slavoniji. Nitko ga više ne zove alarmantnim, jer ne može ni alarm zvrndati godinama i malne desetljećima otkako traje sam dotični trend iseljavanja i depopulacije i pada nataliteta.

Hrvatska ostvaruje 'značajno najveći pad' ukupnog broja stanovnika u Europskoj uniji od 2013. do 2022., poznato je od lani. Parira nam donekle jedino Rumunjska, ali Državni zavod za statistiku krajem ovog ljeta je odao i to da se ritam iseljavanja posebno ubrzao od 2016. Točnije, od dolaska aktualnog premijera ANDREJA PLENKOVIĆA na vlast. Ujedno, svrstavamo se među najuži krug članica EU-a s prosječno najstarijim stanovništvom. Sve to inače ne treba pripisivati isključivo Plenkoviću i njegovoj vlasti u krivnju, s obzirom na više dugotrajnijih faktora od kardinalnog utjecaja. No svakako je on prvi među onima koji negiraju pozadinu ove rastuće pustoši, npr. u školama, i sustavno relativiziraju problem s manjkom domaćega radnoaktivnog stanovništva.

Uostalom, s tim u vezi, nedavno se pokazalo da Hrvatska nije samo najbrža u iseljavanju matične populacije, nego i po useljavanju neke druge, makar bila velikim dijelom privremena. One druge, naime, koja ima kompenzirati deficit na tržištu rada. Eksportno-importna bilanca u tome nam je apsolutno zavidnog intenziteta, šampionskog. Tu se već osjećaji i afekti u javnom prostoru započinju nekako miješati, pa do izražaja dolaze i stanovite kontradikcije. Ni demografima nije lako s tim, a oni su bili posljednja nada za spas, uz obnovljeno nadležno Ministarstvo demografije i useljeništa.

Čarobnu formulu tako nemaju ni ANĐELKO AKRAP ni NENAD POKOS ni STJEPAN ŠTERC ni TADO JURIC. Sva ta ekspertna imena dala su i ove jeseni doprinos konstataciji o općem demografskom slomu, ali neugodno je svjedočiti njihovoj nemoći u situaciji u kojoj se naširoko očekuje da ponude neko rješenje. Postali su naprosto kroničari propasti, s iznimkom entuzijastičnijih slučajeva pozicioniranih više desno ili manje lijevo, jer ta znanost i nije u poziciji da mijenja stanje. Oni ga svi mogu mjeriti i tumačiti, analizirati mu zakonitosti, dok poluge za usmjeravanje procesa niti imaju, niti mogu

utjecati na njih. Svejedno, uslijed medijske vjere u snagu meritokracije, pak, narasli su do uloge potencijalnih izbavitelja, zatim evidentnih tragičara. Onaj zid s kojim su se naposljetku i oni sudarili, i bar tu više nema sumnje, zove se, dabome, tržište.

Oni drugi ugledni stručnjaci, međutim, koji se bave striktno njim, u velikoj mjeri i s velikom podrškom kapitala tvrde da se u nj dirati ne smije, čak ni onda kad se može. Po njima se ono regulira samostalno, gotovo nalik osmotskom tlaku. Jedan kontingent radnika ode tamo gdje postoji manjak, uz veću cijenu rada, a novi stigne iz drugog smjera, odonud gdje se ta cijena jedva nazire, pa sve funkcionira savršeno. Ekonomisti se pritom ne zamaraju sociološkim efektima procesa.

Ta je muka pala na demografe, ali valjda ne samo da oplakuju društveni ili nacionalni usud, nego i da iz teorije povuku određene preporuke za kontramjere. Sukladno pravilima struke, nerijetko se i dotiču ekonomskih te socijalnih okolnosti. Nadalje je sve do političara i rečenog kapitala, a ta relacija podarila nam je dosad, recimo, obnovljeno Ministarstvo demografije, ubuduće s nazivnim dodatkom 'i useljeništa'. IVAN ŠIPIĆ, ministar iz Domovinskog pokreta, uhvatio se prije dva tjedna ukoštac s tom problematikom na krajnje poticajan način. Uočio je da ova država nudi 795 eura potpore za uzgoj goveda boškarina ili konja posavca, dok javnofinancijska nagrada ljudskoj majci za rođenje djeteta iznosi svega 309 eura.

Dosjetio se stoga da bi čovječji mladunac u Hrvatskoj trebao vrijediti barem duplo više nego danas. Cinici su primijetili da će se i tako samo primaknuti viđenijem govedu ili konju,

ali će ipak preskočiti obično magare koje se zasad cijeni po 311 eura. Nije to prelaz s konja na magarca, drugim riječima, nego preko magareta nadomak konjčetu. Šipić je brže-bolje prozvan ministrom za rasplod i uzgoj, premda se upliv države na poželjnija demografska kretanja ne zaustavlja tek na tome.

Izravne pronatalitetne mjere vidljive su ipak više na lokalnoj razini, tamo gdje poneki grad ili općina raspolažu kapacitetom za tu vrstu javnih politika. Država se u istom kontekstu najdirektnije angažirala kampanjom privlačenja hrvatskih starih i novih iseljenika na povratak u (pra)domovinu. Učinak je kroz prvih nekoliko godina projekta uglavnom nikakav. No trznuli su na to i razni demografi, pa i visokoškolski sustav, te je dio znanosti odgovorio, između ostalog, etabliranjem novih katedri. Hrvatski studiji, na primjer, s programom Demografija i hrvatsko iseljeništa. Upadljiva je činjenica da materiji pristupaju iz drugog kuta, u odnosu na spomenuto ministarstvo. Jedni govore o useljeništvu, drugi o iseljeništvu, a oba subjekta imaju na umu Hrvate koji su otišli iz ove zemlje, ali bi se mogli akobogda vratiti.

Kad smo već u domeni božjeg, zanimljivo je da u navedenom demografsko-iseljeničkom studiju HS-a postoji i kolegij imena Filozofsko-teološki pristup stanovništvu. U njegovu se opisu ne objašnjava spekulativna veza filozofije i teologije, dok se akcent eksplicitno stavlja na Bibliju kao znanstveni fundament. Jedna predavačka cjelina ponijela je ime Ontologijski značaj začeca. Nositelj kolegija je osobno aktualni dekan HS-a IVO DŽINIĆ, inače teolog. Valjda ostaje zaključiti da, ako nam i nije pomogla demo-

grafija, pa ni druga neka znanost, možda će nas konačno spasiti vjera.

Nije posrijedi opasnost kulturološka ili neka tome slična, identitetska, nego socijalna i ekonomska. Rastućim starosnim prosjekom ugrožen je eventualni razvoj Hrvatske, i npr. egzistencija umirovljenika. Ubrzanim odlaskom kvalificirane radne snage ruši se razvojna osnova domaće privrede, pa su pojedini demografi ovih dana zavapili i da nitko ne vodi računa o obrazovnoj strukturi dolazećeg stranog radništva. No baš nijedan od njih pritom ne konstatira da to nije slučajno tako. Jer, tržište u RH definitivno nije zainteresirano da radnu snagu uvozi prema kriteriju njezine obrazovanosti. Izuzetak u IT-ili korporacijskom menadžmentu je naprosto samo to, izuzetak.

Preciznije kazano, strani radnici su ovamo došli mahom upravo zato da obave sve ono za što nije potrebna nikakva škola. I kao što nismo zainteresirani da budu obrazovaniji, tako nas ne zanima previše ni to da se ovdje razmnožavaju. Štoviše, ovu Hrvatsku zastrašuje potonja mogućnost, čak i po cijenu totalne depopulacije zemlje. To se često predstavlja u svjetlu navodnoga ciljanog plana šire zamjene stanovništva, bez imalo prepoznavanja uzorka i posljedica historijske mijene globalnog kapitalizma.

Tako se nekako gledalo i na izbjeglice koje su još i prije otvaranja hrvatskog tržišta rada počele nadirati iz Azije i Afrike. Znatno gore se reagiralo na ovdašnje Srbe u zbjezgovima 1995. godine, pa im se u Hrvatskoj dandanas rugaju na motiv onih ubogih traktora u odlazećim kolonama. Obrat nije uslijedio ni kada je postalo jasno da hrvatske njive nema više tko uzorati, bez obzira na etničko porijeklo orača. A sve je manje onih koji ne shvaćaju da istinski problem ovakve demografije leži u državnoj ekonomskoj i socijalnoj politici. Njezine strateške mane nije moguće nadomjestiti demografsko-političkim alibi-mjerama, utjecajem ideologizirane pseudoznanosti, voluntarističkim forsiranjem hrvatstva kao takvog.

Ljudi u krajnjoj liniji odlaze zbog klanjanja ove države tržištu i diktatu najmoćnijih mu aktera. Također, zbog tržišne neovisnosti onih koji si to mogu priuštiti klijentelistički ili nepotistički. Odlaze zbog sve gore stambene politike, usprkos sve većoj priči o tome, i zbog devastirajuće fiskalne, iako novi porezi glumataju da jesu nekakva tema. Nečega poput strategije pune zaposlenosti i reindustrijalizacije uopće nema na vidiku. Jasno je to i demografima, ali s te strane ionako u medije ne dopire ništa osim visokokvalificiranog naricanja. ■

Vrijednost djeteta mjerena vrijednošću viđenijeg goveda – ministar Ivan Šipić (Foto: Grgo Jelavić/PIXSELL)

UGOVOR
S ĐAVLOM

PIŠE Boris Dežulović

Takvi su hadezeovci. Potpuno svejedno je li riječ o Ustavu Republike Hrvatske, Zakonu o javnoj nabavi, Izmjenama i dopunama zakona o sprječavanju sukoba interesa ili običnoj nekakvoj općinskoj odluci o zabrani parkiranja i zadržavanja vozila, hadezeovac će uvijek i u svakoj situaciji postupiti protiv ustava, zakona i propisa

Ujaci i netjaci

KADA čovjek napiše da su hadezeovcima kriminal i kršenje zakona u krvi, zvuči prilično grdo, da ne kažem rasistički. Evo i ja, sad kad pogledam tako kako je napisano, 'da su hadezeovcima kriminal i kršenje zakona u krvi', malo se štrećnem.

Svaki takav krvni stereotip, na primjer – čuli ste to bezbroj puta – ima onaj slavni uostalomski presedan: 'Nisam tako mislio, nisu svi Srbi/Romi/muslimani/gayevi/žene/binarne osobe takvi, uostalom vjenčani kum mi je Srbin, uostalom najbolji prijatelj u vojsci bio mi je Rom, uostalom netjak mi je musliman, uostalom rođeni sin mi je gay, uostalom i supruga mi je žena, uostalom i sam sam binarna osoba.'

Samo u stereotipu o kriminalnim hadezeovcima vrijedi obrnuto: 'Nisu svi HDZ-ovci takvi, to je uvredljivi rasistički stereotip, znam što govorim, uostalom vjenčani kum mi je u HDZ-u, uostalom najbolji prijatelj u vojsci bio je sin jednog od osnivača HDZ-a, uostalom netjak mi je HDZ-ov kandidat za ravnatelja bolnice, uostalom rođeni sin mi je u Mladeži HDZ-a, uostalom i žena mi je hadezeovska županijska pročelnica, uostalom i sam sam HDZ-ov ministar europskih fondova.'

Takvi su hadezeovci. Potpuno svejedno je li riječ o Ustavu Republike Hrvatske, Zakonu o javnoj nabavi, Izmjenama i dopunama zakona o sprječavanju sukoba interesa ili običnoj nekakvoj općinskoj odluci o zabrani parkiranja i zadržavanja vozila, hadezeovac će uvijek i u svakoj situaciji postupiti protiv ustava, zakona i propisa. To je jače od njega, to mu je, kako ono, u krvi.

Hadezeovac krši zakon dokle god ga ne uhvate, a čak i kad ga osude i odguli kaznu, on već sutradan opet radosno krši zakon. Jednostavno, on drugačije ne umije, on po zakonu ne želi, ne može i neće. Naša neuka javnost taj opći hadezeovski zulum onda naziva 'bezakonjem', iako ništa na svijetu nije dalje od toga: bez zakona koje bi kršili, hadezeovci nemaju svog unutarnjeg smisla ni razloga, i kad bi u Republici Hrvatskoj zaista vladalo bezakonje, kad ne bi u Hrvatskoj bilo ustava i zakona da se po njima obredno popišaju, hadezeovci bi izumrli u mjesec dana, poput dinosaurusu u mezozoiku ili janjaca na Veliku Gospu.

Lijep primjer za ovo o čemu govorim zabilježen je nekidan u ubavoj maloj betonskoj naseobini Makarskoj, gdje je na sjednici Gradskog vijeća jedan od hadezeovaca, nazovimo ga za ovu priliku Marko, bučno protestirao zbog gradonačelnikove odluke o postavljanju kamera za nadzor parkinga uz gradsku tržnicu.

'Gradonačelnik živi u gradu, obišao je mnoge centre i države, trgovce, tržnice i rive, i sada me zanima zašto je postavio dvije kamere na tržnicu, kad nije osigurao parking mjesta za nas građane koji svakog jutra dolazimo na pijacu?', na sjednici se, kako čitamo u lokalnim novinama, pobunio naš Marko. 'Označeni parking iza crkve svetog Marka non-stop je zauzet i ja koji dodem svakog jutra jednostavno nemam gdje parkirati auto. Prisiljen sam onda parkirati pored kontejnera za smeće i iza toga, normalno, slijedi kazna.'

Ukratko, novi makarski gradonačelnik – koji, to ste do sad već shvatili, nije iz HDZ-a – postavio je kamere kraj makarskog pazara

Marko Raos, vijećnik i ujak
(Foto: Miranda Cikotić/
PIXSELL)

i naš hadezeovac sad je prisiljen parkirati kraj kontejnera za smeće. Obratite pažnju na glagolski pridjev 'prisiljen': dok je, recimo, naišavši na ispunjeno parkiralište obični nehadezeovski građanin prisiljen propisno produžiti dalje i kasnije psujući pješaćiti do tržnice, naš je hadezeovac prisiljen sve jednako psujući nepropisno parkirati kraj kontejnera.

'I iza toga, normalno, slijedi kazna.'

Ne kažem, i obični nehadezeovski građanin izgubit će gdjekad strpljenje i u žurbi, dok žena kod kuće čeka da se vrati s kapulu, na brzinu parkirati kraj kontejnera. I njemu 'iza toga, normalno, slijedi kazna', ali obični se nehadezeovski građanin od hadezeovca razlikuje po tome što će opsovati gradonačelniku mater i sutradan dobro promisliti prije nego opet nepropisno parkira pod budnim okom općinske kamere. Ne, međutim, i naš hadezeovac Marko.

'Do sada sam platio masu kazni', pristođušno na sjednici priznaje naš Marko. 'Trebalo bi na tržnici regulirati parking mjesta, a ne da gosti ljudi koji stanuju iznad tržnice u ljetna dva i pol mjeseca tu parkiraju auta. Sada ja dodem, parkiram se pored kontejnera i normalno, sutra ujutro dolazi kazna od petnaest eura. Imam dosta veliku obitelj i svakog jutra sam na pijaci. Mene ljudi hvataju jer se isti slučaj događa nasuprot Osnovne škole Stjepana Ivičevića gdje se također nalazi kiosk za prodaju voća i povrća i tu su isto postavljene kamere. Stanete dvije minute, on vas slika i sutra ujutro dolazi kazna. Zbog nepropisnog parkiranja plaćaju i ljudi koji dolaze na misu u crkvu svetog Marka. Najlakše je represivnim mjerama, svako jutro petnaest eura!'

Tako zdvaja naš hadezeovac Marko. 'Dode, parkira se pored kontejnera i normalno, sutra ujutro dolazi kazna od petnaest eura.' I tako svaki put. Je li, međutim, pokušao – napamet govorim – ne parkirati kraj kontejnera, poput mnogih običnih, nehadezeovskih građana? Naravno da nije: malo, nedostavno i vazda pupunjeno parkiralište njemu nije toliki problem – to se lako riješi parkiranjem kraj kontejnera – već su problem dvije nadzorne kamere: 'Zašto je gradonačelnik postavio dvije kamere na tržnicu, kad nije osigurao parking mjesta za građane?'

'I iza toga, normalno, slijedi kazna.'

Hadezeovac Marko, primijetili ste i vi tu stvar, nijednom se nije zapitao zašto uopće dvije kamere nadziru tržnicu. Za njega, naime, one tu nisu kako bi spriječile prometni čep, kaos i kolaps zbog nepropisno parkira-

nih vozila – ili da bi, štajaznam, običnim nehadezeovskim građanima omogućile upotrebu kontejnera – već isključivo zato da zajebavaju hadezeovce. 'Najlakše je represivnim mjerama, svako jutro petnaest eura.' Umjesto da, kako to već hadezeovci rade, dopuste ljudima parkirati gdje god požele i gdje god kome padne na pamet, sve dok grad svima ne osigura parkirališno mjesto.

Takvi su, eto, hadezeovci. Jesu li, međutim, svi takvi? Je li im ta stvar – kršenje Ustava, zakona i općinskih odluka – zaista u krvi? Naravno da nije, to je uvredljivi rasistički stereotip: Marko, na primjer, zna što govori, uostalom netjak mu je predsjednik Vlade Republike Hrvatske.

Eh da, zaboravio sam reći: makarski gradski vijećnik Marko, koji mjesecima ustrajno parkira kraj kontejnera na tržnici i sveudilj svakog dana plaća petnaest eura kazne, punim se imenom i prezimenom zove MARKO RAOS i ujak je hrvatskog premijera ANDREJA PLENKOVIĆA.

E sad.

Ako hadezeovski mozak tako funkcionira na najnižoj razini, u gradskom vijeću kakve ubave male betonske naseobine na moru – gdje je premijerov ujak 'prisiljen' kršiti zakon jer mu grad nije osigurao parkiralište kraj pazara – sam bog zna na što je sve takav mozak spreman na ponešto višoj, ili čak najvišoj razini, recimo u netjakovoj Vladi Republike Hrvatske. Dobro, to se samo tako kaže: naravno da znamo na što je sve spreman. Ujak Marko samo nam je plastično pokazao kako on funkcionira.

Čisto matematički, pitanje 'zašto je gradonačelnik postavio dvije kamere na tržnicu kad nam nije osigurao parking mjesta?' proporcionalno je potpuno isto kao pitanje 'zašto je Sabor donio Krivični zakon i zabranio preprodaju državnog plina kad nam nije osigurao stotinu pedeset milijuna eura?'. Na primjer: 'Zakonodavac živi u Hrvatskoj, obišao je mnoge centre i države, ljetovališta, građevinska zemljišta i auto-salone, i sada me zanima zašto je donio Zakon o sprječavanju sukoba interesa, kad nije osigurao po stan u Zagrebu, vilu na moru i BMW 'šesticu' za nas hadezeovce koji svakog jutra dolazimo na posao?'

Razlika je, uočili ste, samo u kutu nadzora: makarski gradonačelnik postavio je dvije nadzorne kamere na tržnicu, a Markov ujak postavio je IVANA TURUDIĆA na čelo Državnog odvjetništva. ■

Prosvjed radnika Imunološkog zavoda zbog višemjesečne neisplate plaće 2014. godine (Foto: Patrik Macek/PIXSELL)

Serum istine Imunološkog zavoda

Propast zadnjeg natječaja za pogon koji bi pokrenuo proizvodnju albumina i imunoglobulina iz krvne plazme potvrđuje da je Beroševa ambicija sa Zavodom u golemom raskoraku sa stvarnošću. Država nije osigurala ni novac ni stručna znanja za tvornicu prerade plazme, a od ponuđača se traži da isporuče sve, od zidova do konačnog proizvoda

PROŠLI je tjedan poništen još jedan natječaj za projektiranje i izgradnju Imunološkog zavoda (IZ), odnosno modula za proizvodnju lijekova iz ljudske plazme. Razlog – nitko se nije javio za posao vrijedan 21,5 milijuna eura za jednu od četiri komponente u revitalizaciji IZ-a. Ostale tri čine pogon za proizvodnju zmijskog antitoksina, biološki laboratorij i zgrada upra-

ve. Do sada je javni natječaj za proizvodne module uspio samo za tvornicu antitoksina (serumi protiv otrova zmija i crne udovice), i to nedavno, nakon najmanje šest propalih pokušaja i medijskih napisa o kolosalnom debaklu ministra VILJIJA BEROŠA. Prošli je mjesec ugovorena izrada projektne dokumentacije i obavljanje projektantskog nadzora nad izgradnjom upravne zgrade novog Zavoda.

Propast zadnjeg natječaja za pogon koji bi pokrenuo proizvodnju albumina i imunoglobulina iz krvne plazme potvrđuje da je Beroševa ambicija s Imunološkim zavodom u golemom raskoraku sa stvarnošću i da se HDZ ne može odjednom osposobiti za popravljavanje štete koju je u Zavodu napravio. Natječajna dokumentacija otkriva da država nije osigurala ni novac ni stručna znanja za tvornicu prerade plazme, ali se od ponuđača

traži da isporuče sve, od zidova do konačnog proizvoda – lijekova proizvedenih od krvnih derivata. Prihvaćajući posao, bili bi dužni projektirati procese frakcioniranja plazme za proizvodnju albumina, imunoglobulina i koagulacijskih faktora, educirati zaposlenike, ishoditi dozvolu za stavljanje lijekova na tržište (koju je IZ odavno izgubio) i pokrenuti proizvodnju kapaciteta obrade sto tisuća litara plazme.

Pošto Imunološki nema novca za posao proizvodnje ovih lijekova koji se, valja istaknuti, nalaze na popisu esencijalnih lijekova Svjetske zdravstvene organizacije i važni su svakoj državi, u prvoj bi fazi realizacije ugovora izvođač IZ-u predao svoje idejno rješenje s kojim bi se od Ministarstva regionalnog razvoja i fondova EU tražilo bespovratna EU sredstva. Ukoliko ministarstvo ne odobri sufinanciranje, IZ će izvođaču platiti ideju i razvrstani ugovor. Problem je što cijela priča o strateškom projektu tada pada u vodu.

Dr. IVAN MARCHIOTTI, nekadašnji šef Odjela proizvodnje krvnih derivata u Zavodu, a od 1990-ih osnivač i direktor svjetski uspješne biotehnoške tvrtke BioGnost, smatra da je realizacija ovog natječaja praktički nedostižna.

— Kada pogledam ove materijale, prvo se pitam zašto bi konkurencija davala svoju tehnologiju i znanje Imunološkom zavodu, ali i to kako će Zavod to iskoristiti kada nema relevantan stručni kadar. Pogledajte samo dio natječajne dokumentacije u kojemu govore koje su kvalifikacije potrebne za ključne stručnjake u ovom poslu; *de facto* je dovoljno da je osoba radila dva tjedna npr. na otvaranju vrećica smrznute plazme i jedan od uvjeta je zadovoljen, što govori kakvu predodžbu o struci imaju. Zanima me tko je zadao cilj obrade sto tisuća litara krvne plazme, kada za to ne postoji ni teoretska šansa – maksimum koji u Hrvatskoj možemo postići je 20–26 tisuća litara. Možda računaju da će se ipak preći na druge metode obrade plazme poput plazmafereze, što bih pozdravio, ali tko im to garantira? To u ovoj državi nitko ne želi, uključivši Zavod za transfuzijsku medicinu. Napokon, u odnosu na cijeli natječaj primjećujem da govorimo o Imunološkom zavodu koji je registriran kao zdravstvena ustanova, a ustanova ne smije proizvoditi lijekove – kaže direktor BioGnosta.

Ravnatelj Imunološkog zavoda dr. VEDRAN ČARDŽIĆ nada se da će novim tehnologijama ipak doći do cilja propisanog natječajem.

— Za potrebe našeg tržišta trebali bismo frakcionirati 60 tisuća litara krvne plazme, a trenutno smo na 22–23 tisuće litara. Shvaćam ovo kao kišobran pod koji ćemo staviti druge hrvatske centre da bismo došli do tih 60 tisuća, a od 60 do sto nije velika razlika. Ne znam gdje su nam mogući izvori, ali ne želim da u trenutku kada dosegamo cilj moramo rušiti zidove da bismo proširili kapacitete – govori za Novosti.

Čardžić i Marchiotti se jednako razilaze kada je u pitanju stav oko rezona ulaganja četiri milijuna eura u projekt tvornice protuotrova koji je ekstremno rijetko potreban. Investicija ima potencijal, no trenutno nema nikakvih dokaza da je država osmislila kako će se taj potencijal realizirati. Procjene ovise o tome s kojeg se položaja iznose. Ravnatelj Zavoda priznaje da Hrvatska ima iznimno male potrebe za antitoksinima i da mogućnosti prodaje antitoksina na inozemnim tržištima nisu istražene, ali smatra da insistiramo na irelevantnim temama.

— Priznajem, taj nam pogon ne treba financijski, ali nam treba strateški. Hoćemo li imati gdje prodavati protuotrove, ne znam, ali sve i da bacimo četiri milijuna, ja ću reći može! Kada se negdje renovira riva, ne pitamo se je li to financijski isplativo jer se riva naprosto mora renovirati – kaže.

Stvari su, dakle, za državnu administraciju vrlo jednostavne, a očekivanja da bi za biotehnošku firmu ipak trebalo imati razrađene planove bit će odbačena kao maliciozna i suvišna.

Marchiottiju se čini da su takvi stavovi posljedica neodgovornosti prema novcu poreznih obveznika.

— Teško je argumentima potkrijepiti tvrdnju da je proizvodni pogon za zmijski protuotrov strateški interes države. Takvi nam antitoksini trebaju možda deset, dvadeset puta godišnje – može li to opravdati investiciju u tvornicu? Da se radi o njihovom novcu, a ne novcu poreznih obveznika, sigurno bi razmislili i o drugim opcijama, uključivši onu da za takav projekt osiguraju inozemno tržište – ističe Marchiotti.

Sve skupa je sasvim dovoljno za raspravu o oživljavanju biotehnoške firme koja ne može samostalno realizirati nijednu stručnu fazu vlastite obnove, ali i odgovornosti Ministarstva zdravstva koje nije osiguralo ozbiljnu analizu stvarnih potreba proizvodnje IZ-a ni našlo stručnjake za idejne projekte.

U programu Vlade od 2020. do 2024. godine revitalizacija Imunološkog jedna je od tri stavke u sklopu uspostave održivog zdravstva, pored tri milijarde kuna ulaganja u modernizaciju čitavog sistema zdravstvene skrbi i gradnje Nacionalne dječje bolnice u Zagrebu. U Nacionalnom planu razvoja zdravstva za razdoblje od 2021. do 2027. godine stoji da je 'revitalizacija Imunološkog zavoda potrebna za osiguranje dostupnosti kvalitetnih virusnih cjepiva nužnih za prevenciju raznih zaraznih bolesti i opskrbe dovoljne količine proizvoda iz krvne plazme, prikupljene isključivo na području Republike Hrvatske. Strateški pozitivni učinci su osiguranje dostupnosti strateški važnih cjepiva, što značajno doprinosi unaprjeđe-

Zanima me tko je zadao cilj obrade sto tisuća litara krvne plazme, kada za to ne postoji ni teoretska šansa – maksimum koji u Hrvatskoj možemo postići je 20–26 tisuća litara. Možda računaju da će se ipak preći na druge metode obrade plazme poput plazmafereze, što bih pozdravio, ali tko im to garantira? – kaže dr. Ivan Marchiotti

Ivan Marchiotti (Foto: Josip Mikačić/PIXSELL)

Ravnatelj Imunološkog zavoda dr. Vedran Čardžić (Foto: Marko Prpić/PIXSELL)

nju javnog zdravlja u RH... Također, stvaraju se pretpostavke za razvoj tehnologija za proizvodnju novih vrsta cjepiva (rekombinantna cjepiva) i zadržavaju se visoko educirani stručnjaci u Republici Hrvatskoj'.

Gdje su ti visoko educirani stručnjaci bili kada se politički dekret o obnovi IZ-a počeo provoditi? Analizirajući, na primjer, sastav Stručnog povjerenstva koje je sastavljalo dokumentaciju, otkrili smo da u njemu sjede voditeljice i voditelji proizvodnih odjela koji imaju kvalifikacije, ali odavno ne rade jer je IZ prije skoro dva desetljeća izgubio proizvodne dozvole. U povjerenstvu sjedi i tajnica ravnatelja, zato što ima certifikat u području javne nabave, ali i jedan liječnik pravomoćno osuđen za davanje mita u aferi Indeks 6. Osuđen je na šest mjeseci zatvora, što je zamijenio radom za opće dobro, a medijima je poznat jer je prvooptuženi profesor Medicinskog fakulteta u Zagrebu u svom prvom iskazu priznao da je od ovog liječnika dobio dvije tisuće eura da jedan student iz Zadra prođe ispit. Prema javno dostupnim informacijama, ista je osoba 2017. godine zaposlena u Domu zdravlja Koprivničko-križevačke županije, ali ga je Čardžić vrlo brzo zaposlio na mjestu voditelja Službe za proizvodnju, navodno ne znajući za pravomoćnu zatvorsku kaznu. Kao zaposlenik IZ-a, liječnik je 2020. osnovao tvrtku za trgovinu lijekovima, koja je likvidirana ove godine.

— Zaista nisam znao ništa o presudi, a na vaše sam pitanje provjerio jesmo li u natječaju za njegovo radno mjesto propisali obavezu predočenja potvrde da se protiv kandidata ne vodi kazneni postupak i utvrdio da nam je potvrda uredno dostavljena. Prema tome, nismo napravili ništa nepropisno. Možda to sad izgleda kao neki moralni teret, ali ja ne vidim zašto je to sad bitno – kaže ravnatelj IZ-a.

Zašto takav podatak ravnatelju nije relevantan objašnjivo je jedino činjenicom da je korupcija od 1990-ih najžilaviji proizvod Zavoda. Kompletan kriminalna povijest tranzicije, sa svim svojim akterima, poma-gaćima, žrtvama, ekonomskim i moralnim posljedicama, vidljiva je na uništenom Imunološkom zavodu, koji je kao studija slučaja bombastično otvoren tek 2009. godine. Tada

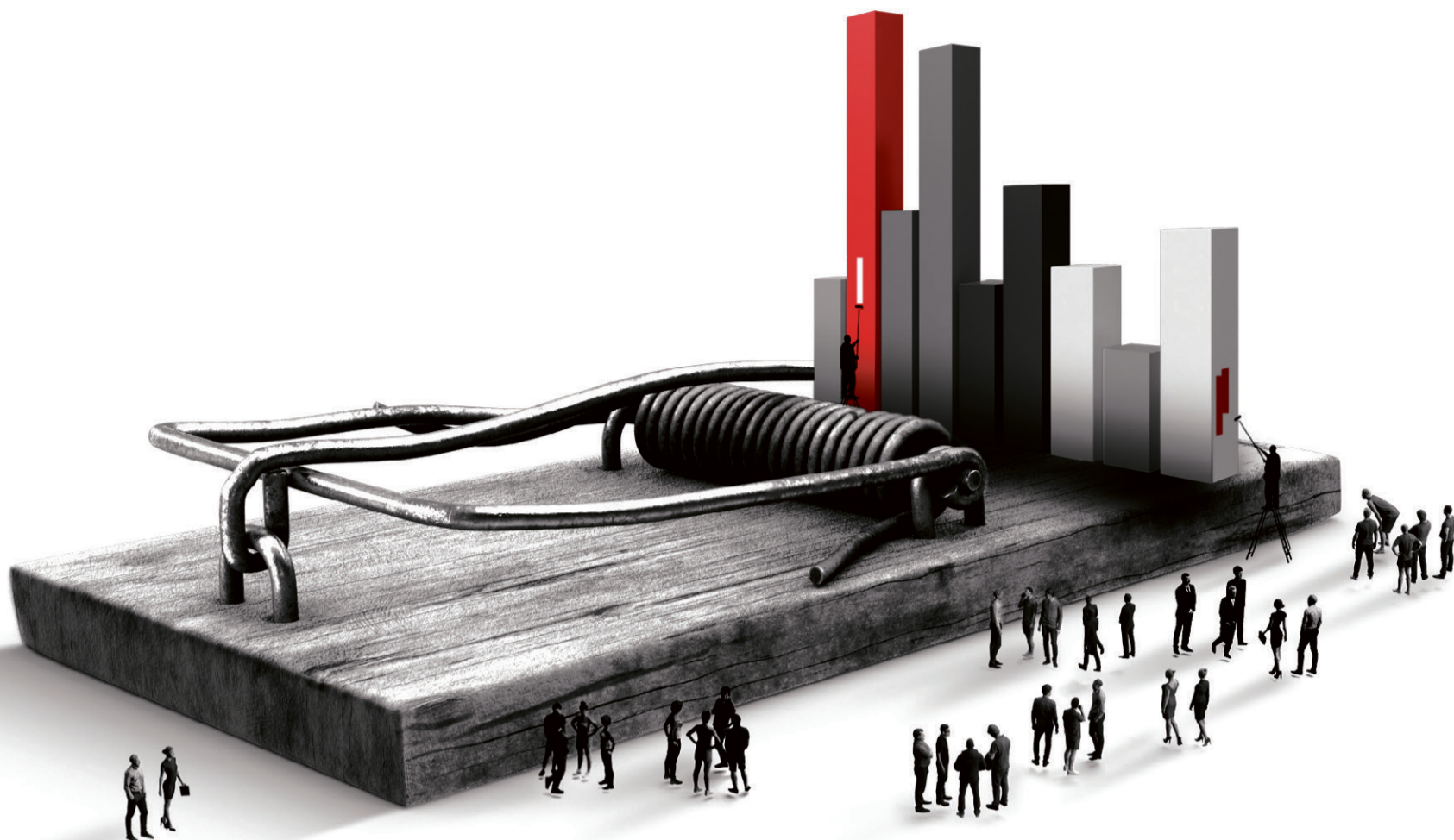
je član Nadzornog odbora dr. SREČKO SLADOLJEV za Business.hr dao intervju u kojemu je opisao povijest koruptivne privatizacije društva, potkradanja javne imovine, kao i stručne i imovinske devastacije Zavoda u tzv. tranzicijskom razdoblju, što je dovelo do toga da Zavod 1997. ostane bez statusa suradne ustanove Svjetske zdravstvene organizacije. Sladoljev je javno izašao s informacijama da se certifikat izgubio zbog neulaganja u pogone i opremu te usmjerenja resursa u astronomske konzultantske honorare, bonuse, otvaranje štedionice koja je u diskretnim postupcima davala pozajmice, pa čak i u intervencije na privatnim objektima menadžerskog kadra. Zbog toga je propao ugovor s distributerom koji je tužio IZ, dobio tri milijuna dolara odštete u arbitražnom sporu i firmu 2004. godine gurnuo prema stečaju. Oporavila se državnim kreditom i odricanjem radnika od dijela plaće, a dobili su i siguran posao s cjepivom protiv gripe koji je morao donijeti financijsku dobit od 20 milijuna kuna.

Na dan istupanja u javnost, u kojem je pozvao DORH i Vladu da raščiste stanje u Zavodu, Sladoljev je za kaznu dobio otkaz s potpuno besmislenim obrazloženjem da je odao informacije iz ugovora s Novartisom kao proizvođačem cjepiva, o čemu u razgovoru za medij nije bilo ni riječi. Dok su sankcije za člana Nadzornog odbora bile brutalne i protuzakonite, DORH nije napravio ništa da ispita njegove navode. Sladoljev je 2012. godine dobio radni spor, a u međuvremenu se prometnuo u širitelja vakcinalnog skepticizma, što je poslužilo kao dodatni razlog da se njegovi iskazi o potkradanju Zavoda relativiziraju.

Zbog derutnosti proizvodnih pogona i prostora, Agencija za lijekove i medicinske proizvode (HALMED) 2013. godine Zavodu oduzima dozvolu za proizvodnju krvnih derivata i bakterijskih cjepiva, nakon čega Trgovački sud u Zagrebu otvara stečajni postupak, a 200 radnika završava na cesti. Slijede fantazije o strateškom partneru, prodaja dionica, štrajkovi radnika, vraćanje proizvodne dozvole za cjepiva i krvne derivate po političkom dekretu SDP-ove vlade – iako IZ ne može zadovoljiti uvjete za obradu plazme – propast pokušaja privatizacije, optužbe da se sve radi namjerno i u korist nekog lobija, odustajanje od prodaje i pretvaranje Zavoda u ustanovu od javnog interesa. U listopadu 2015. godine sklapa se ugovor kojim je IZ shizofreno podijeljen na dva pravna subjekta: javnu ustanovu koja je preuzela zaposlene i djelatnost i trgovačko društvo koje i danas raspolaže kompletnom imovinom. Ciklusi istih ili sličnih ideja i procesa – red stečaja, blokada, štrajkova, spašavanja – smjenjuju se brzinom održavanja izbora ili PR aktivnosti, a kao spasitelj IZ-a javlja se čak i pokojni gradonačelnik Zagreba MILAN BANDIĆ.

HDZ-ov ministar zdravstva MILAN KUJUNDŽIĆ 2017. godine najavljuje da bi se situacija s Imunološkim zavodom trebala riješiti do lipnja, uključujući preseljenje na lokaciju pogodniju za eventualnu obnovu proizvodnje, u koju bi trebalo uložiti šezdesetak milijuna kuna. Osnovano je i povjerenstvo koje bi trebalo utvrditi isplati li se uopće Hrvatskoj da u IZ ulaže sama ili će tražiti strateške partnere.

Vili Beroš je do sada najaktivniji oko ovog pitanja, a Čardžić tvrdi da se sastaju dva puta mjesečno. No, ni to nije urodilo čvrstim planovima za opstanak IZ-a, a Hrvatska je ideju o partnerstvu zamijenila idejom da će onaj tko ima znanje i ostale resurse podići Zavod i predati ga u državne ruke. Što će država s tim rukama – istim koje su IZ srušile sa zemljom – ostaje da se budno prati očima malobrojnih kojima ova saga nije dojadila. ■

Glavno mnijenje

Ankete o društvenim stavovima i političkim preferencijama nužna su i vrijedna stvar, ali problem je u tome što su ankete i njihovi rezultati postali samorazumljiva politička optika. On je najvidljiviji u suvremenoj političkoj kreaciji koja gotovo da više ne postoji jer se većina stranaka prilagođava rezultatima anketa kao objektivnom dokumentu o javnom mnijenju

JAVNA priznanja propusta ili previda nisu baš česta pojava u nastupima i napisima medijskih figura koje nose etiketu eksperata ili specijaliziranih komentatora. Razlog je toliko prost da i ne iziskuje objašnjenje: reputacija je ono od čega žive i propusti samom obznanom odljepljuju navedene etikete. Postoji, doduše, opcija priznanja koja može rezultirati moralnim premazom stručnog autoriteta. Nužan preduvjet takvog scenarija jest prevencija: priznavanje propusta ili pogreške prije nego što ih drugi uoče. A prisutne su i različite metode relativizacije koje mogu varirati od minimiziranja propusta na nivo lapsusa preko pripisivanja političkih motiva konkurenciji do

prepuštanja inerciji koja će odraditi svoje s obzirom na to da novinski ciklusi često traju kraće od radnih smjena onih koji ih proizvode. I mogu te intrige biti manje ili više zanimljive, ali rijetko u sebi nose značajnije političke implikacije. Rijetko se stručni komentatori ili kolumnisti osvrnu na društvenu i intelektualnu podjelu rada koja ih je i dovela u poziciju da im propusti ili previdi mogu imati javni utjecaj. Rijetko se zapitaju: ako ja, koji sam plaćen da mislim o društvu i životu, mogu napraviti pogrešku u razumijevanju tog društva, s kakvim se tek izazovima suočavaju ljudi koji na raspolaganju za tu luksuznu radu imaju eventualno pokoji sat slobodnog vremena dnevno ili tjedno, i to uglavnom

iz 'druge ruke' koja je često i moja, ovisno o poziciji? Govori li nam manjak svijesti o toj podjeli rada išta o suvremenim političkim fenomenima poput populizma i teorija zavjere? Ne doprinosi li izostanak samokritike (samoproglashene) struke političkoj atraktivnosti antiexpertnih stavova koji se često 'prodaju' pod demokratske? I što nam način saznavanja društveno-političkih procesa govori o tome koliko o tim procesima znamo? I koliko ti načini utječu na donošenje političkih izbora i odluka?

Gotovo pa sudbonosni status niza navedenih sugerira nam političku važnost nedavne intervencije ADAMA TOOZEJA. Taj povjesničar sa Sveučilišta Columbia u New Yorku posljednjih pet-šest godina figurira

kao svojevrsni orijentir i pouzdani svjedok političko-ekonomskog vremena u anglofonij, dakle globalnoj, intelektualnoj javnosti. Radi se, prije svega, o ekonomskom povjesničaru koji je i otprije bio priznat u užim krugovima, ali ga je kombinacija imponantnih studija o posljednjoj Velikoj krizi i ekonomiji lokdauna i kapaciteta obrade ekonomskih i društvenih podataka u 'realnom vremenu' na Twitteru, Substacku i podkastu, ali i u medijima poput Guardiania i Financial Timesa, profilirala u neku vrstu intelektualne zvijezde. Postao je i sam društveni, gotovo pa i pop-kulturni fenomen o kojem se pišu članci, a čak su i njegovi sljedbenici prozvani 'Tooze Bro's'. Odakle taj status i privlačnost? Po-

stoji danas niz stručnjaka iz ekonomskog ili sociološkog područja koji svakodnevno komentiraju aktualnosti pa nisu ni blizu takvog renomea. Ne radi se valjda o tome da je Tooze samo pametniji od njih ili algoritmima atraktivniji? Pored same opsesivne spremnosti i 'manufakturnih' kapaciteta da u kratkom vremenu obradi aktualne podatke iz prilično različitih područja i razumljivo ih prezentira, razlog je, kako to i često biva, politički. Naime, Tooze se prilikom ovakvih predstavljanja karakterizira kao povjesničara ili teoretičara lijevo-liberalne orijentacije. U praksi to znači da ga čitaju svi od centra nalijevo, a i u krugovima desnog centra ima barem solidnu reputaciju. Što on nudi svoj toj intelektualnoj publici na pozamašnom dijelu političkog spektra? Centru i liberalima nudi svježinu 'aktivizma' i otvorenosti političkih stavova koja se često u tim krugovima maskira ekspertizom, a ljevici nudi upravo ekspertizu, a samim tim i relevantniji status, koja nerijetko potvrđuje njene stavove iako od samih stavova ne kreće. Nakon što smo predstavili njegovu važnost na intelektualno-političkoj sceni, pojasnimo važnost intervencije koja nas je i motivirala na, podešeno televizijskom rječniku, skicu za portret.

Dakle, Tooze je u nedavnoj objavi na Substacku priznao da je cijelo vrijeme bio u krivu kad je u pitanju recentna inflacija. Ili preciznije, da ga je u tim razmišljanjima pratila kognitivna disonanca. Ukratko, da ne ulazimo u sve detalje, Tooze se priklanjao onoj struji koja je inflaciju tumačila kao tranzitornu ili prolaznu: kao učinak specifičnih sektorskih šokova za vrijeme lokdauna i posljedičnih državnih intervencija. Službene brojke išle su mu u prilog, ali pratio ga je nelagodan osjećaj u kombinaciji s političkom enigmom koja je obilježila proteklu godinu u Sjedinjenim Američkim Državama. Svi relevantni podaci govore o prilično solidnom oporavku i stanju američke ekonomije, a samo jedan indikator se ne uklapa: generalni osjećaj ljudi. I taj se indikator najbolje vidi u anketnoj podršci demokratima – trebala bi navodno biti rekordna, a nije. I Tooze je sam imao razumijevanja za taj 'osjećaj', kao što piše, i on kupuje u dućanima i vidi cijene. Ali makroekonomski pokazatelji koje opsesivno prati naprosto pokazuju drugu sliku. Mučila su ga pitanja: jesu li ti pokazatelji dobro konstruirani i zahvaćaju li prikladno ekonomsku stvarnost? Je li nepovjerenje u njih naprosto populistički instinkt? Odabrao je ne prepustiti se instinktu jer ipak živi od toga da mu se ne prepušta i da stručno radi na obradi podataka. I onda mu se tijekom vožnje taksijem u New Yorku dogodila scena pada s konja na putu za Damask. Nije posrijedi bilo tako dramatično preobraćenje kao u slučaju svetog Pavla, ali je konačno shvatio da nisu krivi ni podaci, a ni nepouzdanii populistički instinkt. Posrijedi je bila relativno jednostavna zabluda: pri računanju temeljne inflacije na osnovu koje se određuju monetarne politike u računicu ne ulaze cijene energije i hrane. I razlog je razuman: zbog niza faktora radi se o iznimno volatilnim cijenama i njihovo prisustvo bi izračun temeljne inflacije učinilo nepouzdanijim. Međutim, metodološka ispravnost prouzročila je političku nepouzdanost. Struka govori jedno, a novčanici građana drugo. Ako se u obzir uzmu samo cijene hrane i energije, inflatorni šok usporediv je s onim iz sedamdesetih. Kao neku vrstu rješenja problema Tooze navodi jasniju komunikaciju institucija, pogotovo onu centralnih banaka. I nije važna tu Toozeova zabluda, već njegov politički zaključak koji smo već sugerirali u onom uvodnom nizu pitanja. Kako da uopće oče-

Kako da uopće očekujemo od famoznog 'običnog čovjeka' racionalno sudjelovanje u političkom životu kad ni oni najupućeniji, poput ekonomskog povjesničara Adama Tooze, nisu sigurni da znaju o čemu se radi?

kujemo od famoznog 'običnog čovjeka' racionalno sudjelovanje u političkom životu kad u situacijama poput ove i oni najupućeniji nisu sigurni da znaju o čemu se radi? Ako nam je znanje o društveno-političkim fenomenima teško dostupno zahvaljujući institucionalnim preprekama i odnosima moći, kako da uopće sudjelujemo u političkom životu? I koliko su naši stavovi autentični, kako se mjere i tko ih zapravo kreira? Možemo li 'objektivno' znati kako demos u demokraciji diše?

Taj su ambiciozni zadatak preuzele anketne agencije još tamo tridesetih godina prošlog stoljeća, kad su GEORGE GALLUP i ELMO ROPER uspješno predvidjeli pobjedu FRANKLINA D. ROOSEVELTA zahvaljujući tada inovativnoj metodi istraživanja prema uzorku. Drugim riječima, ispitali su javno mnijenje na uzorku za koji se smatralo da predstavlja sve demografske skupine razvrstane po godinama, rasi, rodu i ostalim faktorima. Međutim, obećanje anketne industrije nije se zasnivalo samo na prognozama rezultata pobjednika izbora. Ankete su trebale pridonijeti i demokraciji kao takvoj. Političari, dakle, više ne bi bili ovisni samo o izbornim rezultatima, već bi i anketni rezultati mogli vršiti pritisak na njih. Konstantno ispitivanje javnog mnijenja služilo bi kao demokratski orijentir: stalno bi nam na raspolaganju bile pouzdane informacije o javnom mnijenju na osnovu kojih bi se mogla i trebala provoditi politika bez obzira na to tko u tom trenutku obnašao vlast. Radi se zapravo o neprestanom referendumu i skeniranju društvenih sklonosti. Više nam naprosto nisu potrebni političari, već društveni

radiolozi koji će očitati rendgen društva – anketu – i rezultate pretvoriti u političke odluke i projekte. Od samih početaka bilo je onih koji su upozoravali na suprotan učinak anketnog ispitivanja javnog mnijenja: podripanje demokratskih procesa.

Da ne bude zabune, ne radi se o tome da su ankete nekorisne i opasne po sebi. Ite kako su korisne i potrebne. Problematičan je status koji im se pridaje. A nama su one danas tako samorazumljive da i politički mislimo zapravo 'anketno' kao da se ne radi o specifičnoj proizvodnji znanja. Bez obzira na to što su pobjeda TRUMPA i Brexit narušili reputaciju agencija, ankete nam i dalje služe kao najpouzdaniji pristup političkoj istini društva. A pritom pate od cijelog niza problema koji, da ponovimo, nisu problemi po sebi, već je problem tretman anketa kao alata pri dostizanju političke objektivnosti. Više naprosto ne možemo zamisliti politiku bez anketa, a to ima posljedice po kreiranje politika. U nedavnom članku u The New York Reviewu naslova 'The Problem With Polls' ('Problem s anketama'), koji se bavio političkom poviješću anketa, SAMUEL EARLE nabrojao je niz problema koji bi ih trebali lišiti statusa koji uživaju. Prvi problem je taj da ne postoji javno mnijenje kao takvo, kao nešto što postoji u svijetu van anketa, njega upravo ankete proizvode. Mjerenje javnog mnijenja proizvodi javno mnijenje. Radi se o neuhvatljivom konceptu koji se opire jasnoj definiciji i nema koherentno značenje. Nadalje, anketna pitanja često infantiliziraju politiku svodeći kompleksna pitanja na odgovore da ili ne. Naravno, postoje i kompleksnije ankete koje gradiraju stupnjeve priklanjanja određenoj opciji i bilježe načine stjecanja tog stava, ali tu se ne radi o onim anketama koje nam definiraju politički život. Prisutni su i drugi problemi kao što su predrasude pri uzorkovanju – davanje prednosti obrazovanijima danas se tumači kao glavna greška pri promašaju u predviđanju rezultata američkih izbora 2016. godine – a i utjecaj samih pitanja i rezultata anketa na stavove ispitanika. Pitanja mogu biti sugestivna, a rezultati mogu u kombinaciji s drugim razlozima pridonijeti promjeni stava: netko se može prikloniti većinskom stavu, a netko poduprijeti autsajdera ili preuzeti mišljenje o nekoj temi koje nije većinsko. Također, agencije mahom angažiraju mediji koje poslovnim modelima zasnovanim na klikabilnosti tjeraju na što 'atraktivnije' teme i tome se i agencije prilagođavaju s obzirom na to da i one svoj kruh zarađuju na tržištu, ne plaća ih nevidljiva ruka društvene istine. Ako se agencije ne prilagode, tu su uvijek ankete na dnu članka.

Jedina politička opcija koja nešto kreira je ekstremna desnica. Kreacija je ovdje prejaka riječ, ali dovoljno govori o konkurenciji: radi se samo o napuštanju zamišljenog konsenzusa i nepriklanjanju političkom bontonu koji u kombinaciji tvore učinak kreacije i subverzivnosti

Ankete o društvenim stavovima i političkim preferencijama nužna su i vrijedna stvar, ali njihov doprinos demokraciji i političkim procesima nije samorazumljiv. Problem je upravo u tome što su ankete i njihovi rezultati postali samorazumljiva politička optika. I taj je problem najvidljiviji u suvremenoj političkoj kreaciji koja gotovo da više ne postoji jer se većina političkih stranaka prilagođava rezultatima anketa kao objektivnom dokumentu o javnom mnijenju, a ne kreira politike sukladno interesima vlastite baze jer ta baza rijetko postoji i mijenja se sukladno anketnim rezultatima. Jedina politička opcija koja nešto kreira je ekstremna desnica. Kreacija je ovdje prejaka riječ, ali dovoljno govori o konkurenciji: radi se samo o napuštanju zamišljenog konsenzusa i nepriklanjanju političkom bontonu koji u kombinaciji tvore učinak kreacije i subverzivnosti. Rast desnice dodatno je pridonio strahu od političke kreacije. Stranke centra se uglavnom približavaju njihovim stavovima jer ankete svjedoče rastu popularnosti kao da se stavovi ne kreiraju na ovaj ili onaj način, već ljudima naprosto izlaze iz glava sami po sebi, a ljevica ulazi u prešutnu koaliciju s centrom kako bi stvorili zajednički blok prema desnici kojoj samim tim raste popularnost. Ne radi se o tome da su anketna industrija i ankete krive za uspon ekstremne desnice. Radi se samo o tome da prilagođavanje rezultatima anketa kao presudni alat političkog djelovanja koči kreaciju koja jedina može taj uspon zaustaviti. Kreacija pretpostavlja da moramo znati kako su ljudi došli do određenog stava i da je kontradiktorna svijest sasvim normalna pojava, za razliku od precizno izračunatog javnog mnijenja. Ako znamo kako se do određenih stavova dolazi i pod kojim uvjetima, otvara se mogućnost i da se političkom kreacijom i novim idejama ti stavovi mijenjaju. Suvremena proizvodnja znanja o svijetu ne jamči ni Adamu Toozeu jasan stav o kompleksnim pitanjima koja mu spadaju pod neposrednu ingerenciju, a kamoli onima koji si ta pitanja ne stižu ni postaviti jer ih moraju rješavati u vlastitom novčaniku. A onda nam se njihovi stavovi prezentiraju kao *snapshot* društveno-političke istine kojima se, uz povremene sanitarne kordone, trebamo prilagoditi. ■

Adam Tooze (Foto: YouTube/Screenshot)

INTRIGATOR

Imaš zemlju,
nemaš upis

Sporni deponij

Nakon sudske presude, Petar Čurčić iz Poduma može tražiti financijsku naknadu jer je njegova nekretnina izvlaštena u sklopu javnog projekta deponija, ali on kaže da ga to ne zanima

SLUČAJ pretovarne stanice otpada u Podumu kraj Otočca primjer je kakve pravne peripetije može izazvati nesklad između podataka u zemljišnim knjigama i stvarnog posjeda na terenu. Lokacija na kojoj se odvija gospodarenje otpadom u Lici predmet je sudske spora između mještana PETRA ČURČIĆA i Grada Otočca. Čurčić tvrdi da je vlasnik jedne od ukupno tri katastarske čestice na kojima se prostire pretovarna stanica, dok gradske vlasti uzvraćaju argumentom da su vlasništvo stekle preko postupka izvlaštenja. Tko je u pravu i tko duže koristi spornu česticu? Na gospićkom Općinskom sudu (ispostava Otočac), problem su pokušali rješavati tako što su oprezno izvagali između prava privatnog vlasnika i javnog interesa. Čurčiću je u ovoj nepravomoćnoj presudi vlasništvo priznato na temelju dosjelogosti stečenog prava, ali mu je onemogućen upis u zemljišne knjige jer je nekretnina već izvlaštena. Tako ispada da je tužitelj sada samo djelomični, a Grad formalni vlasnik.

U nedostatku jasnih dokaza i dokumentacije, u korist Čurčića opsežno su svjedočili dugogodišnji susjedi i lokalni stanovnici iz Poduma. Oni su, navodi se, uvjerljivo i podudarno iskazivali kronologiju posjedovanja prijeporne nekretnine. Potvrdili su da su njegovi preci generacijama i bez prekida – prema procjeni 140 godina – kao i on sam, obrađivali i koristili tu zemlju, što je sud, očito, smatrao ključnim za donošenje presude. U obrazloženju se nudi i rješenje. Mještani koji je tužio Grad može ostvariti

pravo na odgovarajuću naknadu vezanu za izvlaštenje. Dakle, iako neće biti upisan kao vlasnik, on može zatražiti financijsku naknadu jer je njegova nekretnina izvlaštena u sklopu šireg javnog projekta.

Ipak, takva kompenzacija za Petra Čurčića nije opcija. Kako je rekao u izjavi za Novosti, njegov odvjetnik je već sačinio žalbu na presudu kojom se inzistira na upisu u zemljišne knjige.

— Najviše bih volio da se ise, taj pogon mi je unakazio prostor. I želim da me obeštete za sve ove godine koliko traje proces. Na toj zemlji više nemam poljoprivrednog poticaja, a nekad sam imao. Obradivao sam je i koristio. Neću odustati – poručio je Čurčić.

On je na sudu izjavio da je 2002., nakon povratka iz izbjeglištva iz Srbije, tu česticu nastavio koristiti za ispašu blaga. GORAN BUKOVAC, gradonačelnik Otočca, istaknuo je da je riječ o nepravomoćnoj presudi protiv koje su izjavljene žalbe obje parnične strane. — U presudi, na koju se referirate, gospodin Čurčić je samo deklariran vlasnikom jedne od nekretnina na kojima je izgrađena pretovarna stanica, ali je odbijen sa zahtjevom da mu se dozvoli upis prava vlasništva u zemljišne knjige. Dakle, navedenom nepravomoćnom presudom se ne 'dira' u zakonitost i opstojnost upisa prava vlasništva Grada Otočca. U tom smislu navedena presuda nije ni od kakvog utjecaja na projekt pretovarne stanice i gospodarenje otpadom. Grad Otočac je vlasništvo predmetne nekretnine stekao upisom u zemljišne knjige temeljem pravomoćnog rješenja o izvlaštenju prije pokretanja sudske postupka od strane gospodina Čurčića – naveo je Bukovac.

U Podumu smo bili u aprilu 2023. kada su se mještani, na čelu s Čurčićem, pobunili zbog početka izgradnje pretovarne stanice

uz deponij. Negodovao je zbog radova svim raspoloživim sredstvima, što ga je i dovelo do angažiranja odvjetnika i tužbe za ometanje posjeda. S druge strane, Grad Otočac je tvrdio da se pretovarna stanica gradi kako bi se u što većoj mjeri smanjila šteta od deponija koju trpi obitelj Čurčić i sve ostali koji žive u Podumu.

■ Anja Kožul

Ploča za
Gešovskog

SPOMEN-PLOČA u sjećanje na SAŠKA GEŠOVSKOG, makedonskog regruta nekadašnje JNA, koji je ubijen 6. svibnja 1991. pred zgradom splitske Banovine, u to vrijeme Komande Vojnopomorske oblasti (KVO), trebala bi biti postavljena upravo na spomenutoj zgradi gradske uprave. U međuvremenu se čeka da Gradsko vijeće Grada Splita potvrdi prethodnu odluku Komisije za imenovanje ulica i trgova, koja je za tu priliku izabrala sljedeći sadržaj spomena: Saško Gešovski, Kavadarci, 31. 10. 1971. – Split, 6. 5. 1991. Nesretno stradao 6. svibnja 1991. godine.

Gešovski, rodom iz Kavadaraca u Tikveškom kraju, ubijen je pod nerazjašnjenim okolnostima, a počinitelj nije pronađen, tog majskeg dana na ulazu u zgradu bivše KVO -a u trenutku kada je nekoliko desetaka hiljada demonstranata, koje je organizator prosvjeda propustio kontrolirati, i među kojima je očito bilo i oružja, tražila od JNA deblokadu sela Kijevo. U sveopćem kaosu ranjen je drugi makedonski regrut TONI STOJČEV. Splitski aktivist MARKO GAJ, koji je 2019. podnio inicijativu za postavljanje spomen-ploče, za Novosti je izjavio da 'iako je njezina realizacija na dobrom putu čekamo i službenu odluku Gradskog vijeća'.

— Bilo bi lijepo obavijestiti i roditelje pokojnog Saška o tome, ali hajdemo pričekati još malo na odluku Gradskog vijeća – kaže nam Gaj.

On je već pokušao bezuspješno kontaktirati roditelje pokojnog vojnika. Ove je godine, kaže, na godišnjicu njegove smrti, u Kavadarcima otvorena fontana posvećena Sašku. Do njegovih roditelja, dodaje Gaj, nastojat će doći preko gradonačelnika Kavadaraca ili će ga osobno zamoliti da roditelje uputi na splitsku odluku.

No premda je prvobitna Gajeva inicijativa bila da na spomen-ploči piše 'Saško Gešovski, nevinna žrtva prosvjeda održanih 6. 5. 1991. godine', Komisija je izmijenila njezin sadržaj uz argument da se prvobitna natpis može pogrešno interpretirati. Problem u aktualnom tekstu je što se ne kontekstualizira događaj iz 1991. godine, pa okolnosti stradanja Gešovskog ostaju nejasne.

— Najvažnije je da se smrt tog mladog i nevinog čovjeka obilježi, a ne da se o formi teksta na spomen-ploči raspravlja iduća dva desetljeća i da sve opet potone u zaborav. U eri napredne tehnologije tko hoće, doznat će što se dogodilo te 1991. Splicićani vjerujem, to ionako znaju – zaključuje Gaj.

■ Dragan Grozdanić

Stipendije
za đake

Zaklada Solidarna pokrenula je novu humanitarnu akciju?

Zaklada Solidarna pokrenula je humanitarnu akciju 'Više knjiga, manje briga' kojom se prikupljaju financijska sredstva za stipendiranje djece slabijeg imovinskog stanja kroz Fond Desa i Jerko Baković. Cilj humanitarne akcije je prikupiti 45.000 eura koliko je potrebno za pokrivanje stipendija i dodatnih potreba 29-ero djece za jednu školsku godinu.

Nedavno ste organizirali glazbeni piknik na Ribnjaku u sklopu akcije. Što je iduće?

Glazbenim piknikom započeli smo humanitarnu akciju koja će trajati tri mjeseca. U tijeku je digitalna kampanja za prikupljanje sredstava, a planirana su još dva javna događaja. Prvi od njih je donatorska večera koja će se održati 8. studenog u Rougemarinu, cijena ulaznice je 70 eura, a sav prihod ide u Fond. U prosincu je planiran i koncert sa SO DO – Sustavom orkestrara djece i omladine u velikoj dvorani Vatroslava Lisinskog o čemu ćemo u narednom mjesecu više izvijestiti. Organiziranje tih događaja posebno nas raduje jer tako povećavamo svijest o važnosti filantropije, svjedočimo pozitivnom utjecaju koji ima na zajednicu, povezujući ljude oko plemenitih ciljeva i stvarajući osjećaj zajedništva.

Kako i gdje je sve moguće uplatiti donaciju za stipendije i dodatne potrebe za 29-ero djece iz Solidarnog razreda za jednu školsku godinu?

Donacije je moguće uplatiti na račun humanitarne akcije: IBAN: HR6224020061500142712, Svrha: DONACIJA – Više knjiga, manje briga; Model: 00; Banka: Erste banka ili skeniranjem barkoda, putem KEKS Paya i karticama/Paypalom na našoj web stranici naše Zaklade.

Koliko je dosad kroz taj Fond podržano osoba slabijeg imovinskog statusa?

Smatramo da je Fond u velikoj mjeri pomogao djeci slabijeg imovinskog statusa. Novčani iznosi mjesečnih stipendija im smanjuju razinu stresa vezanog uz zadovoljavanje potreba prehrane, kupnje obuće i odjeće, školskog pribora, knjiga te odlazaka na školske izlete. Kroz stipendiranje učenika/ca izravno pozitivno utječemo na povećanje njihove socijalne uključenosti i adekvatnog razvoja. Rad Fonda značajno djeluje u domeni porasta kvalitete života stipendista i stipendistica s naglaskom na njihov školski uspjeh. Fond je osnovan 2018. velikodušnom donacijom pokojne DESE BAKOVIĆ i od tada do danas višegodišnjim stipendijama smo podržali 63 djece. Trenutno stipendira-mo Solidarni razred od 29 učenika/ca kojima ćemo biti podrška sve do mature.

■ Mirna Jasić Gašić

Otkazi radnicima, policija sindikatu

Dok su neki radnici Studentskog centra Rijeka proglašeni tehnološkim viškom ili primorani ostati na potplaćenim radnim mjestima, za druge se kadrove nalaze viškovi para

STUDENSKI centar Rijeka (SCRI), koji broji 240 radnika i radnica, u procesu je uvođenje nove sistematizacije radnih mjesta s ciljem 'efikasnijeg poslovanja'. Na putu do tog cilja više je radnika s visokom stručnom spremom, koji su ranije radili na uredskim poslovima, dobilo ponudu da se prebace na poslove čišćenja ili kuhanja. Njihova su dosadašnja radna mjesta ocijenjena kao nepotrebna, suvišna. Na poslovima prehrane i smještaja najveća je fluktuacija radnika, pa SCRI stalno ima otvorene natječajne za kuhare, pomoćne radnike i čistačice. Ti poslovi i u novoj sistematizaciji ostaju najslabije plaćeni, a zaposleni na tim radnim mjestima kronično su preopterećeni obujmom posla.

Donedavni uredski radnici odbili su ponudu da budu prebačeni na potplaćeno čišćenje i kuhanje, pa im je uprava uručila otkaz ugovora o radu. O tome su radnici progovorili u lokalnim medijima, a ravnatelj Studentskog centra GORAN MANESTAR pravdao se da 'nema drugog izbora osim proglašenja tehnoloških viškova' te da je 'sve u skladu sa zakonom'. Manestar je ravnatelj SCRI-ja od sredine 2022. godine, bivši je poduzetnik i

pri dolasku na mjesto ravnatelja isticao je da je 'osoba koja je cijeli svoj radni vijek provela radeći na tržištu'.

'Neću ulaziti u to na koji su način prije zaposleni rade posao za koji su plaćeni. Društvo radnih mjesta nema i jedino je bilo moguće ponuditi posao u ugostiteljstvu', kazao je Manestar Novom listu početkom oktobra. Zasad je otkaze dobilo sedmero radnika i radnica, a ravnatelj najavljuje da će 'viškova biti još'. Pošto SCRI trenutačno radi na digitalizaciji ulaza u smještajne jedinice, radna mjesta noćnih čuvara prva su na listi za odstrel.

Inače, iz SCRI-ja u posljednje je dvije godine otišlo stotinjak radnika, među kojima je najviše onih zaposlenih na uslugama smještaja i prehrane. 'Istina je da su otišli jedni i došli drugi, a ako smo ih mi kao uprava tjerali da odu, trebali su nas prijaviti inspektoratu. Sve smo napravili sukladno zakonima i propisima. Ne znam je li problem u tome da se nisu mogli prilagoditi novim zahtjevima i novoj opremi', komentirao je medijima ravnatelj kojem je navodna legalistička batina jedini retorički dompet.

Uz radnike u SCRI-ju jasno i glasno ovih je dana stao jedino Nezavisni sindikat radnika Hrvatske (NSRH). Progovorili su sindikalisti o lošim uvjetima rada općenito, kao i problematičnosti nove sistematizacije, ali i ustvrdili da ravnatelj brutalno onemogućava sindikalno djelovanje. Predsjednica

NSRH-a MARINA PALČIĆ za Novosti govori kako je na nedavnom radničkom skupu, kojem su prisustvovali i sindikalni predstavnici, Manestar pozvao policiju, tjerajući ih da napuste skup koji je o sistematizaciji organiziralo Radničko vijeće. NSRH je nakon toga od Upravnog vijeća Studentskog centra zatražio razrješenje ravnatelja, ali odgovor na taj zahtjev još nije dobio.

— Najviše nas brine brutalno ponašanje ravnatelja prema sindikatu, nepriznavanje sindikalnih predstavnika i odbijanje od prvog dana našeg iniciranja dijaloga s upravom. S time se ni kod najgorih privatnika ne susrećemo — govori nam Palčić.

Manestar je priznao da je na sindikalne predstavnike pozvao policiju, ali svoj potez smatra opravdanim jer prisutnost sindikalnih predstavnika tumači kao 'neovlašteni ulazak u prostorije Studentskog centra'. Čini se da mu leđa čuvaju i ostala tri 'tiha' sindikata u SCRI-ju, dok NSRH u javnosti prezentiraju kao nerazumno glasan sindikat, 'nereprezentativan' i s podružnicom čije je osnivanje najnovijeg datuma. Zaposleniku SCRI-ja i sindikalnom povjereniku NSRH-a VIDU PELEŠU u posljednjih su mjesec dana uručene dvije opomene, te je apsurdno upozoren da se 'sindikalskim radom može baviti samo izvan prostorija poslodavca i u slobodno vrijeme'.

Što na to kaže ravnatelj Manestar? Pogodit ćete, opet kroz neku varijantu tzv. slova zakona — 'sve su opomene opravdane, jer da nisu već bismo bili prijavljeni inspekciji rada i bili bismo tuženi, a to se nije desilo'.

— Naš sindikalni povjerenik dobio je opomene zbog sindikalnog djelovanja, a ravnatelj i dalje odbija razgovarati s nama. Radnici su u strahu, vidjeli su da im može biti promijenjeno i ukinuto radno mjesto. Pratit ćemo naše sindikalne članove dalje i u sudskim postupcima protiv SCRI-ja. Sveučilište je osnivač SCRI-ja, a Senat i rektorica bi trebali reagirati u ovom slučaju, ali to se ne događa. Priča je izašla u medije, ne može se reći da javnost nije upoznata. Imamo osjećaj da svi samo čekaju da se ovo malo stiša, da prođe — kaže Palčić.

I Manestar je u ranijim medijskim istupima naglašavao da 'rad SCRI-ja ne može biti bez zajedničkog rada i komunikacije sa Sveučilištem u Rijeci', pa je više nego indikativna šutnja Sveučilišta oko gušenja radničkih prava u SCRI-ju. Palčić dodaje i da je NSRH planirao pokrenuti kolektivno pregovaranje u SCRI-ju, ali i to je posve stopirano. Što se nove sistematizacije tiče, ukazuje nam na činjenicu da su tim spornim dokumentom predviđena i nova lukrativna radna mjesta. — Između rukovoditelja odjela postavljeno je šest novih pomoćnika, koji po opisu posla ne rade ništa što već ne rade rukovoditelji, a predviđene osnovne plaće za ta radna mjesta su 3.500 eura mjesečno. Zapravo su to mini-ravnatelji. A ravnatelj je svoju plaću podignuo na više od 4.000 eura, ne uključujući dodatke i beneficije u koje sindikat nema uvid — govori Palčić.

Dok su neki radnici postali tehnološki višak ili primorani ostati na potplaćenim radnim mjestima, za druge se kadrove nalaze viškovi para. Sve po zakonima i postulatima tržišta.

■ Ivana Perić

Sveučilište Rijeka ne oglašava se oko kršenja radničkih prava (Foto: Nel Pavletić/PIXSELL)

FRAGMENTI GRADA

IOS

POJMOVI, odnosno riječi, suoblikuju naše individualne i kolektivne doživljaje stvarnosti, stara je to i dobro poznata istina. A posebno je tome tako kada riječi, sročene u vidu sintagmi i javno-medijski ponavljane do u beskraj, prerastu u fraze, pa ih počinjemo percipirati kao benigne platforme značenja, to jest njihovu semantičku prtljagu više i ne propitujemo, pogotovo ne kritički. Stoga i nije baš tako lako doprijeti do zametka ideologije koji se nerijetko ugodno gnijezdi u samoj strukturi pojmova, čekajući povoljne okolnosti kako bi se artikulirao i poprimio svoja praktična obličja. Da bi bio moguć spoznajni uvid, uvijek nam je potrebno poznavanje konjunktore, povijesnih konteksta nastanka i uvjeta distribucije riječi, političkih, ekonomskih, kulturalnih, to jest općedruštvenih.

Jedna takva, jezična mini-konstrukcija koja se tokom posljednjih nekoliko mjeseci podmuklo ušuljala u medijski i društveni prostor te se njime široko razmilila, jest ona koja se odnosi na moćnu vojnu državu Izrael. Slušamo i čitamo dakle o izraelskim obrambenim snagama (IOS). Potrebna je nemala doza brutalnog političkog cinizma, podržana snažnom infrastrukturom medija srednje struje, kroz stanje općedruštvene hipokrizije, kako bi se do zuba naoružanu armiju zemlje — koja već decenijama provodi okupaciju i brutalan teror različitih razina intenziteta nad domicilnim narodom istog prostora — nazvalo obrambenim snagama. Jer, od koga i čega se to cionistički režim brani — ne samo ovaj aktualni, vjerojatno najviše zločinački u skoro osamdeset godina dugoj povijesti države Izrael — dok ubija i tlači već generacije nedužnih, palestinsku djecu, žene, starce i nemoćne? Je li doista neiscrpan kredit Holokausta, pa da se ne može ustvrditi kao neosporno ono što je očito i pogubno po ljudsku vrstu općenito: da, režim koji reprezentira najveću historijsku žrtvu nacifašizma očito je kadar provoditi jednako takvu politiku fašističkog genocidnog terora nad drugima. Intenziviranje licemjerja na tzv. zapadu kojem svjedočimo po tom pitanju duže od godinu dana, simbolički se odražava i u dijelu medija i javnosti koji su nešto više kritički pozicionirani spram Izraela u odnosu na prosjek. To je onaj moment u naracijama o aktualnom izraelskom genocidu nad Palestincima u kojima, gotovo bez izuzetka, svakoj osudi tog zločina nužno prethodi podsjetnik na Hamasovu oružanu akciju od 7. listopada prošle godine kada je ubijeno puno nedužnih ljudi, a neki su još uvijek zatočeni u Gazi.

Tako se indirektno, ali učinkovito, postiže efekt jednačenja onog što ne može biti ni uspoređeno, a kamoli izjednačeno. Jednako kao što takvi pristupi ne omogućuju da dopremo do sukusa problema, upitamo se, recimo, koji su bili uzroci i razlozi za Hamasov napad te koliko je isti išao u prilog upravo Netanjahuovom režimu.

■ Hajrudin Hromadžić

San o pruži

Korov i drača mjestimice preuzimaju Unsku prugu; urastaju u golo tkivo željeza kako bi ga zaogrnuili i sakrili. A prije nešto manje od četiri desetljeća u kolodvorskim čekaonicama, stanicama, kafanama i svraštima bivalo je živo i žamorno, zadimljeno i užurbano; pogledi su se ondje susretali, dogovarali poslove, nazdravljali za polazak ili čekali nečiji povratak

Naš reporter na dionici Unske pruge uz štrbački buk

Stanica je tiha, sumorna i bez života.
AUGUST CESAREC, 'Na posljednjim tračnicama'

UMIROVLJENI radnik bivših Jugoslavenskih željeznica ANTUN TONKO ŠINKO prišeo se zapovijedi koja je sredinom 1992. stigla u njegovu stanicu u Strmici: 'Javiti se direktoru u direkciju u Bihać.' Tonko, tako su ga zvali na poslu, bio je u tom trenutku pružni poslovoda s ukupno 24 godine, sedam mjeseci i 14 dana radnog staža. Bio je nadređen petnaestorici kolega zaduženih za održavanje dionice pruge od sedam kilometara. Taj poziv u njemu je otvorio neku slutnju, u koju nije želio povjerovati sve dok mu je i službeno ne potvrde.

— Jesi ti to, Šinko? — čuo se direktorov glas. — Od danas, od podne nema više radnje — zaustio je. — Pokupite alat, ni sutra radnje nema — ponovio je odlučnije direktor.

Nemajući izbora, Tonko je direktorove riječi prenio svojim radnicima: 'Sakupimo alat ljudi, sutra radnje nema.' 'Ko je to rekao, mi hoćemo da radimo!' povikali su radnici, ne mireći se isprva s takvom direktivom.

Kraj se međutim naslućivao; ratno nevrjeme 1990-ih stiglo je preko granice Bosne i Hercegovine i na tu prugu, na ta četiri kolosijeka, među te ljude.

Tonko tad zastade pa nas priupita: — Što da vam još kažem, što vas zanima?

Promatram uglancane željezničarske cipele na trijemu Šinkove kuće u Strmici, tik uz Unsku prugu. Vezice uredno naliježu na

bokove cipela; koliko su stare, jesu li prijera-
ratne ili poslijeratne? Prije nego što smo po-
zvonili, kvaka na njegovim vratima bila je u
položaju nadolje, što je ne tako uobičajen de-
talj. Osim toga, on nam ništa dalje ne govori.

Biografski iskazano, Tonko Šinko otkrio
nam je da se u tu kuću izgrađenu 1937.
njegova obitelj doselila oko 1. aprila 1954.,
kada je njemu bilo pet godina; DRAGUTIN,
otac njegov, rođen 1921., bio je željezničar
iz Čakovca, sa željezničke stanice Kotoriba.
‘Vi idete u Strmicu, rekli su mu onomad. Ka-
kva Strmica, gdje je to?’ drammatizira Tonko
događaje u vezi davne obiteljske selidbe.

Taj bivši administrativni radnik (nekoć je
udarao žigove na zdravstvene iskaznice rad-
nika, odobravao osobni dohodak za podiza-
nje u centrali u Bihaću i potpisivao dječje
doplatke i ostalo), zatim pružni poslovođa,
radio je dugo i kao čuvar putnog prijelaza
na obližnjem Komaliću. Kaže zapravo da
je radio kao ‘čuvar pruge u svim godišnjim
periodima’, kako bi nas podsjetio na onog
filmskog ‘čuvara plaže u zimskom periodu’.
Krupnih šaka, ali više ne tako čvrstog drža-
nja tijela jer godine i vrijeme čine svoje, u
njegovo lice urezale su se bore u koje kao da
su utkane sve vozne linije koje su mu proš-
le pored kuće. Na Komaliću, danju i noću,
naročito u ljetnom periodu, svakodnevno
je Šinko ispraćao osamdesetak vlakova, te-
retnih i saobraćajnih: Oostende, Dortmund,
Zagreb..., izgovara kao iz megafona imena
nekadašnjih putničkih linija. Pred njim
promiču lica putnika iz jutarnjeg snenog
vlaka koji je kretao u šest, pola sedam
prema kninskoj Tvornici vijaka ili Jedin-
stvu Dinara. Mogao bi se sjetiti i ponekog
imena, fizionomije tih ljudi, kose ili brkova,
načina hoda, ali koga više briga. Što se
tiče njegovih radnih drugova, mnogi nisu
među živima, barem koliko mu je poznato.
Zadnji voz otuda, reći će naš željezničar,
zapravo teretni vlak prošao je prije petna-
estak godina prema kutinskoj Petrokemiji.
S ratnom ‘Olujom’ 1995. Šinko je napustio
Strmicu, ali već dvije godine poslije se
vratio i da simbolika bude veća, da se krug
zatvori, bilo je to negdje oko ili baš prvog
aprila, kao i četrdeset godina ranije.

Unskom prugom od Knina, posebno da-
lje preko granice i uzduž ‘prave, iskonske’
Bosne, kojom se većim dijelom proteže, uz
istoimenu rijeku, preko gudura i klanaca,
uz cestu i niz cestu, čas je vidiš, čas nestane
u mraku tunela pa izroni kraj rijeke, a danas
mjestimice prolaze jedino rijetki psi. Vo-
zeći se i zaustavljajući puna dva i pol dana
uz hrvatsko-bosanska pogranična sela i
naselja uz prugu, prelazeći granicu više
puta, u potrazi za životom i malobrojnim
ljudima, vidali smo ponegdje te životinje
kako, uglavnom nezainteresirane za stran-
ce, same ili u paru lutaju kolosijecima bez
voznog reda. U napuštenim inventarima s
Unske pruge postoje detalji koji izazivaju
tihu jezu, poput prizora odbačene teni-
se na prljavom podu stanice u Golubiću ili
komada odjeće i tepiha što se poput živih
tkiva klate na stubištu između dva kata u
istoj zgradi. Osim materijalnih tragova rata,
na mjestu spomenute bivše željezničke
stanice očuvana je tek nebeskoplava tabla
s pripadajućom adresom: Damjanovići 31.

Korov i drača mjestimice preuzimaju
prugu; urastaju u golo tkivo željeza kako
bi ga zaogrnuili i sakrili. A prije nešto manje
od četiri desetljeća u nekadašnjim kolod-
vorskim čekaonicama, stanicama, pružnim
restoranima, kafanama i svratištima, bivalo
je živo i žamorno, zadimljeno i užurbano;
pogledi ljudski ondje su se susretali, dogo-
varali poslove, nazdravljali za polazak ili
čekali nečiji povratak.

Premda se već duže vrijeme najavljuje
da će iduće desetljeće biti desetljeće želje-

Senada Husak: Ako Bog da,
2026. ću u penziju

znice, pri čemu se čak više od šest milijardi
eura putem projekata Europske unije kani
uložiti u obnovu i modernizaciju hrvatskih
pruga i ostale infrastrukture, čini se da Un-
ska pruga, nekada okosnica bivše države,
njezin trgovački i prometni krvotok, koja
je povezivala ljude s obiju strana granice,
ali i puno šire, nije među tim planovima.
Ona se samo povremeno spomene, vrlo
nedorečeno, i ako bi prethodni zaključak,
koji proizlazi iz viđenog na ovom putu,
bio pogrešan ili izazvao diskusiju koja bi
iznova pokrenula Unsku prugu, ne bismo
imali ništa protiv. Hrvatske željeznice (HŽ),
odnosno pripadajuća im tvrtka HŽ Infra-
struktura navodi ‘Studiju opravdanosti
revitalizacije unske pruge’ izrađenu 2019.,
koja nije javno dostupna i koju je pripremi-
la zajednička radna skupina čiji je voditelj
bila Hrvatska gospodarska komora. Mini-
starstvo mora, prometa i infrastrukture
donijelo je potom odluku o imenovanju
članova operativnog tijela ispred RH u za-
jedničko operativno tijelo s Bosnom i Her-
cegovinom za razmatranje mogućnosti ob-
nove, modernizacije i stavljanja u promet
Unske pruge. HŽ Infrastrukturi dodijeljen
je tako dio pruge od Knina do Martin Broda,
a od Martin Broda do Bihaća željezničkim
poduzećima BiH. S obzirom na to da je od 1.
siječnja 2023. Hrvatska postala 27. članica
šengenskog prostora, treba, između ostalog,
u razgovorima s Europskom komisijom pre-
ispitati mogućnosti nesmetanog odvijanja
prometa na Unskoj pruzi koja je podijelje-
na između dviju država. Naposljetku, da bi
se napravila detaljna i precizna procjena
potrebnih sredstava za tu obnovu, nužna
je izrada odgovarajuće tehničke dokumen-
tacije usklađene s regulativom EU-a, jer u
protivnom nije moguće osigurati financir-
anje iz fondova.

Jedna stanovnica sela Golubića na hrvat-
skom dijelu pruge, nastanjenog srpskim
povratnicima, vidjevši nas s kućnog bal-
kona, dobacuje nam da nipošto ne dvoji
da bi pruga donijela više života u taj kraj,
jer ‘čim ljudi mogu komunicirati, to je je-
dan od presudnih faktora’. Pruga je, kako
kaže, ‘funkcionisala i vezivala sve krajeve
bivše države, odnosno jedne države koju su
umjetno rascjepkali’. Sugerira nam da se
zapitamo zašto ovdje nema naroda. Njezina
statistika se čini vrlo pedantnom: za tili čas
otkriva nam podatak da je još 1994., dakle
godinu prije ‘Oluje’, u tom mjestu živjelo
35 djece od sedam do petnaest godina, dok
je danas tek tridesetak starijih – ona kaže
staraca – koji, zaključujemo, snivaju san o

**Čistim, čistim i čistim.
A kako je to raditi?
Lako. Znaš da ti je to
obaveza. Nema drugo.
Izgleda da ću ostati
posljednja čistačica
na Unskoj pruzi. Kao
iz filma ‘Posljednji
skretničar uzanog ko-
losijeka’ – govori nam
Senada Husak na
bihaćkom kolodvoru**

Antun Tonko Šinko prisjetio se
zapovijedi koja je sredinom 1992.
stigla u njegovu stanicu u Strmici

pruzi. Drugi pak stanovnik tog sela kazao
nam je da ‘ni rema više ovdje ne prolazi’,
zapitavši me znam li što je to. ‘To je jedan
vozić koji nadgleda prugu.’

Od graničnog prijelaza Strmice prema
BiH nemamo zapravo kud: bez dozvole
se ne mogu prijeći malogranični prijelazi
koji vode prema Ličkom Dugopolju, kao
ni slični drugdje. Lokalno stanovništvo s
druge strane posjeduje posebnu dozvolu
za prelazak takvih prijelaza, ali i ključeve
od rampe koja takve prijelaze označava.
Šengen, šengen! – odjekuje jekom u daljni-
ni. Granične kontrole otežavaju slobodan
protok ljudi i roba. Čini nam se da posebno
pogađaju i limitiraju ljude u svakodnevn-
nom životu s bosanske strane Une, a koji
su izvan šengena i EU-a. Sela poput Ličkog
Tiškovca graniče s Gornjim Tiškovcem, koji
se pak nalazi u BiH i gdje je život malobroj-
nih seljana kompliciraniji upravo zbog ne-
pripadanja šengenskom prostoru i EU-u. No
nije sve tako jednostrano. Nešto kasnije
na tom putu uvjerit ćemo se da jednake
brige zbog zabačenosti prostora, odnosno
takvog geografskog položaja, pogađaju i
stanovnike pograničnih naselja s hrvat-
ske strane Une. Može se učiniti napokon
i da je cijela ta granična i pogranična priča
pomalo konfuzna za onoga tko se prvi put
s njome direktno suočava, poput nas, put-
nika koji se tražeći izlaz prema ljudima na
tim lokacijama zapliću iznova u nejasne
malogranične konture.

Lutanje koje bi nas dovelo gotovo u slije-
pu ulicu zato prekidamo, jer u tim brdskim
krajevima sunce zalazi ranije nego drugdje.
Postaje ubrzo maglovito, ne vidi se ni dese-
tak metara ispred, pa vožnja na neki način
postaje lutrija. Do Martin Broda vrijeme
je usto prelazilo u rosulju. Ondje je stanica
također napuštena, s tek jasno istaknutom
tablom uz prugu koja želi dobrodošlicu u
Bosnu i Hercegovinu.

Iako još nije ni devet, idućeg jutra sat na
bihaćkom kolodvoru pokazuje 16 sati i 50
minuta. Na obavijesti na koju nailazimo piše
da brzi voz na relaciji od Bihaća i obrnuto
neće saobraćati od 17. 3. 2020. do daljnjeg.
Uzrok, koronavirus. Koliko je poznato, taj
vlak otada još nije krenuo, a mi smo ne jed-
nom mogli čuti teoriju da su pravi razlog
neprometovanja te linije zapravo migranti,
koji su se mjesecima preko pruge slijevali
prema Bihaću. Istog tog jutra, nešto prije
našeg dolaska na kolodvor, tu smo teoriju
čuli na recepciji jednog bihaćkog hotela u
kojem smo odsjeli. Stanica u Bihaću zapravo
je otvorena knjiga uspomena. Rotary klub
Bihać postavio je tablu u spomen na ‘Ro-
tary voz/vlak’, koji je u razdoblju od 2003.
do 2013., kako piše, ‘stotine oduševljenih
ljudi vozio smaragdnom dolinom Une’. Ako
je već prazna, stanica u Bihaću nije dosadna:
ondje je i tabla koja informira o moderni-
zaciji i elektrifikaciji pruge Bosanski Novi
– Knin koja se odvijala od srpnja 1984. do
svibnja 1987. godine. U obilasku od jednog
do drugog ureda, jer se o toj dionici Unske
pruge netko ipak brine i postoje malobrojni
zaposlenici, ukazuje se tek spremačica, koja
prihvaća razgovor s nama. ANTO je fotogra-
fira, autoritativno i vješto hvata njezine
kretnje, premda se ispočetka ustručavala:
da nije ‘za kameru’ i slično. Iz nekog razloga
važnim nam se učinila činjenica da netko
posao spremačice radi punih četrdeset go-
dina. Nisam odolio da joj na to ne skrenem
pažnju s namjerom da doznam kako je to
cijeli radni vijek čistiti i pospremati, i odmah
mi se učinilo da je to nitko prije nije pitao.
— Čistim, čistim i čistim – odgovorila nam
je spremačica Senada Husak. – A kako je to
raditi? – zapitala se zatim. – Lako. Znaš da ti
je to obaveza. Nema drugo.

Porodica prepuna pozitivne energije – Milan, Dara, Marica i Jovica Ovuka

— Vidite ona stabla – pokaže blagom kretanjem prema pedesetak metara udaljenom drveću – kojih je bilo mnogo više dok nisu posječena. Svake jeseni čistili smo njihovo lišće – reče i zaustavi se, pogledom tražeći upravo ona posječena da bi potvrdila svoje riječi.

— A pošto živim na selu i bavim se poljoprivredom, pomalo me snaga izdaje. Izgleda da ću ostati posljednja čistačica na Unskoj pruzi. Kao iz filma ‘Posljednji skretničar uzanog kolosijeka’ – poentirala je Senada, našalivši se i na vlastiti račun.

Prizvala je time nagrađivani film bosanskohercegovačke redateljice VESNE LJUBIĆ snimljen 1986., koji u felinijevskoj maniri, pomalo začudnih likova, govori o događajima i peripetijama među mještanima jednog bosanskog sela i radnicima željeznice koji vrhunac doživljavaju nakon najave ukidanja lokalne pruge. Kada joj kažem da nakratko zatvori oči i zamisli ispred sebe baš ovu prugu i stanicu i da se vrati u osamdesete godine pa da reče što joj taj čas i kakve slike prolaze kroz glavu, ona nakon kratkog dumanja kaže:

— Pustinja, nedostatak posla i zvukova, mašina i vozova – prva je njezina asocijacija. – Nema raje za druženje.

Senada zato ne misli o prošlosti, onaj prijeratnoj. Ipak, nešto joj ne da mira. Pokuša ponovno, lice joj u tom trenutku poprimi izgled nekog sentimenta, dragosti, ljubavi, čega li? Pogledom dobaci preko pruge prema mjestu gdje kućni krovovi zamalo dotiču električne vodove, i učas joj otamo do ispred perona prolaze povorke ljudi s koferima, aktovkama i drangulija-

U napuštenim stanicama postoje detalji koji izazivaju tihu jezu – Golubić

ma; miješaju se godišnja doba i eto već ljeti žamore ljudi s frižiderima – idu na more, u Makarsku. Prolaze majke i očevi, rodbina s rakijom ili kakvim drugim žestokim pićem, jer svi na peronu ispraćaju svoju djecu u ondašnju armiju. Radost i tuga i pratnja za regrute. Armiju čija su savjest i moral nepovratno izgubljeni početkom devedesetih.

— Nema ljudi. Nas je u mahali znalo biti... svaka kuća imala je pet-šest djece – zatim kaže.

A onda se prisjeti još nečega: njezin suprug radio je prije rata kao skretničar na istoj pruzi u Bihaću. Upoznali su se u ‘školskoj prostoriji’ u jednoj zgradi firme na željeznici, gdje se pila kafa i održavala primopredaja smjena. Ratna prašina zapravo otpuhala ju je iz rodnog Orašca u Bihać. Bilo je to u oktobru 1991., kada je stigla s tada sedmomjesečnim sinom. Zatim je godinama bila na čekanju. Pitamo je koliko joj je tada iznosila plaća. Odgovara da je na čekanju primala mjesečno pet ondašnjih maraka. Prije nego što smo naumili krenuti dalje, taman dok je sitna kišica stala, ona još kaže:

— Ako Bog da, 2026. ću u penziju.

U zgradi željezničke direkcije ljubazan čovjek na porti ispratio nas je do ureda na katu, gdje ipak nismo naišli na direktora, već jednog od njemu podređenih, pa smo se stigli informirati kojim putem dalje, prema pograničnim mjestima. Direktor je, kako smo doznali, otišao za Bosansku Krupu, možda su se tog jutra baš ondje odvijale važne stvari za budućnost Unske pruge. Prateći tok pruge, ponovno smo zašli u Hrvatsku i pronašli se u selima i zaselcima općine Donji Lapac. Rijetke kuće, prozori zatvoreni, na zvona nitko ne odgovara. Čopor pasa uz seoski put u selu Kestenovcu prati nas pogledom, nemoguće je predvidjeti njihovu daljnju reakciju. Negdje iz daljine na jednoj uzvisini uz samu šumu nazire se ipak pozamašan traktor – to mora biti znak života. Doista, ondje gdje sve odiše planinskim ugođajem, zapodjenuli smo isprva razgovor s jednim mladim i starijim čovjekom, koji su nas domaćinski pozvali u kuću. Doznajemo da je selo od dvjestotinjak prijeratnih stanovnika danas spalo na svega petnaestak ljudi.

Ukućani, sve rodbina, složni su da je Unska pruga, dok je bila funkcionalna, održavala i podupirala život u tim krajevima. Otkako je zatvorena, sve je uništeno: život je iščezao, a s njim i sve drugo. Štrbački buk, primjerice, mogao bi biti mnogo više turistički nego što je danas. Najstariji od rodbine, JOVICA OVUKA, kaže da je tog jutra došao iz Beograda u kojem živi od 1967. i da je nećak morao doći po njega u Korenicu. Dok je Unska pruga radila i vlak

Psi kraj tračnica kojima više ne prometuju vlakovi

Dok je Unska pruga radila, Jovica Ovuka iz Kestenovca je začas bio kod kuće. Njegov nećak Milan u školu je išao svakog jutra vlakom do Bihaća. Obitelj Ovuka također je dala željezničare – Milanov otac Dane radio je cijeli vijek kao pružni radnik

prometovao skroz do Splita, on je začas bio kod kuće. Njegov nećak MILAN OVUKA u školu je išao svakog jutra vlakom do Bihaća, za što mu je trebalo četrdesetak minuta. Danas put traje puno duže. Obitelj Ovuka također je dala željezničare – Milanov otac DANE radio je cijeli vijek kao pružni radnik. Od njega je danas ostala tek mirovina koju prima njegova supruga MARICA. Ona ponekad, kad usni, čuje u daljini voz. Hući snažnije od obližnjeg Štrbačkog buka i sve čeka kada će pristati u šibljem obraslu i odavno nepostojeću stanicu u Kestenovcu. Njezina snaha DARA domeće kako je prekid prometa na Unskoj pruzi jedan od razloga zašto su ona i Milan danas u Austriji, gdje rade različite poslove, poput mnogih drugih kako bi preživjeli i živjeli. Ovuke su sve u svemu sretna obitelj. Nigdje toliko života i pozitivne energije nismo vidjeli u tako zabačenim mjestima kao u toj kući. A ni probali neke delicije koje su iznijeli na stol. Sve je preraslo u dugo opraštanje, s izgledima da svoje poveće imanje uskoro pretvore u obiteljski posao. Još samo da vlak stigne na stanicu. ■

(Nastavlja se)

MeToo i mi tu

Na sedmu godišnjicu MeToo pokreta istražujemo njegove efekte kod nas. Kampanje u Makedoniji i BiH posustaju, suđenje glumcu Miroslavu Aleksiću, optuženom za zlostavljanja u Beogradu, neprestano se odgađa, slučaj Dalibora Matanića u Hrvatskoj potvrđuje da problemi nisu riješeni. Neki pomaci, prvenstveno kod mlađih generacija, ipak postoje

PIŠE
Nađa
Bobičić

Kultura brisanja

TRI dana prije obilježavanja osamdesetogodišnjice oslobođenja Beograda od fašizma, vlast centralne beogradske opštine Stari grad prekrećila je jedan od murala udruženja Kurs, i to baš onaj posvećen upravo ovom događaju, oslikan deceniju ranije na zgradi Instituta za mentalno zdravlje. Umjetnici o tome nisu bili obaviješteni, iako je mural prethodno bio financiran od strane Ministarstva kulture Srbije. Potom je stiglo 'obrazloženje' – mural je prekrećen kako bi na istom mjestu sa istom temom bio oslikan novi od strane umjetnika angažovanih u okviru priprema za specijalizovanu izložbu EXPO 2027 (trenutno najdraže čedo vlasti u Srbiji, projekat koji služi za neracionalno i neodgovorno trošenje javnih resursa).

Ovim je činom opisan pun revizionistički krug. Antifašistički mural koji je predstavljao mapu kretanja oslobodilačkih snaga, ispod koje je bila prikazana grupa građana i na dnu citat partizana JOVE KASALICE o tome kako su 'hrabriji stanovnici' Beograda pomagali da se oslobodi 'ulaz po ulaz, zgrada po zgrada' izbrisan je od strane desničarskih vlasti u ime kapitala današnjice. Od svih zapuštenih fasada na kojima su mogli biti oslikani novi murali, vlast je baš morala da prekreći ovaj zid. Logično, jer taj datum i taj citat svjedoče o tome da je Beograd nekada bio slobodan grad hrabrih antifašista. Možda bi poslije deset godina prisustva murala u javnom prostoru neko mogao i da se inspiriše. U revizionističkoj nekulturi bolje je brisati.

Po istraživanjima Nezavisne kulturne scene Srbije, u ovdašnjem regionu Srbija proporcionalno najmanje ulaže u kulturu. Ostaviti kulturu bez održivih finansija, strukturni je pandan brisanju kulture sa zidova. Zbog takvog pristupa gase se nezavisne institucije poput Remonta, čiji je tim krajem septembra objavio da se povlači nakon četvrt vijeka rada.

Tendencijama brisanja, s druge strane, opiru se raznolike prakse koje iz perspektive današnje ljevice ulaze u dijalog sa antifašističkom prošlošću. U programu 58. izdanja Bitefa, između ostalih, našla se i slovenačka predstava 'Seksualno vas-pitanje II: Borba' posvećena pionirki jugoslovenskog ženskog pokreta VIDI TOMŠIČ. Od prošlog decembra na Obilježevom vencu, kao dio projekta Izuzetne žene Srbije – kod prometne garaže gdje se parkiraju oni koji dolaze u najuži centar grada – prolaznike posmatra mural MITRE MITROVIĆ, partizanke, književnice, prve ministarke u historiji Jugoslavije.

Brisanje je samo kratkoročno efikasno, antifašizam će se vratiti, zid po zid, ulaz po ulaz, instituciju po instituciju. ♦

♦ Borba se nastavlja

♦ PIŠE Karla Crnčević
♦ ILUSTRACIJA Zoran Kardula

KADA je MILENA RADULOVIĆ 2021. izašla u javnost s potresnim svjedočenjem o seksualnom zlostavljanju u beogradskoj školi glume, potaknula je mnoge žene da istupe, ne samo u Srbiji, nego u čitavoj regiji. Iako su se i ranije organizirale kampanje i razgovori vezani za tu problematiku, istup glumica digao je na noge čitav Balkan i potvrdio ono što smo mnoge već dugo znale – nasilje i seksualno uznemiravanje zabrinjavajuće je normalizirano u našem društvu i na našim radnim mjestima.

Nedugo nakon istupa pokrenut je sudski proces protiv MIROSLAVA ALEKSIĆA, režisera, glumca i voditelja glumačke škole optuženog za zlostavljanje. Održana su dva ročišta, a nakon njih je suđenje više puta odgođeno. Tako se Aleksić ni 14. oktobra, kada je trebalo biti nastavljeno suđenje za više zlodjela silovanja i seksualnog uznemiravanja, nije pojavio na višem sudu u Beogradu, ponovno zbog navodno pogoršanog zdravstvenog stanja. No nalaz komisijskog zdravstvenog vještačenja ukazuje da je njegova bolest kroničnog toka i da se tretira po odgovarajućem terapijskom protokolu. Naznačeno je da je optuženi Aleksić sposoban i da može prisustvovati i iznositi obranu u danima kada nije hospitaliziran zbog primanja terapije.

Dok čekamo sljedeće ročište Aleksiću, evo kratkog pregleda dijela inicijativa koje su se zadnjih godina javile u regiji. Pod dojmom globalnog MeToo pokreta koji je krenuo iz Hollywooda i rasprava koje je izazvao na našim prostorima, 2018. grupa žena iz Makedonije kreće u kampanju #CeraKažybam koja za cilj ima osvještavanje normalizacije nasilja i seksualnog uznemiravanja. Okupljenih 50-ak žena je orkestrirano, na isti dan i sat, izašlo s osobnim pričama koje su se ticale proživljenog nasilja, pod heštegom #segakažybam. Intervencija je potaknula rasprave i reakcije pa su se oglasili čak i iz državnog vrha, no po riječima sugovornice i direktorke organizacije Kolacija Margini IRENE CVETKOVIĆ do danas je sve ostalo samo na tome. Prikupljeno je oko 250 svjedočanstava koja nisu ostavila prostora sumnji da je nasilje među nama duboko ukorijenjeno i da diktira mnoge dijemetre naših života, od uvjetovanih radnih odnosa, preko konstantnog straha za egzistenciju, na-

Promijenila se klima, ljudi su pažljiviji, pogotovo starija garda profesora na Akademiji. Počeli su paziti na koji način će komunicirati sa svojim studentima, što je super i što je užasno važno, kaže sarajevska glumica Ana Tikvić

Irena Cvetković (Foto: Privatna arhiva)

čina na koji se krećemo i kako koristimo javni prostor, do internaliziranih misli kako smo 'za sve same krive' i kako to 'nije ništa strašno'.

Irena Cvetković naglašava da je intervencija #segakažybam osvijestila kako ne mora doći do silovanja ili fizičkog napada da bismo govorili o seksualnom uznemiravanju i rodno uvjetovanoj diskriminaciji. Bilo je bitno osvijestiti da se ne radi o 10 ili 20 žena, da je to sistemski problem koji stalno opravdavamo i ne nalazimo mu rješenja. Rezultati inicijati-

Ana Tikvić (Foto: Privatna arhiva)

ve mogu se čitati kroz osnaživanje žena da prijavljuju slučajeve uznemiravanja i zlostavljanja i kroz svijest da postoji grupa koja može biti prvi korak u prijavi zlostavljača, a može i sama pružiti podršku i uputiti na profesionalce.

JASMINA VASILEVA, glumica koja je u grupi #segakažybam kontaktirala i okupljala umjetnice i kulturne radnice, napominje kako moramo na umu imati da uvjeti nisu isti za radnice koje zaposlene u institucijama i one koje rade na nezavisnoj sceni, kao što nisu isti ni za više i niže pozicionirane radnice u institucijama.

— Neka zaštita postoji ako si zaposlen, ali na temelju istraživanja koje sam radila prije dvije godine pouzdano znam da nijedna institucija u kulturi nema u svom statutu dio koji bi se odnosio na seksualno zlostavljanje ili uznemiravanje. Ako se takva vrsta uznemiravanja želi prijaviti, onda se često gura pod mobing. Primjerice, bio je jedan prijavljen slučaj zlostavljanja koji se dogodio među tehničkim osobljem i nije se znalo kako da se to riješi. Ni nakon njega ta institucija nije promijenila svoj statut – govori Vasileva, dodajući da su radnice na nezavisnoj sceni ranjivije i da sporije reagiraju na uznemiravanje pošto su potpuno nezaštićene kad su u pitanju radne pozicije i nemaju pristup sindikalnoj pravnoj pomoći. Ako i dođe do prijave, one moraju same da snose sve troškove.

Nedugo nakon istupa glumice Milene Radulović, grupa studentica i prijateljica s Akademije scenskih umjetnosti u Sarajevu – dramaturginja ASJA KRSMANOVIĆ te glumice ANA TIKVIĆ, MATEA MAVRAK i NADINE MIČIĆ – pokreću Facebook stranicu Nisam tražila. Potaknuli su ih licemjerni komentari na društvenim mrežama. Prema njima, sarajevska scena je ili djelovala iznenađena slučajem seksualnog zlostavljanja u Srbiji, kao da se kod njih to ne događa, ili se zlostavljanje opravdavalo prirodom posla filmskih radnica i glumica koje 'same traže' takav tretman. Na Facebooku pozivaju

Jasmina Vasileva (Foto: Privatna arhiva)

kolegice iz regije da se jave anonimno i da podijele svoje priče. Preko noći stranica je buknuła i prešla sve njihove kapacitete jer su u prvih pet dana dobile preko pet tisuća poruka. Uskoro im je bilo jasno da moraju izaći u javnost i da njihova lica moraju biti vidljiva jer su osjećale da toliko duguju ženama koje su se javile i podijelile svoje priče, kako bi znale da netko stoji iza njih. Već u tom trenutku znale su konkretne priče koje su bile vezane uz sarajevsku scenu i očekivale su da će se javiti ljudi iz BiH, ali dobile su poruke iz cijele regije. Javljale su se žene svih profesija i zanimanja, godina, vjerskih opredjeljenja i stupnjeva obrazovanja, a ne samo radnice u kulturi i na filmu.

— Meni je to jako bitno napomenuti – da je ta povezanost isto proizašla iz ovog pokreta, jer ljudi povezuju naše struke u kulturi s normalizacijom takvog ponašanja i tih skandala. Kao, to je šoubiznis, sve je dopušteno, a ovo je pokazalo koliko je žena prošlo kroz neku vrstu seksualnog uznemiravanja – kaže Ana Tikvić.

Stranica koja broji oko 40 tisuća sljedbenika i dalje je aktivna, ali njene pokretačice nisu u tolikoj mjeri. Kako su otpočetak naglašavale, možda se i previše očekivalo od njih. Tikvić ističe da su morale podsjećati kako one ženama ne mogu pružiti pravnu, psihološku i zdrav-

Mario Kikaš (Foto: Privatna arhiva)

stvenu pomoć jer nemaju tu vrstu znanja ni kapaciteta. Prihvatile su pomoć različitih drugih organizacija koje su im se javile, pa i nakon što je sve pomalo utihnulo nastavile su s njima surađivati, omogućujući na taj način neku vrstu besplatne psihološke i pravne pomoći ženama. Tikvić smatra da su osnaživanje i osvještavanje nedopustivih ponašanja ono dobro što je proizašlo iz pokreta.

— Iako je sve daleko od idealnog, promijenila se klima, ljudi su pažljiviji, pogotovo primjerice starija garda profesora na Akademiji. Počeli su paziti na koji način će komunicirati sa svojim studentima, što je super i što je užasno važno. Mladi koji upisuju Akademiju su puno svjesniji kakva ponašanja ne trebaju tolerirati i da ih mogu prijaviti, da smiju biti glasni oko toga. Kada sam ja studirala nitko o tome nije govorio. Također, mislim da se na našim prostorima nikad nije više govorilo o ovoj temi u javnom prostoru. Istina je da je to odjeknulo kada su glumice istupile 2021., ali stalno se vraćamo na to. Čini mi se da se sustavnije priča o problemima i načinima na koji ih riješiti. Primjer je i zadnji sarajevski slučaj s MOAMEROM KASUMOVIĆEM koji je nakon osude zbilja cancelovan. Jedno sarajevsko pozorište skinulo je sve plakate na kojima je on sa zidova kao i informacije da je ikad tamo igrao – kaže Tikvić.

Da je sve daleko od idealnog potvrđuje i MARIO KIKIŠ, radnik u kulturi koji se u svojim istraživanjima bavio stanjem regionalnog kulturnog polja. On navodi nekoliko razina problema.

— Možemo krenuti s tezom o profesionalizaciji kao odgovoru na sustav koji funkcionira po predmodernim, familijarnim, čaršijskim vezama, nazovite to kako hoćete. Profesionalizacija bi riješila dio izazova s kojima se danas suočavaju filmski i kulturni radnici u BiH, kao što je uspostava HAVC-a riješila dio problema i u hrvatskoj filmskoj industriji. Uspostavila bi se jasna pravila, struka bi preuzela važnu ulogu u cijelom procesu financiranja filmske industrije. Međutim, to ne mijenja činjenicu da mi i dalje ostajemo male periferne industrije. To je struk-

Iskra Krstić (Foto: Nata Korenovskaia/BITEF)

turna pozicija koja je onda i svojevrsna sudbina koja određuje kako će stvari funkcionirati. To prije svega otvara pitanje države i u čijem interesu bi se država kao važan akter u industriji priklonila. S jedne strane želite biti bliski državi, kao pojedinci ili strukovne organizacije, jer vas država jedina može zaštititi od pre-karnih i kriznih situacija kojima je filmska industrija izložena više nego ikad. S druge strane, država ima interes postati konkurentna na tržištu koje donosi kakav-takav profit, koji onda zapošljava domaću radnu snagu i povratno financira cijelu industriju – objašnjava Kikaš.

FDU Beograd je bio u cijelo vrijeme u kontaktu s ADU u Zagrebu, imali smo nekoliko sastanaka i razmjenjivali smo iskustva. Oni su razvili strategiju za rodnu ravnopravnost, to je nešto što mi želimo pokrenuti u okviru Senata Univerziteta, govori režiserka i profesorica Irena Ristić

Nakon istupa glumica u Beogradu i incidenta koji je posredno bio vezan za Fakultet dramskih umjetnosti u Beogradu, dio studenata i profesora se udružio u platformu FDU protiv nasilja i pozvao sve koji su imali bilo kakvo iskustvo seksualnog ili nekog drugog uznemiravanja da prijave takve slučajeve. Jedna od članica, profesorica na FDU i režiserka IRENA RISTIĆ kaže kako je to najprije bila mješovita grupa profesora i studenata, a onda postaje grupa studentskog parlamenta Fakulteta dramskih umjetnosti u kojoj se još uvijek zadržala nekolicina 'gostujućih profesora', ali sva vlast prelazi u studentske ruke. Uz mnogo truda i otpora, uspjeli su ishoditi donošenje službenog Pravilnika za zaštitu od zlostavljanja u obrazovnom i radnom procesu. Pravilnik pokriva sve aspekte zaštite od zlostavljanja i to ne samo u obrazovnom, nego i u radnom procesu, tako da se odnosi i na studente i na radnike na fakultetu. Zasnovan je na ideji da ne štiti (samo) od seksualnog, nego od svih vrsta uznemiravanja (verbalnog, neverbalnog, fizičkog, itd.) kako bi se izbjegle 'sive zone', ali su opisani i svi ostali slučajevi neprihvatljivih ponašanja u sferi obrazovanja: obezvrjeđivanje, osporavanje napredaka, ignoriranje studenata, ponižavanje, vrijeđanje i različiti pedagoški drilovi koji su u našem obrazovnom sustavu uvriježeni. Ristić ističe dva ključna momenta kojima se taj Pravilnik izdvaja od dosadašnjih pravnih aktova i sličnih dokumenata, a to je rok

Olga Dimitrijević (Foto: Tanja Kanazir/Nada)

prijave koji može biti dvije godine nakon završetka fakulteta ili nakon završetka radnog odnosa te, pored manjih kazni, automatsko pokretanje disciplinskog postupka koji može rezultirati otkazom u slučaju težih oblika zlostavljanja. Naša sugovornica smatra da je pravilnik vrlo značajan korak.

— A još je značajnije kako se on i do koje mjere primjenjuje. I da li se primjenjuje selektivno. Tek sada zapravo očekujemo da se ljudi koji su imali neka takva iskustva osjećaju sigurno da prijave nasilje. Osim Pravilnika, jako je važno da smo probudili studente na fakultetu i to što su oni postali vrlo aktivni u toj grupi. Svake godine se organizuju Dani borbe protiv nasilja i, osim umjetničkih formi koje se bave pitanjem nasilja, održava se sastanak za bruce koje se informira o Pravilniku, dosadašnjim postignućima Platforme i njihovim pravima – govori Ristić.

Bitno je i da su se nakon istupa glumica povezale akademije u Zagrebu i Beogradu, a neformalno i Ljubljana. — FDU Beograd je bio u cijelo vrijeme u kontaktu s ADU u Zagrebu, imali smo nekoliko sastanaka i razmjenjivali smo iskustva. Oni su razvili strategiju za rodnu ravnopravnost, to je nešto što mi želimo pokrenuti u okviru Senata Univerziteta. Ne razmjenjuju se podaci o konkretnim slučajevima, ali stalno razmjenjujemo iskustva o tome što se događa. Slična nam je struktura ustroja, pa i problemi – objašnjava Ristić.

Inicijative koje i dalje počivaju na volonterskom i aktivističkom radu izborile su neke pobjede od 2021. godine naovamo, međutim, kako nam potvrđuje hrvatski slučaj redateljka DALIBORA MATANIĆA iz travnja ove godine, polje rada u kulturi i dalje je zasićeno zlostavljačkim praksama o kojima se dugo štiti. Polje je monopolizirano, bez reguliranih radničkih prava i struktura koje bi pružile podršku i pomoć žrtvama, i dalje puno podrške zlostavljačima. Nevidljivost i zamjenjivost, a tako i ranjivost pripadaju niže pozicioniranim radnicima u polju koje često zbog straha za radno mjesto ili status štite i ne prijavljuju nasilje. Potvrđuje to činjenica da su još 2021. neke radnice anonimno u Facebook grupi Nisam tražila prijavile ponašanje Dalibora Matanića, čiji je slučaj izazvao pozornost tek tri godine kasnije.

Dramaturginja OLGA DIMITRIJEVIĆ pojašnjava: — Rodna dimenzija ovde je nezaobilazna: žene čine većinu radnika u kulturi i umetnosti, pretežno su manje plaćene, i dalje teže dolaze do prave simboličke moći u polju... Jednostavno, što ranjivija pozicija, veća je i mogućnost za nasilje. Moje glavno polje su dramske i izvođačke umetnosti, gde se nasilje takođe često romantizuje, posebno kada su umetnički procesi u pitanju, gde se nasilje skriva iza mitomanije o teškim, ali velikim rediteljima ili glumcima, koji baš zato što su teški uspevaju da proizvedu vrhunsku umetnost. Spektar rodne nejednakosti, podmukle ili otvorene eksploatacije i primera normalizovanog nasilja je prosto toliki da je jasno da je reč o strukturnom problemu. Ipak, ono što raduje je da se stvari menjaju. Dolaze neki novi ljudi koji sve više misle da to prosto nije u redu, da tako ne može i ne treba da se radi. Oni će i kroz načine kako vode svoje umetničke procese menjati paradigmu – zaključuje Dimitrijević. ♦

PIŠE
Kalia
Dimitrova

Na periferiji

ZANEMARIMO li činjenicu da je autobus kasnio točno 40 minuta, moglo bi se reći da je putovanje bilo ugodno. Bulevar Partizanska, jedna od rijetkih horizontala u Skoplju koja daje privid slobodnog prostora posljednjih godina, u vrijeme zalaska sunca poprima srebrnkasto-narančastu boju. Rujan je pri kraju, dan je još uvijek dovoljno dug, a noći dovoljno tople. Bumeri bi rekli da je 'cigansko ljeto'. Ja ne bih. Ipak, želudac mi malo kruli od uzbuđenja i nelagode, i nisam sigurna pomaže li ili odmaže tekila koju pijem s prijateljicama u autobusu. Ovoga petka idemo u Šuto Orizari i vjerojatno me stid što nikada nisam bila u Šutki noću. (Šutka je općina u sastavu Grada Skoplja, a osim toga jedina je romska općina na svijetu u kojoj Romi imaju svoga gradonačelnika.) Povod nam je dao Komšilook, novi kolektiv i multimedijalni festival iz Skoplja koji oživljava zanemarene prostore i lokacije.

Prvo izdanje Komšiluka dogodilo se prvog lipnja u famoznim 'crvenim zgradama', i oko njih, u Ulici Koce Metalca 1, u 'Železari', perifernom skopskom naselju. Multimedijalni festival srušio je dobro poznati mit da su kulturni događaji uspješni i posječeni samo ako se odvijaju u centru grada. Za potrebe ovog događaja, stanovnici Železare 'ponudili' su svoje terase na kojima su se izvodili koncerti, plesni performansi, kazališne i operne predstave. Možda komšiluk ipak živi!

U Ulicu Walta Disneya, gdje se odvijalo drugo izdanje festivala, stigismo oko 19 sati, točno na vrijeme za jam sesiju koju je vodio multiinstrumentalist i dirigent DŽIJAN EMIN. Deseci glazbenika iz susjedstva uključili su se u jam, koji je nekako čudesno-uspješno miješao jazz, rap i čoček. Svi smo na ulici bili mokri do kože, a i sam je asfalt bio sumnjivo poplavljen jer i to dolazi u paketu sa životom u perifernom naselju, u perifernoj zemlji. Ipak, svjesno sam odlučila ne pisati o siromaštvu i marginalizaciji Šutke. Toliko se o toj temi piše da se ponekad zaboravlja na kulturu i život koji postoje na njezinim ulicama, kao i na svim 'periferijama', bile one misaone ili prostorne. Olabavljenje dihotomije periferija-centar nosi potencijal da se otvorimo kolektivnom postojanju, koegzistiranju, mnoštvu glasova, pogleda, iskustava i identiteta. Kako bismo to aktivno vježbali, u najmanju ruku trebamo izići iz našeg imaginarnog centra i uvažiti onoga koga percipiramo kao tuđeg. Usput budi rečeno, ne znam znate li, ali Šutka slovi za svjetski 'glavni grad' Roma. ♦

(S makedonskog preveo Ivica Baković)

PIŠE
Goran
Vojnović

Samozatajna država

SREDINOM šezdesetih godina otvoren je u Trstu slovenski Kulturni dom. Ta je zgradurina već tada bila prevelika za potrebe slovenske manjine, ali bila su to vremena kada se s obje strane granice drugačije razmišljalo. Danas međutim ta glomazna građevina u kojoj djeluje Slovensko stalno gledališće zjapi (polu)prazna i doima se većom nego ikada. Slovenci u Trstu sve su stariji i sve ih je manje, a Trst se s vremenom udaljio od Ljubljane. Država Slovenija, zapravo, nikada nije znala što bi sa Trstom i Slovencima u njemu. Da je do države Slovenije, Kulturnog doma nikada ne bi ni bilo. Ili bi to bio tek sobičak, primjeren za sastanke nekog manjinskog društva.

Jer megalomanija nije u duhu slovenske države. Trebalo je, na primjer, da se svojevremeno u Slovenskom narodnom gledališću u Ljubljani kišnica po stepenicama slije u foaje i da usred predstave počne kišiti po glumcima pa da konačno shvatimo kako zgradu nacionalnog kazališta treba obnoviti. I tko zna što bi se moralo desiti pa da se država Slovenija odluči sagraditi novo i veće kazalište, da shvati kako je zgrada koju su početkom 20. stoljeća izgradili ljubljanski Nijemci neprimjerena za potrebe suvremenog kazališta.

Ima ta zgrada, naravno, i šarma i patine. Ali bi svaku iole ponosnu državu ipak bilo stid što na jednoj takvoj zgradi piše Slovensko narodno gledališće. Ako zbog ičeg, onda zbog dva miliona turista koliko ih svake godine prošeće pored nje.

Ali država Slovenija nije ni Kuvajt, a ni Azerbajdžan pa da zida monstruoze građevine i diči se njima pred svijetom. Niti je Norveška pa da gradi društvo gradeći nove knjižnice i muzeje, koncertne i kazališne dvorane. Slovenija je skromna država i ona će u narednih pet ili koliko već godina obnoviti zgradu Slovenskog narodnog gledališća jer je taj umorni i tijesni prostor kao skrojen po mjeri njene kulture i kulturne politike.

Jer zašto bi mi, na kraju krajeva, ikoga zavaravali da smo ozbiljna i kulturna zemlja? Zašto bi sami sebi lagali da nam narodno gledališće iliti nacionalna kultura nešto znače?

I da priča bude potpuna, Slovencima je prije par godina u Trstu vraćen Narodni dom koji su fašisti 1920. zapalili pa kasnije prisvojili. I tako slovenska manjina u Trstu ima i Kulturni i Narodni dom, dok slovenska većina u Ljubljani sanja o narodnom gledališću u kojem ne prokišnjava krov i stolice ne škripe. ♦

♦ Naša spisateljica je odbacila karijeru u Njemačkoj radi podrške Palestini

♦ RAZGOVARALA Luiza Bouharaoua
FOTO Sandro Lendler

LANA BASTAŠIĆ

Ja sam jugolenijalka

Definitivno sam osjetila tu aroganciju prema nama s Balkana koji smo prevedeni, otprilike: budi zahvalna. Drži se svoje teme i pričaj o tim svojim malim ratovima. Ko si da kritikuješ nas? Neće ti oni to direktno reći, ali će ti pokazati. Kao da ja nisam ništa uradila, eto ta knjiga se meni desila, oni su mi ju napisali

LANA BASTAŠIĆ jedna je on najcjenjenijih i međunarodno najuspješnijih spisateljica tzv. mlađe generacije, koja u javnom diskursu, unatoč proteku godina i broju napisanih knjiga, nikako da pređe iz vječne mladosti u zrelost. Lana je, ujedno, i moja draga prijateljica. Taj biografski podatak važan je za ovaj tekst jer intervjuirati nekoga tko ti je prijateljica znači voditi računa o svemu onome što se među nama podrazumijeva, tragati za mjestom u kojem privatni razgovor postaje javan.

♦ **Svaki uvod o Lani Bastašić uglavnom glasi isto: Lana Bastašić je bosanska / je srpska spisateljica rođena u Zagrebu. Redosljed zemalja, naravno, ovisi o tome iz koje države dolazi medij. Hajdemo, za promjenu, to brojanje krvnih zrnaca pretvoriti u niz pitanja. Koliko nas porijeklo definira? Što tebi znače mjesta iz kojih dolaziš? Što su ti dala, a što uzela?**

Mislim da stvari nas definišu u onolikoj meri u kolikoj mi dozvolimo da nas definišu. Isto je slučaj sa zemljom ili gradom iz kojeg dolaziš. Ja sam se uvijek više povezivala sa gradovima nego sa državama, pogotovo ne sa državama-nacijama, a onda u tim gradovima s ljudima. I zaista sve bolesti koje sam vidjela u Banja Luci, vidjela sam i u Zagrebu, Beogradu, Sarajevu i dalje, u drugim gradovima. Također sam i neke divne ljudskosti vidjela u tim gradovima. Na kraju je samo stvar preuzimanja sopstvene odgovornosti za sopstveni identitet. Puno je lakše samo preuzeti paket identiteta i onda znaš kako da se ponašaš, što da govoriš, kako da izgledaš i kako život da ti izgleda, koji životni obrazac da pratiš i šta da pričaš kad se pojaviš u medijima. Ali kad sam_a odlučiš da istražiš taj svoj identitet, kad shvatiš da to nije nešto što je rigidno i fiksno, nego nešto što se stalno mijenja, kad sebi dozvoljavaš greške i kad se ispravljaš, meni je to, ako ne ništa, zanimljivije. I opet da se vratimo na to da sam onda za svoje

greške odgovorna sama, ali i za ono što sam dobro uradila.

♦ **Danas si ti netko čije se mjesto boravka toliko često mijenja da su te u medijima identificirali kao književnog nomada. Dolazi li to iz unutarnje potrebe ili nužnosti života spisateljice koja živi od pisanja?**

To nomadi me uvijek podsjeti na one američke instagramere, uvijek je tu neki tata, neka firma pa se onda kupi kombi i putuje po svijetu. Uvijek neka privilegija stoji iza tog nomadstva. Ja sam jugolenijalka. Ne posjedujem nekretninu, nemam ništa svoje i prosto se desilo da se izredalo nekoliko rezidencija. Ideš tamo zato što ti je to jedini posao i jedini prihod. S druge strane ako već moram da biram da li ću da plaćam režije i kiriju u Beogradu ili, ne znam, u Trstu, onda ću uvijek radije da odem na neko novo mjesto. I svjesna sam da je mogućnost da se tako živi privilegija.

♦ **U geografskom krugu kojem pripadamo pored 'domovine' imamo još jednu jako nabijenu riječ: 'dom'. I jednu baš gordu: 'bezdoman'. Što je za tebe dom? I je li dom uopće mjesto?**

Čudna mi je ta riječ domovina, da bi nešto bilo domovina moram da imam dom, a činjenica je da naša generacija ne može da si priušti domove. Kako da onda pričamo o domovinama?

Čudna mi je ta riječ domovina, da bi nešto bilo domovina moram da imam dom, a činjenica je da naša generacija ne može da si priušti domove. Kako da onda pričamo o domovinama? A dom? Naučila sam da mi je dom ono što ostaje. Poslije svih tih putešestvija, svih tih priča, svih tih ljubavi i svih tih knjiga. Taj talog koji ostaje, koji nosiš sa sobom svugdje. S druge strane to su za mene uvijek bili ljudi. To univerzalno ljudsko iskustvo, ljubaznost i taj osjećaj da mogu da se oslonim na nekoga. Ti odnosi su zapravo za mene osjećaj doma više nego neka teritorijalna pripadnost.

Nedostaje mi anonimnost

♦ **Može li jezik biti dom? Pritom ne govorim o nacionalnom jeziku, jer sjetimo se da je tekst tvog romana 'Uhvati zeca' objavljen u dvije države, u jednoj knjizi stoji 'jezik original bosanski', a u drugoj 'jezik original srpski'. Dakle, koliko jezik kao ljudska potreba i nužnost da se govori i piše može biti mjesto pripadanja? Apsolutno, to je dio toga kofera koji uvijek nosiš sa sobom gdje god da odeš. Zanimljivo je kako mi možemo da govorimo različitim jezicima, ali kako svako od nas ima neki svoj lični jezik sastavljen od vokabulara koji dolazi iz porodice, od bake ili od tetke. I onda negdje otputuješ pa ti onda i taj jezik uđe u tvoj rječnik. Onda imaš neki odnos s nekim na nekom desetom jeziku i na kraju sve to skupljaš u taj svoj medij. S druge strane nemam to veličanje «naš jezik, naš jezik», meni je stvarno literatura dolazila na različitim jezicima i trudim se da koliko god mi imali različite jezike, jezik posmatram kao jedno. Ali apsolutno je to mjesto sjećanja i ličnog osjećaja, promjenjivog identiteta, priča, nadanja, ljubavi i strahova i svega drugog.**

♦ **Kada govorimo o tvom književnom jeziku, treba reći da se rijetko spominju četiri knjige koje si objavila prije**

Nada

Društveni
magazin
Srpskog
demokratskog
forumu

NOVOSTI
HOBOCIJA

#1297, petak 25. 10. 2024.

NATAŠA RAJČEVIĆ Najviše me inspiriraju sezonske namirnice

Nadu mi daju nepoznati ljudi koji se jave i kažu da su zbog mene počeli nekoliko puta tjedno pripremati vegansku hranu, da su otkrili neko povrće koje prije nisu jeli ili da im djeca obožavaju neki moj recept

NATAŠA RAJČEVIĆ je Zadranka s trajnim boravištem u Zagrebu, *food* blogerica i stilistica hrane. Rođena je 1985. godine, studirala je novinarstvo, radila kao turistička vodičica do korone, a od 2022. godine za život zarađuje onim što joj je prije bio hobi, a i dalje je strast – pripremanjem hrane. S Natašom smo razgovarali na kraju jednog od radnih jesenskih tjedana u kojima se umor sruči – ali generacijsko-dalmatinski spoj diže adrenalin bolje nego kofein. Nataša ga pije u matchi, a neki od nas i dalje u oldskul kavi.

Zanimljiv mi je naziv vašeg zanimanja, *food* blogerica. Većina današnjih blogera zapravo više ne piše blogove, *food* influencerica zvuči nekako... krivo. Kako biste nazvali posao koji radite? Istina, ugasila sam blog, nema smisla plaćati domenu kada ga ne pišem. Ljudi moj rad prate preko Instagram profila 'Burbon i borovnice' i TikToka. Na TikTok u objavljujem, ali tamo zapravo ne komuniciram s ljudima, još mi je malo prebrz, teško se prebaciti na *gen Z* način poimanja interneta, ali morat ću naučiti. Instagram mi je primarni način komunikacije, a kada nemam vremena za postove, objavljujem *storyje* koji su mi najdraža forma jer su dinamični i aktualni. Tako da sam blogerica bez bloga (smijeh). Kada se pojavi neki bolji naziv za taj posao, rado ću ga prihvatiti.

Kada ste i s kojom namjerom počeli objavljivati sadržaj vezan za kuhanje i hranu?

Prije desetak godina, kada sam postala veganka, krenula sam objavljivati što jedem, svoje prve recepte. Veganstvo mi je promijenilo način na koji gledam hranu, bilo mi je zanimljivo dokumentirati što jedem, kako mi se mijenjaju okusni pupoljci pa su se ljudi koji su me pratili krenuli raspitivati, kako sam nešto skuhalo, gdje nabavljam tofu i slično. Zatim sam bila pozvana na jednu radionicu s drugim curama koje su pisale o hrani, po prvi puta sam upoznala taj svijet. Uskoro su krenule suradnje, ispočetka nisu bile novčane, nego kompenzacijske, meni je sve bilo novo i super, trudila sam sam se češće objavljivati, uložiti u fotoaparat i – onda je došla korona. Sjetite se

U srednjoj školi sam počela čitati o životinjama i njihovim pravima, o mesnoj industriji, a meso sam prestala jesti isključivo iz etičkih razloga. Za mene je veganstvo dio šire priče vezane za socijalnu pravdu i jednakost

lockdowna, svi su odlučili kuhati. Mislim da je to jedna od rijetkih dobrih strana užasa prvih mjeseci korone – ljudi su osvijestili koliko je hrana važna u trenu kada su mislili da će izgubiti neke namirnice. Osvijestili su i koliko je ona važna za zdravlje, a kako su ostali zatvoreni kod kuće, počeli su se igrati. Svi su htjeli naučiti raditi kruh od banane i kiselo tijesto. Sjećam se da sam i sama trčala na plac kupiti što više povrća jer nisam znala hoćemo li ga moći nabaviti za par dana. Hrana, koja je uvijek i oduvijek ljudima tema razgovora, ali je nekako rijetko osvijeste, postala je važna.

Obožavam jednostavnu i brzu hranu

Život veganke u Hrvatskoj u neku je ruku sličan životu različitih drugih manjina – lakše je nego prije, ali predrasude su tu, uvijek su iste i ljudi su često defenzivni, kao da ćete ih zaraziti veganstvom. Ne znam jesam li, kao neveganka, u krivu? Kada ste i iz kojih razloga postali veganka?

Niste u krivu, ljudi se često ponašaju kao da im samim time što kažem što jedem, a što ne jedem nešto namećem, a ne kao da se meni konstantno, u svakoj seriji, reklamiraju i na ulici ne 'nameće' meso. Odmalena nisam htjela jesti meso, sjećam se da sam kod bake plakala kada bih dobila piletinu, mislim da crveno meso nisam nikada u životu probala. U srednjoj sam školi počela čitati o životinjama i njihovim pravima, o mesnoj industriji, a meso sam prestala jesti isključivo iz etičkih razloga. Tek sam nakon selidbe u Zagrebu počela proučavati sustav mliječne industrije i na koji način ona eksploatira životinje i odlučila sam biti veganka. Nije mi bilo teško jer sam u tom trenutku iz prehrane morala izbaciti doslovno dvije, tri namirnice. Najteže mi je bilo izbaciti sir, ali kada mi je mama napravila burek s tofuom i veganskim grčkim jogurtom koji je imao apsolutno isti okus kao burek sa sirom, bila sam najsretnija na svijetu. Za mene je veganstvo dio neke šire priče vezane za socijalnu pravdu i jednakost.

U jednom intervjuu ste spomenuli da ste anksiozni zbog klimatskih promjena. Znamo što mesna industrija čini planeti pa se sve češće razgovara o fleksitarijskoj prehrani, odnosno postupnom smanjivanju mesnih proizvoda. Mislite li da bi ljudi mogli početi razmišljati o promjeni prehrane i zbog zdravlja planeta?

Nisam toliko naivna da mislim da će svi ljudi postati vegani istoga trena i da bi trebalo zabraniti konzumaciju mesa, ali jako mi je drago što sve češće čujem da ljudi pokušavaju rjeđe jesti meso i mislim da je, pogotovo kod mladih, utjecaj stočne industrije na planet tema koja postaje važna. Također, treba uzeti u obzir da konzumacija mesa danas i u vrijeme kada su naše bake bile mlade gotovo da nema dodirnih točaka – one su uzgajale životinje, jele meso jednom tjedno i te su životinje

prehranjivale obitelji. Mesna industrija je nešto sasvim drugo.

Glavne predrasude prema veganskoj prehrani su i dalje skupoća, nedostupnost i duljina pripremanja. Često čujemo da je ona luksuz, gotovo hir onih koji imaju viška vremena i novaca. Ništa od navedenog više nije istina. Prva obožavam jednostavnu i brzu hranu i najčešće kuham i dijelim recepte jela koja se spremaju petnaest do dvadeset minuta. Nikada nisam bila fan nakuhavanja, a što se cijena tiče, to više nije tako. Postoje biljna mlijeka koja koštaju jednako kao kravlje mlijeko, ima jeftinih tofua, povrće, voće i mahunarke ljudi i inače kupuju. To i jest moj cilj: približiti ljudima veganstvo koje je dostupno svima, jela koja su hranjiva, ukusna i brza i za koja namirnice možete naći u kvartovskom dućanu. Jedina stvar u koju trebate uložiti su začini, ali njih kupite jednom pa imate mjesecima. Ljudi se znaju prepasti kada, recimo, napišem da sam u neko jelo dodala *gochujang*, kao kako će to oni.

Oprostite, što je *gochujang*?
Haha, crvena čili pasta.

Tko su ljudi koji prate što i kako kuhate, koji komentiraju i isprobavaju recepte?

Gotovo 92 posto mojih pratitelja su žene, nadam se da to ne znači da samo žene kuhaju. Komuniciram sa ženama raznih dobi, mlađima koje žele postati veganke, starijim ženama koje žele svojim unucima veganima nešto skuhati pa ih zanima naprimjer što se sve može s batatom ili tako nekom namirnicom koja je ušla u širu upotrebu. Jedno od mojih omiljenih jela i najpopularnijih recepata kojima se ljudi vraćaju je bolonjez od tofua – većina ljudi ako im ne kažeš ne zna da ne jede mljeveno meso. Javljaju se i mlade mame koje djeci žele podvaliti povrće, ali inovativnije od našeg dalmatinskog – sve se jede s malo krumpira i na lešo.

Okružila sam se sjajnim ženama

A kako izgleda vaš drugi posao, stilistica hrane?

Zadnje dvije godine radim u produkcijskom studiju u kojem kuhamo, fotografiramo i snimamo hranu za jednu veliku firmu koja tako reklamira svoje kuhinjske aparate. Radim plan produkcije, stiliziram hranu i sve oko nje, ponekad i kuham, smišljam način prezentacije hrane. Često radimo tematske setove, Dan vještica, božićna jela... Posao ima uredsko radno vrijeme, a petkom od kuće smišljam koncept i tražim inspiraciju za idući tjedan.

Gdje je pronalazite?

Najviše me inspiriraju sezone, godišnja doba, sezonske namirnice. U jesen obožavam gljive i bundevu, smišljam nove recepte, a uvijek polazim od sebe – što bih htjela jesti i što bih voljela probati, a da još nisam. Bundevu sam otkrila

Moj cilj je približiti ljudima veganstvo koje je dostupno svima, jela koja su hranjiva, ukusna i brza i za koja namirnice možete naći u kvartovskom dućanu. Jedina stvar u koju trebate uložiti su začini

tek u Zagrebu, u Dalmaciji je ona bila samo hrana za svinje. Također, mnoge namirnice koje su se prije smatrale hranom za siromašne ljude su strašno inspirativne, pogotovo dalmatinska prehrana, i nas smo dvije prije paljenja diktafona spomenule raštiku s kojom se mogu raditi čuda. Inspirira me i pojednostaviti i prilagoditi neka bakina tradicionalna jela.

Uz mediteransku kuhinju, vaša je velika ljubav i azijska kuhinja. Kako ste se u nju zaljubili?

U osnovnoj školi sam došla u posjet teti, maminoj sestri u Zagreb. Tada je, mislim, u Zagrebu postojao samo jedan kineski restoran pa me ona pitala želim li da pokušam skuhati nešto što je u njemu isprobala. Još se uvijek sjećam trenutka kada sam prvi put u životu isprobala sojin umak, dotad sam znala samo za maslinovo ulje, sol i češnjak, a ovo je hrani davalo neki sasvim drugačiji okus koji sam poželjela jesti svaki dan. Kasnije me teta vodila po različitim azijskim restoranima i htjela sam se ugušiti u miso pasti, oduševila sam se i s bambusom i klicama. I ljubav je ostala do danas. Ali tu nikako nisam usamljena. Mislim da Zagrepčani, makar ako je suditi po broju restorana, baš vole azijsku kuhinju.

Postoji li neka specifična kuhinja ili tip hrane koji ne volite pripremati?

Već sam spomenula da ne volim nakuhavati, tako da ne volim raditi ni veganske inačice gulaša, pašticade, punjenih paprika ili sarmi. Sve ću ja to s guštom pojesti kada mama spremi, ali da ću sama kuhati tri, četiri sata neko jelo... rijetko.

Vodite i radionice na kojima ljudi uče pripremati jednostavna veganska jela. Postoji li neki posao koji uključuje hranu koji niste radili, a htjeli biste?

Super je gledati ljude kako kuhaju nešto što si ti osmislila, gledati taj proces uživo i dobiti komentare. Htjela bih još naglasiti da ja nisam profesionalna kuharica, i sama želim da kada odem u neki dobar restoran dobijem jelo koje ne bih mogla napraviti doma. Posao *food* blogerice vidim kao osobu koja ljudima pokaže kako mogu brzo i jednostavno i sami nešto pripremiti i kvalitetnije se hraniti, ali ih i potaknuti da se igraju s namirnicama, da s vre-

'Ne mogu podnijeti one 'žena je ženi vuk' gluposti'

menom eksperimentiraju sa začinima i promijene neki moj recept, prilagode ga i budžetu i ukusu. Htjela bih u budućnosti u nekom obliku kuhati uživo i drugim ljudima, kako i gdje, još ne znam.

Družite li se s drugim food blogericama, kako ta scena u Hrvatskoj funkcionira?

Mislim da sam tu baš imala sreće, sve moje najbliže zagrebačke prijateljice rade isti posao kao i ja, mnoge su i veganke, hrana nas je spojila i Instagram mi je u život donio baš čudesne ljude. Moja najbolja prijateljica je kuharica i zajedno radimo. S vremenom su sva ta poznanstva postala čvrsta prijateljstva i sada kada izađemo vikendom vani, ne pričamo više baš o hrani (smijeh). Vjerujem da, kao i u svakoj zajednici, postoje i neka zamjeranja, odmjerenja, ali okružila sam se tim sjajnim ženama i super nam je.

Kako se snalazite na obiteljskim ručkovima, jesu li vaši članovi obitelji vegani?

Obje sestre jesu, a mama kuha odlična veganska jela. Ona jede nevegansku

hranu samo kada ode na ručak u svoje mame, baku ne odbija. Moj partner nije vegan, ali kako često zajedno jedemo, većina obroka mu jest veganska. Od obitelji sam uvijek dobivala samo podršku.

Rado bih ostarjela uz more

Na vašem je Instagram profilu, osim hrane i vučjaka Kjare, vidljiva i jaka ženska nit. Pišete o odnosu s mamom i sestrama, o ženskim prijateljstvima. Ženska prijateljstva su jedna od mojih prvih uspomena iz djetinjstva. Mama je bila na poslu, baka me čuvala, probudila bih se, ušla u kuhinju i ugledala nju i njenih šest, sedam glasnih prijateljica iz Dalmatinske zagore kako kuhaju kavu, pričaju o hrani i smiju se. Posjele bi i mene, skuhale mi bijelu kavu i ja bih ih promatrala. Isti je odnos moja majka imala, i još ima sa svojim prijateljicama, mi smo ih u Zadru zvale tete, sve su se ponašale kao da sam njihova kćer. Takva je i moja prava teta, mamina sestra, evo sutra ide s prijateljicama na

Sljeme. Imam dvije mlađe sestre i iako smo odrasle i ne živimo u istom gradu, mi sve i dalje kada nešto ugledamo u dućanu kupimo u tri primjerka – vidim zgodnu ukosnicu, kupim odmah tri. To su neraskidive veze koje mi oblikuju život. Svim ženama tako pristupam, može zvučati patetično, ali pristupam im kao da su mi sestre. Ne mogu podnijeti one 'žena je ženi vuk' gluposti.

Da se vratimo predrasudama i stereotipovima – jedna istetovirana veganka koja sluša pank i naglašava važnost ženskih niti...

Da, apsolutno mora biti lezbijka (smijeh)! Često sam doživljavala da ljudi na račun nečijeg izgleda pretpostavljaju stvari, valjda im je u glavi zacrtano da određene grupe ljudi izgledaju isto, što je stvarno smiješno. Tako se znaju čuditi kada saznaju da živim s partnerom. Ali ima još predrasuda – da je veganstvo samo po sebi zdravo. Ne mora biti, trudim se većinu vremena jesti raznoliko i zdravo, ali možete vi stalno jesti tjesteninu i slatko.

Nikada ne bih završila intervju o hrani bez da spomenemo desert.

Ne volim raditi slastice, spremam najjednostavnije deserte, volim keks torte, lisnato s veganskom nutelom, više od kolača volim pojesti vegansku čokoladu.

Jedno su vrijeme u svijetu zdrave prehrane bile izrazito popularne sirove torte, što mislite o njima?

Ne volim ih, preteške su mi, preskupte, paralelno preslatke i jake, a opet nekako nedovoljno slatke. I sve imaju sličan okus.

Kupujete li namirnice samo kod određenih prodavačica na pazaru i u pomno odabranim OPC-ovima ili vam se zalomi da uđete u prvi dućan na putu?

Prije sam bila puno stroža po tom pitanju. Opustila sam se, danas često kupujem u dućanu koji mi je usput i u prodavačica po kvartu. Do Dolca potegnem jer jedna prodavačica ima najbolji tofu, inače ne kompliciram. Želim da hrana služi meni, a ne ja njoj.

Jedan ste poduži post na Instagramu posvetili pojašnjavanju kako niste nutricionistkinja i naglasili da ne želite davati zdravstvene savjete o prehrani. Javlja li vam se ljudi koji žele isprobati vegansku prehranu zbog zdravstvenih problema?

Svaki dan. Pitaju me koje suplemente da piju, što je za njih zdravo, traže savjete o npr. keto dijeti. Mislim da je nutricionizam jako važna znanost, nikada ne bih davala zdravstvene savjete niti preporuke ljudima s poteškoćama. Za to postoje nutricionisti i doktori. Svi znamo koliko je prilagođena prehrana važna za zdravlje, ali ja se time ne bavim. Nisam jedna od osoba koja voli kuhati pa je usput pročitala par članaka na internetu na neku temu i postala stručnjakinja za zdravlje. Jedino što uvijek kažem je da kao veganka pijem suplement vitamina B12 i tu stajem. Mogu dati savjet osobi koja je zdrava i želi istražiti vegansku prehranu, mogu predložiti obroke koji su jednostavni i dostupni, ali to je skroz druga stvar.

Ugljikohidrati su došli na dosta zao glas, izbjegavate li ih vi u svojoj prehrani?

Ne izbjegavam, ugljikohidrati su mi važno gorivo.

Svaki intervju s Dalmatincem ili Dalmatinkom u Zagrebu mora imati sudbonosno pitanje: mislite li se vratiti doma?

Zagreb je već dugo moj dom i jako ga volim, a moj je odgovor isto sličan mnogima: rado bih ostarjela uz more, recimo u Preku na Ugljanu, da sam blizu Zadru, a opet na otoku.

Deserte smo riješile pa završavamo s nadom. Čemu se nadate?

Ma zapravo sam dosta pesimistična osoba i čovječanstvo u globalu mi ne ulijeva veliku nadu pa ću odgovoriti na osobnoj razini – nadu mi daju nepoznati ljudi koji se jave i kažu da su zbog mene počeli nekoliko puta tjedno pripremati vegansku hranu, da su otkrili neko povrće koje prije nisu jeli ili da im djeca obožavaju neki moj recept. Nadu mi daju male promjene nabolje.

Vruće ljeto u Keniji

Ni Rim nije izgrađen u jednom danu, pa tako neće ni Kenija, ali se borimo i vjerujemo da taj dan dolazi. Preuzimamo stvari u svoje ruke. Vrijeme je za promjenu, kaže nam glazbenik Iyanii, autor pjesme 'Glas slabih' koja je bila himna vrućih ljetnih prosvjeda u Keniji u kojima je ubijeno 29 prosvjednika, uz 120 nestalih

Antivladini protesti u
Nairobiu (Foto: Thomas
Mukoya/Reuters/PIXSELL)

ČEKANJE – to je jedno od najčešćih stanja u Africi. Dva i pol sata smo stajali zaglavljani u džungli automobila, kombija i motora. Mombasa je milijunski grad u Keniji čiji jedan dio čini otok, pa je, da biste prošli kroz njega, potrebno koristiti trajekt na koji se čeka i po nekoliko sati. Ironija stajanja u koloni je što čekate satima da biste na kraju trajektom prešli 500 metara.

'Znaš što je zajedničko afričkim cestama i rasističkim vicevima?' upitao me mladi vozač MOSES koji više nije znao što bi sa sobom. 'Bijelac uvijek provjeri lijevo i desno prije nego krene', odgovorio je i okrenuo se sa širokim vragolastim osmijehom i bijelim zubima. Auti su se konačno pokrenuli, a u toj sekundi nepažnje ispred njega se ubacilo već pet motorista. Osmijeh mu je odmah nestao s lica, zamahnuo je rukama i počeo psovati na svahiliju. 'Svaki dan isto', progundao je. 'Proveo sam trećinu života u koloni. Ovih dana je još gore jer taksisti Ubera i Bolta štrajkaju. Cijeli grad je u kaosu.'

Nakon još sat i pol sporog pomicanja stigli smo na trajekt i izašli iz grada. Vozili smo se mirnijom Likoni – Ukunda cestom prema jugu. Po njoj trče kokoši, šeću Afrikanke s košarama na glavi, izlijeću motoristi bez gledanja, drndaju se putnici u gradskim busevima i turisti u kombijima s koferima zavezanima konopom za krov. Kad god ih ugledaju, mala djeca počnu istrčavati iz svih smjerova prema cesti, veselo mašući i pružajući ruke, navikli da će iz 'bjelačkih' kombija ispadati slatkiši. 'Kakvo je ljeto bilo, mislili smo da ćemo ostati bez turista. Neki su se okrenuli Tanzaniji i Zanzibaru jer im je Kenija postala preskupa. Bilo je par sporijih tjedana, ali sad se vraćaju', priča Moses. 'Djeci je to kao da dolazi Djed Mraz.'

Štrajk taksista je kamilica spram onoga 'kakvo je ljeto bilo'. Vlada predsjednika WILLIAMA RUTOA najavila je prijedlog zakona o povećanju poreza na brojne osnovne proizvode i usluge, poput ženskih uložaka, pelena, kruha i mobitela, kako bi otplatila milijarde dolara dugova. U državi u kojoj radnička klasa zarađuje manje od 300 dolara mjesečno dok predsjednik države potroši 1,5 milijuna dolara za putovanje privatnim luksuznim avionom u SAD, ovo nije moglo dobro proći. Sredinom lipnja stanovnici Kenije izašli su na uli-

Kinezi posuđuju novac bez previše pitanja, naši korumpirani političari se zadužuju kao da sutra ne postoji i sve pokradu, a mi onda vraćamo! - objašnjava vozač Moses

ce i prosvjedovali protiv prijedloga zakona i korumpiranih političkih elita. Kako su većinu prosvjednika činili mladi koji su se organizirali putem društvenih mreža, cijeli događaj dobio je nadimak 'Gen Z prosvjedi'.

Kenijska policija potpomognuta vojskom uzvratila je suzavcem i silom, zbog čega je došlo do potpune eskalacije. U prosvjedima koji su trajali iduća gotovo dva mjeseca, ubijeno je barem 39, uhićeno više od tisuću i nestalo preko 120 prosvjednika. Kenijci su na teror države odgovorili sa 'Sedam dana bijesa' – zgrada parlamenta je djelomično zapaljena, prosvjednici su upadali u institucije i kafiće, a procurili su i brojevi telefona političkih lidera koje su zatrpavali porukama i pozivima. Himna vrućeg kenijskog ljeta bila je 'Sauti

ya wanyonge' (u prijevodu sa svahilija: 'Glas slabih'), popraćena simbolom crne pesnice koja razbija okove. Poslušajte ju i garantiram da ćete se navući. Glazbenik koji stoji iza nje je 27-godišnji IYANII koji je i sam sudjelovao u prosvjedima, a kojeg smo ulovili između sve češćih koncerata i nastupa.

'Glazba je moj život, ali nije lako baviti se njome jer nas naša vlast ne podupire i ne prepoznaje moć kreativnosti. Mi smo zemlja mladih, sposobnih i talentiranih ljudi koji ne mogu stići tamo gdje žele u životu. Nemaju resurse jer naši političari sav novac uzimaju sebi. Financijski prijedlog koji je zamalo usvojen ovog ljeta samo je jedan od oblika te nepravde', tvrdi Iyanii.

'Kad god udeš u neki vladin ured, na primjer da izvediš osobnu iskaznicu ili

putovnicu, moraš platiti mito. Ne podržavaju nas, ne stvaraju uvjete u kojima možemo zaraditi, onda nas oporezuju i dižu cijene, i onda još dodatno traže mito. U protivnom čekaš dugo vremena. Zamisli da trebaš negdje otputovati radi posla i čekaš putovnicu od tri do šest mjeseci. To si ne možeš priuštiti. Izgubit ćeš posao ili priliku', dodaje.

Unatoč problemima, Iyarii zrači pozitivnom energijom i smirenom hrabrošću.

'Doživjeli smo policijsku brutalnost i puno patnje, ali ako ne nađemo u sebi snage da se borimo, naša djeca prolaziti će kroz iste ili veće probleme', kaže.

Mlađi do 25 godina čine više od polovice kenijskog stanovništva. Kada zađe sunce, izlaze s kosom u pletenicama, pripijenom odjećom, žarkim bojama, blještavim nakitom i potpuno ovladaju plesnim podijima klubova uz zvukove afrobeat. Ritam im je u krvi i teško je ne osjećati se kao šlampava bjelačka vreća krumpira u kutu kad čovjek vidi ta tijela i pokrete. Žene znaju biti prilično dominantne kada kreću njihova pjesma, a kada pritom zgrabe nekog bijelca za ples, on ostaje rastrojen između osjećaja da mu se ostvaruju snovi i da ne zna što činiti. Promatram jednog takvog ukočenog u pokušaju da uhvati korak dok mu ženska sama namješta ruke na svoje bokove i pijuckam na slamku s njenom prijateljicom koja je sjela kraj mene i odmjerava ostatak ekipe.

Zove se ZURI i radi kao čistačica u jednom od hotela na obali. Zaradi oko 250 dolara mjesečno, a svaki dan po završetku smjene mora na pregled džepova, torbe i jakne da se nadređeni uvjere kako nije ništa ukrala iz hotelskih soba.

'Takva je politika', hladno objašnjava. 'Ne vrijeda me jer sam prestala to doživljavati osobno. Teška situacija nekada ljude natjera na određene stvari, pa provjeravaju svakoga.'

Pogled joj se zadržao na prijateljici koja je plesala i očijukala s visokim bijelcem na podiju. Razmišljale smo o istoj stvari, za koju svi znaju i nema potrebe adresirati je. Samo je rekla: 'Nisam nikad bila izvan Kenije. Čovjek uvijek misli da je njegova sreća negdje drugdje. Voljela bih vidjeti svijeta, ali možda bih shvatila da moja sreća nije tamo i da to nije ono što želim u životu.'

Dok su se deseci mladih veselo stiskali na plesnom podiju kao da glazba odnosi sve brige toga dana, bilo je teško pomisliti kroz što sve prolaze do tog trenutka. Da poniženje i uvreda budu veći, predsjednik Ruto je omladinu koja prosvjeduje optužio da je predvode pripadnici organiziranog kriminala. On, koji je svojedobno optužen za zločine protiv čovječnosti, ilegalno stjecanje zemljišta, pronevjeru državnog novca... Mediji i narod ga zovu 'letećim predsjednikom' jer putuje avionom kad god se ukaže prilika. Otkad je došao na vlast u jesen 2022. godine, otišao je u 62 posjete u skoro 40 zemalja. To su u prosjeku tri putovanja mjesečno koja su dosad koštala zemlju preko 15 milijuna dolara. Ironično, neka od tih skupih putovanja avionom su na klimatske summite. No, kako je Kenija proamerički igrač, a Ruto zaštićen kao planinska gorila, nitko ne dira u njegov mali dio svemira. Tako je to kad si wabenzi – pripadnik post-kolonijalne političke eli-

Uber i Bolt štrajkaju, ali vozi tuk tuk

te u Africi, doslovno prevedeno – 'ljudi iz Mercedes-Benza'.

Prosvjedi su službeno prestali 8. kolovoza, u vrijeme našeg boravka u Keniji. Kupila sam lokalne dnevne novine u engleskom izdanju. Predsjednik Ruto odbacio je prijedlog zakona o povećanju poreza i uslijedilo je medijsko stišavanje s pokojom retrospektivom i računom mrtvih i nestalih. Tako je i sada jedna plahta papira bila posvećena isповijesti Kenijke čiji je sin sudjelovao u prosvjedima, a zatim nestao bez traga i glasa. Njen strah tim je veći što su u vrijeme trajanja prosvjeda na smetlištu u Nairobiju, nedaleko od policijske stanice, pronađeni dijelovi tijela devetero ljudi. Netko ih je raskomadao i bacio u plastične vreće, a na tijelima su pronađeni znakovi mučenja. Majka nestalog je samo jedna od mnogih koji mole Boga da njihovi nestali nisu doživjeli sličnu sudbinu.

Iduća, ljepša vijest: predsjednik Ruto ponovno je dobio krila. Zbog prosvjeda je bio prisiljen biti u Keniji 57 dana, što je dulje nego ikad, ali sada opet leti u miru, u posjet obližnjoj Ruandi. Bliži se i Forum o kinesko-afričkoj suradnji u Pekingu, koji doduše zaista mora posjetiti. Najveći dio svog duga Kenija duguje Kini, a tek potom MMF-u, Svjetskoj banci, SAD-u.

'Kinezi posuđuju novac bez previše pitanja, naši korumpirani političari se zadužuju kao da sutra ne postoji i sve pokradu, a mi onda vraćamo!' objašnjava je Moses.

'Kinezi su posudili milijarde za gradnju nove željeznice. Nije prošla ni godina kako se otvorila, naši iz uprave svi su privedeni zbog optužbi za korupciju.'

Ironično, ova željeznica izgrađena je pored stare Uganda željeznice koju su Britanci počeli graditi 1895. godine. Koštala je milijune funti, radnici su ginuli zbog loših uvjeta rada, a zbog nejasnog plana i svrhe gradnje u Londonu su je prozvali 'ludačkom prugom'. Kad je zaživjela, kratko je koristila bogatim turistima za safari i potom zamrla. Kineska

Nisam nikad bila izvan Kenije. Voljela bih vidjeti svijeta, ali možda bih shvatila da moja sreća nije tamo i da to nije ono što želim u životu, kaže čistačica Zuri

i britanska tako danas leže jedna kraj druge, idu u istom smjeru.

Na dan povratka kući dočekalo nas je iznenađenje: ovaj put nećemo stajati u koloni i čekali trajekt. Kineska tvrtka izgradila je novu cestu koja je sada svečano otvorena, čista i skoro prazna. Nakon dva tjedna vožnje po kršu, rupama i gužvama, osjećali smo se kao da smo zakoračili sto godina u budućnost. Moses je bio oduševljen.

'Ljudi, ovo smo zajedno doživjeli prvi put! To je nova cesta, ni ja se nikad nisam vozio njome! Još je nema ni na Google mapsu!' Putem nam je uzbuđeno pokazivao stare krajolike iz novog kuta.

'Eno naše luke, tamo smo čekali trajekt. Lijevo je aerodrom. Krajolik je puno ljepši na ovoj cesti, prava kenijska priroda, crvena zemlja, more, stabla ličija...', zagledao se malo bolje i napravio grimasu, 'gle, krava jede smeće'. Malo dalje uz cestu doista je neka krava njuškala oko nabacanog smeća, a svega par metara dalje tri mlada Kenijca nasmiješeno su snimali selfie s novog asfalta.

Promatrajući ih kako se zabavljaju i plešu po cesti, nadala sam se da je Iyarii u pravu kada kaže da je došao njihov trenutak.

'Političari su nas uvijek okretali jedne protiv drugih. No naša generacija je drugačija. Mi ne gledamo tko je ko je vjere ili koje etničke skupine. Vidimo jedni druge kao ljude koji prolaze kroz iste stvari i koji žele promjenu. Govorimo istim jezikom i imamo jedan cilj. Ujedinjeni smo – i zbog toga je Gen Z protest toliko odjeknuo', objašnjava.

'Pokazali smo hrabrost jer znamo da kad mi izgubimo strah, oni gube moć. Ne predajemo se čak i kada se čini da nema izlaza. Ni Rim nije izgrađen u jednom danu, pa tako neće ni Kenija, ali se borimo i vjerujemo da taj dan dolazi. Navikli smo da stalno nešto čekamo, ali sada preuzimamo stvari u svoje ruke. Vrijeme je za promjenu.'

Čudesna infrastruktura
Mombase

Болница отворена једнакимима

Дуга која се надвила изнад Клинике за психијатрију Свети Иван је пионирска. Психоедукација обухваћа теме родних и сексуалних идентитета, аутања, аутохомофобије, аутотрансфобије, али и асертивности, срама или кривње

Од прошле јесени, у Клиници за психијатрију Свети Иван у Загребу проводи се програм заштите менталног здравља ЛГБТQIA+ особа под називом боје – Болница отворена једнакимима. Састоји се од директног рада с корисницима и едукације здравствених радника јер, како каже специјалистица психијатрије, адиктологиња и чланица тима боја Јадранка Хублер, једно без другог не иде ако се жели створити инклузивно и сигурно окружење и пружити квалитетну подршку. Дуга која се посљедњих година дана надвила изнад клинике у загребачком Јанкомиру у неку је руку пионирска. Ријеч је о првом таквом структурираном програму подршке менталном здрављу ЛГБТQIA+ особа у нашем јавноздравственом саставу. Задња два десетљећа тај су терет углавном носиле удруге, а чланови боја препознали су потребу за подршком.

— Важно је да оваква подршка постоји управо унутар јавног здравства, јер је приватна психотерапија скупа ствар и важно је да постоји нешто што се не плаћа изравно из властитог џепа и доступно је свима – наглашава Хублер.

Осим од тог императива, боје крећу и од претпоставке да ментално здравље није одвојено од друштва у којем живимо.

— Здравље није само скупина биолошких одредница. На њега утјечу друштво, социоекономски састав и прилике у којима живимо – напомиње Хублер.

Утјецај друштва на ментално здравље појединца, у овом случају појашњава се моделом мањинског стреса. Због ношења са дискриминацијом, предрасудама и насиљем, каже Хублер, код ЛГБТQIA+ особа долази до исцрпљивања прилагодбених капацитета, што доводи до потешкоћа с менталним здрављем: појачане анксиозности, депресивности, кориштења психоактивних ствари, а у коначници и суицидалности. Иако мањински стрес не трпе све ЛГБТQIA+

боје – чланови тима

особе јер не дијеле ни иста искуства, тај модел може објаснити како се друштвена стигма увлачи под кожу особе.

Важно им је да створе сигуран простор у којем се особе могу отворити здравственим дјелатницима, појашњава члан тима, специјализант психијатрије и академски сликар Иван Барун.

— Испитаници из истраживања одговорили су да готово 80 посто здравствених дјелатника није упознато с њиховим ЛГБТQIA+ идентитетом. Без правих информација о томе тко си, тешко је пружити адекватну помоћ. Ако знаш да долазиш код ЛГБТQIA+ френдли психијатра, бит ће ти пуно лакше причати о ономе што те стварно мучи – говори Барун.

Кроз савјетовалиште и амбуланту за мањински стрес, боје су цијеле године отворене свима који имају потребу за психосоцијалном подршком. Осим тога, воде структуриране тромјесечне циклусе у које уписују групе од 15 људи, а који се састоје од психоедукације, групне психотерапије и групне арт терапије.

— Кроз психоедукацију пролазимо теме попут родних и сексуалних идентитета, аутања, аутохомофобије, аутотрансфобије, али и асертивности, срама или кривње. Тијеком групне терапије судионици могу подијелити своја искуства с другима и спознати

да нису сами, повезати се и добити подршку. Коначно, кроз арт терапију се на симболички и експресиван начин покушава дати значење томе што су особе проживјеле и подијелиле – објашњава Барун.

У оваквом раду група у којој су створени повјерење и кохезија представља, каже Хублер, моћан терапијски алат. Притом им је важан концепт циркуларности и дијелења знања. Из искустава корисника учи и сам терапијски тим. Он окупља стручњаке из различитих теоријских праваца – системске терапије, арт терапије, психотерапије, психоанализе, гешталта и когнитивно-бихевиоралне терапије. — Покушавамо бити егалитарни и градити и његовати нехијерархијске односе и дух унутар цијелог програма – говори Хублер.

Њихови корисници имају од 18 до 50-ак година, а отприлике половица њих су трансродне или родно разнолике особе. Разнолика је и проблематика с којом долазе – с питањем властитог родног идентитета, аутохомофобије и аутотрансфобије, осјећајем срама или кривње, несигурности на радном мјесту, у школи или на факултету. Један од честих изазова је и аутање унутар обитељи.

— Тијеком психотерапијског рада често се јавља тема аутања унутар обитељи. Ако су се особе и аутале, то се неријетко ставља под тепих због чега

се осјећају невиђено и неприхваћено. То говори о аутању као динамичном и дугорочном процесу, али и о томе да је потребна континуирана подршка – говори Барун.

Иако се показало да аутање има добробит за ментално здравље, бољу квалитету живота и осјећај самопоштовања, напомиње Хублер, поанта је њиховог програма да их оснаже да могу одлучити када ће се, како и у којој мјери аутати. Односно – да се осјећају ближе себи.

Већу потребу за подршком, кажу, примјећују код транс особа. Осим јаких напада с деснице на њихова права, и медијски је простор препун дезинформација и сијања страха. Код бриге за ментално здравље транс особа, истиче Хублер, важно је то да психотерапија сама по себи не може замијенити родно-афирмативну терапију – афирмацију рода која се догађа у процесу транзиције.

— Она је за особе с родном дисфоријом кључна да би могле живјети аутентично и квалитетним животима. Психотерапија је додаток, подршка у том дуготрајном и изазовном процесу – појашњава Хублер.

Све присутнија трансфобна реторика антиродних покрета, истичу наши суговорници, особито је опасна када долази од стране оних који би се требали бринути за туђе ментално здравље. У психијатријској заједници, сматра Хублер, још увијек нема довољно критичког одмака у односу на тај наратив. Стога без едукације и дискусије међу самим здравственим радницима не могу говорити о сигурном окружењу здравственог састава.

— Важно је да здравствени радници боље разумију да то нису теме којима се баве тамо неки други негдје другдје, него да су већ присутне причали ми о томе или не. То што неки здравствени радник нема увид да се нетко од његових пацијената мучи овим питањима, не значи да то није тако, говори Барун.

С циљем позитивног утјецаја на јавни здравствени састав, организирају едукације о транс здрављу, суратују с удругама цивилног друштва и повезују се са стручњацима, али и другима у здравственом саставу. Овог свибња организирали су Дане отворених врата и обиљежили Међународни дан борбе против хомофобије, трансфобије и бифобије идаховит. У свему томе им је важно да имају потпору своје клинике, али и оснивача Града Загреба.

До сада су, кажу, од корисника већином добивали позитивне повратне информације. Дио њих долази из других програма њихове клинике што, истиче Барун, показује да је важно да се један такав програм дешава управо у здравственој установи. Дугине боје повезивања и подршке које су почели исцртавати прије годину дана полако се, примјећују, прелијевају и у друге дневне болнице.

— Видимо својеврсно капиларно ширење простора слободе, људи добивају осјећај сигурности да буду отворени око свог идентитета и у другим групама. То је важно, као што нам је важно, у коначници, да корисници открију нове, додатне ресурсе и снагу за борбу за своја права, укључујући и колективну акцију – подцртава за крај Хублер. ●

VRZINO KOLO

Rat je živ

PIŠE Marija Andrijašević

Nema primirja, nema kraja rata, nema kraja pokolju. Sve stoji i sve je agonija, i treba se nekako naučiti kretati kroz nju

Moje riječi ne mogu pomoći Palestincima, i nemaju takav domašaj da zaustave rat na vrijeme. Da naprave neki grubi zbroj od minus četrdeset hiljada mrtvih. Mal jezik, slab domet. Nije konkretan kao jezik nasilja, koji kad želi poderati svijet, onda ga izbriše lica zemlje. Ne ruši kuće, ne ubija, ne raznosi bolnice, ne prenosi oružani teret i sidri se negdje između Otrantskih vrata i Lastovnjaka dok si ne osigura pristanište, u samom raju ove dislocirane i munjene planete. Jezik se koprci i radi polako, kao sjemenka baobaba, čuču pod zemljom i izviri iz nje tek kad se za to poslože uvjeti. Trebaju mu godine da se ukorijeni i nikne na vlastitoj, sebi prirodnoj, a nekmoli ratom opustošenoj zemlji. Do ljudskosti se riječima dolazi najsporije, ništa nije glasnije od bombi, i ništa se slabije ne čuje od krikova koje je proizveo užas genocida. Opća mjesta za nekog kome su riječi alat, ali stvarno je tako.

***

Kad sam bila mlađa i kad bih šetala novim gradovima, vadila bih tad mali idiot fotoaparata, poslije mobitel, i fotografirala razne kipove i statue. Htjela sam pokazati da putujem, da sam krenula i da me više ništa neće zaustaviti. Neka naivna simbolika nas kojima su temelji bili izliveni rano i bez pitanja gdje bismo i kako voljeli rasti. Možda je u svemu bile i obične turističke simbolike. Vrag će ga znati iz ovih pozicija gdje sve može kao na poledici poskliznuti u naknadnu pamet. Nego... Obično su na tim fotografijama bili vojnici, konjanici, vojskovođe, i za razliku od mojih temelja, bili su izliveni u nešto pitomijem materijalu, bronci. Iz tih je spomenika štošta bilo jasno, nije se oko trebalo vježbati na finom kunst i muzejskim primjercima, mnogi su imali jedan zajednički nazivnik: spomenici se podižu mrtvima. Ali, shvatit ću godinama poslije dok budem pregledavala stare beskorisne SD kartice, mobitele koji su postali tek eksterni diskovi, relikti nekih prošlih vremena i prijašnjih verzija jedne djevojke: nisam ja fotografirala ni svoja putovanja, ni odrastanje, ni konjanike, nego rat. A rat je živ. Rat je... živ.

***

LEE MILLER izvještavala je s bojišnica za vrijeme Drugog svjetskog rata i svojim je fotoaparatom, nešto malo manje naivno nego ja, dokumentirala užase rata. Bila je, i zapravo i ostala, najpoznatija po svom stažu ratne reporterke. Snimila je, između ostaloga, i oslobađanje zatvorenika iz koncentracijskih logora Dachau i Buchenwald. Ali, jedna od najupečatljivijih njezinih fotografija, a danas vjerojatno i najpoznatijih, snimljena je u HITLEROVU stanu u Münchenu, u firerovoj kadi u kojoj se okupala, smrdljiva i umorna od rata. Ta je slika metafora za štošta, ponajviše za ljudsko stanje čak i kad se umjesto vodom prvo kupaš okupacijom i bombama. Ne možeš mu uteći ni za vrijeme najvećih nevolja, trebaš vodu, hranu, uloške, šećer, sol, čistu i opeglanu košulju, oca, mater, živu prijateljicu i prijatelje, kafu u dnevnom boravku, na ulici, trač i jadanje, rutinu i stabilnost. Lee se propila nakon svega. Leća fotoaparata nije bila dovoljna da odsječe iz njezine glave sve ono što nije stalo u fotografije. Kad KATE WINSLET, a zapravo Lee, u filmu vrišti kroz suze da je nužno da objave fotografije s ratišta (koje uredništvo odbija objaviti jer su prebrutalne za modni časopis i ljudi 'samo žele nastaviti dalje sa svojim životima') jer ljudi moraju vidjeti što radimo jedni drugima, mi ljudi, mi lijepi slatki dobroćudni uživamo u umjetnosti i redovito upražnjavamo katarzu i religiju i ni mrava ne bismo zgazili ljudi, moje riječi nisu ni voda, ni hrana, ni ulošci, ni šećer, ni sol,

nisu ni vapaj, ni jecaj, ni pravda, ni mrtvi otac i mater preživjela dvogodišnjaka, moje riječi su ništa. To rat napravi. Rat rat.

***

Priča o dječaku. Pripovijeda je njegova odrasla sestra. 'Jednog je dana brat nestao i nismo ga nigdje mogli naći. Otac je bio posebno uznemiren jer su tu noć demontirali, ili kako se to onda popularnije zvalo – oslobađali – kasarnu Visoka, koja nam je praktički bila preko puta zgrade, i ulica je, ma čitav grad bio u strahu. Početak rata. Brata nema. Kad odjednom eto brata. Iz smjera kasarne. Išao u samonaoružanje sa susjedom, sitnim žmuklerom. Opasani torbacima, preko ramena, poprijeko, na leđima, onim zelenim borbenim rancima koje sam poslije vidjela jedino na panikerima s Peristila kojima je bilo stalo do imidža. Postoji ta neka moja sestrinska pristranost u sjećanjima na naše rano djetinjstvo, kao što postoji i njegova bratska i tu se oko interpretacija raznih prisposoba ne slažemo. Ali oko ove bismo se mogli složiti. Činjenica je da je tad imao devet godina. I da je u kasarnu ušao među prvima. Da strah i ludilo rata nisu birali koga će zahvatiti, a da se na nas lijepio onaj našeg oca da će doći rat, a poslije rata nešto još gore – velika glad. Kao poslijeratno dijete, on se bojao te proklete gladi toliko da je prvi dan uzbuna u 6 ujutro izašao iz skloništa do skladišta llove ili Prerade, Dalme, tko sad pamti, i donio kašetu kruha za naš ulaz. Metke koje je brat istovarilo na kuhinjskom stolu razvrstali su u posude za šećer i sol, i sad kad ih zumiram iz svoje radne sobe u našu malu kuhinju od linoleuma i iverice, simbolika je možda napregnuta, ali jasna. Devetogodišnjak će napraviti sve da otac više nikad ne osjeti glad. Pa i poču u rat.'

***

Kad je LEJLA KALAMUJIĆ neki dan u Booksi govorila o jednoj od svojih priča iz zbirke 'Požuri i izmisli grad', meni se, kako je otkrivala malo pomalo njezine dijelove, stiskalo srce. Neno, pacijent psihijatrijske bolnice znane kao Jagomir, u trulu ratnu zimu iz nje bježi s drugim pacijentima da ne bi završili na stratištu, i dok su prolazili svoj strah goli i bos, Neno naiđe na čovjeka koji u očaju baca trule jabuke izglednjelom medi u sarajevskom zoološkom. Ta slika, taj prizor, meni je isto kao i svaki od prizora razaranja palestinskih šatorskih bolnica, tko zna već koje po redu, Bisaninih dojava, listanja vijesti o stotinama ranjenih i mrtvih ratnih reportera, donedavno tek čača, matera, studenata, dječaka koji su htjeli doživotno nabijati loptu u zid, djevojčica koje su nešto malo sanjale i sanjale prije negoli se sve nije pretvorilo u noćnu moru. Meni muze tad ne pjevaju, nije im do zajebancije. Obično tad i ne mislim. Prepoznajem da nema ni naprijed ni nazad. Nema *ceasefirea*, jer omjeri nisu jednaki i ne treba se pretvarati, nema primirja, nema kraja rata, nema kraja pokolju. Jedan ozbiljniji projektil može zapaliti i stotine ljudskih tijela, ali i sve knjige ovog svijeta. Sve stoji i sve je agonija, i treba se nekako naučiti kretati kroz nju. Kako je i ISABELLE HAMMAD pisala prije nekoliko mjeseci, kad rat još nije konvergirao u bezumni pokolj: 'Trenutačno ratno stanje ne ostavlja prostora za tugovanje, jer tugovanje zahtijeva 'poslije', trenutačno ratno stanje je trajni šok i valovi tuge. Mi, koji nismo tamo, svjedočimo izdaleka – na koje načine osakaćujemo sami sebe kad se distanciramo kako bismo se nosili s time? Ostati čovjekom u ovom trenutku znači ostati u agoniji. Pa i ostanimo tamo: to je iskrenije mjesto s kojeg možemo govoriti.'

***

U dogovoru s uredništvom Nade, honorar za ovu kolumnu autorica će uplatiti Inicijativi za slobodnu Palestinu. ●

DOKORAK NAPRIJED

Moj klub me želi ubiti

PIŠE Ivana Perić

MOG prijatelja HASANA i mene razdvajala je samo jedna ulica, ali se nismo mogli vidjeti. Prije rata bi njegovim autom projurili gradom za pet minuta. Provodili bi vrijeme u njegovoj kući. Sada se toga pokušavam sjetiti. Izrael je uništio ulice. Izrael je gađao kuću mog prijatelja. Izrael ga je ubio. Lijepo su naše duše, lijepi su i Deir Al Balah i Gaza. Deir Al Balah, dom jedinog preostalog stadiona i sveučilišta u Gazi. Deir Al Balah i ja preživljavamo genocid, piše palestinski sportski novinar ABUBAKER ABED.

Na društvenim mrežama i u člancima, 22-godišnji Abed često dijeli crtice iz svakodnevice. Poželio je nedavno da pojede malo kokica, uhvati par sekundi mira i nađe se s prijateljem koji navija za Liverpool. Da skupa pogledaju utakmicu kod njega doma ili u kafiću. 'Ali Izrael blokira distribuciju hrane, bombardira nas neprestano, a moj prijatelj je ubijen, i njegova kuća i kafić uništeni', piše.

Od deset stadiona koji su postojali u Gazi, uništen nije još samo jedan, onaj u njegovom rodnom gradu Deir Al Balahu. I prije 7. oktobra kroz Abedovo su izvještavanje brojne sportske priče iz Gaze izašle u široki svijet. Od oktobra piše još više, kad god uhvati struje, interneta i force pod bombama. Nedavno je intervjuirao ISAMA AL HASANATA, najdugovječnijeg navijača Liverpoola u Pojasu Gaze, koji crvene vjerno prati od 80-ih. Ispred kamera je stao i među ruševine skloništa u Deir Al Balahu, pokazujući dres mladog navijača koji je ubijen. Žuti dres, Borussia Dortmund, MARCO REUS. Prozvao je njemački klub, pozvao ih da pogledaju kako ginu njihovi navijači dok uprava kluba podržava izraelski režim.

Abubaker Abed (Foto: X)

Krajem lanjske godine Abed je napisao pismo i svom omiljenom klubu Chelseau, naslovljeno 'Moj dječjački klub me želi ubiti'. 'Podržavamo ubojstvo Abubakera i svakog palestinskog navijača Chelseaja u Gazi. Tako sam protumačio izjavu svog kluba na Twitteru nakon izbijanja izraelskog rata u Gazi 7. oktobra. Nakon 12 godina ljubavi i odanosti, nikada nisam očekivao da će me moj klub htjeti ubiti. Kad je Chelsea objavio ono što ja i mnogi drugi smatramo licemjernom izjavom tjedan dana nakon izbijanja rata, dvaput sam ponovno učitao stranicu na Twitteru kako bih se uvjerio da je istinita. Izjava nije sadržavala ni eksplicitnu ni implicitnu osudu izraelskog ubijanja Palestinaca i prenijela je jasnu poruku podrške obrani Izraela', piše u tom pismu.

Opisuje kako je ogorčen, povrijeđen više nego ikada. 'Chelsea nije bio samo moj klub, doslovno je bio moj život. Boja moje spavaće sobe je plava. Moj krevet je plave boje i na njemu je Chelseajev logo. Nije stalo na tome, kad sam kupovao odjeću tražio sam sve u plavoj boji. I kad je Chelsea prolazio kroz loše sezone, ostajao sam budan u mračnim, hladnim noćima na slaboj bateriji laptopa i nestabilnoj internetskoj vezi gledao kako igraju', nastavlja dalje u pismu.

U njemu nema i neće biti apologije za klubove koji su apologete režima koji je u Gazi (među ostalim) ubio najmanje 454 sportaša i uništio više od 50 sportskih objekata. Razumijevanje i snagu Abed čuva za one koji su mu pružili ruku, organizirali se, riskirali. Vesele ga, piše, navijači poput VENA iz Liverpoola, koji se ujedinio s navijačem SADŽADOM, pa uokvirenu sliku Abedovog najmlađeg brata ALIJA (navijača Liverpoola) odnio pred stadion, s palestinskom zastavom i šalom Liverpoola. 'Dar Bena i Sadžada pomogao nam je da zaboravimo na rat i zgrabimo moment radosti. Na Alijevo je lice izmamio neviden i nezaboravan osmijeh', piše Abed, novinar lakoga pera i naizgled još lakšeg osmijeha. ●

ГОРСКИ КОТАО

ПИШЕ ВАЛЕНТИНА ВУКАДИНОВИЋ

Слане погачице

СПАДАМ у ону генерацију којој су старији говорили о одрастању на круху и масти па је најчешће било говора о главном јелу гдје се маст на круху посипала мљевеном паприком и сољу те о десерту гдје се та иста маст само пошећерила. Зато ми је свињска маст у дјетињству била помало одбојна. У кући је увијек било fine, домаће масти која се користила и као лијек у облику облога, а наравно да би мама увијек подвалила кромпире печене на масти да тога нисмо били свјесни. И добро да јест јер маст даје посебан окус јелима.

Данас користим маст у својој кухињи готово у сваком јелу, било да се ради о похању меса или колачима попут прхких пита, кекси па чак и дизаних тијеста. С масти сам умијесила и ове слане погачице. Уколико до сада нисте користили свињску маст у прехрану, покушајте с овим погачицама. Освојит ће вас на први гриз. Извана су хрскаве, изнутра меке, слане и јако, јако 'заразне' за грицање.

Оно најбоље код ових погачица је то што сам скоро сигурна да састојке увијек имате у смочници и хладњаку. Изврсне су као снек за екипу. Можете их послужити уз неко добро пиво или охлађен јогурт, а поспите их омиљеним сјеменкама, маком или чак чилијем ако волите пикантне укусе. Моје су посуте сезамом, ланом и крупном сољу. Ове погачице се баш брзо припремају и свакако спадају у један од омиљених рецепата за слане грицалице.

Састојци

500 г глатког брашна (плус још мало за мијешење и ваљање на дасци)

1 врећица сухог квасца
1,5 жличица соли
2 жличице шећера
150 мл топлог млијека
200 г свињске масти
1 цијело јаје
1 бјелањак**За премазивање**лан, сезам
крупна сол
1 жумањак
мало уља**Припрема**

У топло млијеко додајте жлицу брашна (од укупне количине), шећер и сухи квасац. Оставите да се квасац активира (10-ак мин). Размутите маст с јајетом и једним бјелањком, додајте сол па у ту смјесу просијте брашно. Додајте млијеко с квасцем и умијесите глатко тијесто.

На побрашњеној дасци разваљајте тијесто у облик правокутника. Нека буде око један цм дебело. Тијесто премажите жумањком који сте размутили с мало уља и одмах поспите крупну сол и сјеменке. Оштрим ножем или котачићем за резање нарежите погачице на жељену величину. Можете их резати и у облику дугачких штапића. Погачице слажите на лим обложен масним папиром, прекријте да се не осуше и оставите отприлике 30 мин да мало нарасту. Пећиницу загријте на 200 ступњева и пеците погачице док не порумене (неких 20 мин). Не знам какве су други дан јер нам није ништа остало и мислим да ћу идући пут правити дуплу дозу.

Добар тек! ●

IMPRESSUM

Godina IV / Zagreb / petak, 25. 10. 2024.

Nada #069Друштвени
magazinSDF srpski
demokratski
forumIZDAVAČ
Srpski
demokratski
forumZA IZDAVAČA
Jelena NestorovićGLAVNA
UREDNIKA
NOVOSTI
Andrea RadakUREDNIKA NADE
Tamara OpačićREDAKCIJA
Nikola Bajto, Vedrana Bibić,
Katarina Bošnjak, Nina Colo-
vić, Anja Kožul, Jelena Mirić,
Ivana Perić, Olja Savičević
Ivančević, Anja Vladislavljević
i Valentina VukadinovićGRAFIČKI UREDNIK
Ivica Družak / FINALIZACIJADIZAJN
Parabureau /
Igor Stanišljević
i Tena KrižanecNada je financirana sredstvima
Savjeta za nacionalne manjine
Vlade Republike HrvatskeREDAKCIJA
Draškovićeva 25
10 000 Zagreb
nada@sdf.hr
www.sdf.hr

romana. Ili kako si ti to duhovito rekla u jednom intervjuu: 'Objavila sam prvu knjigu, nije se dogodilo ništa. Objavila sam drugu, nije se dogodilo ništa. Objavila sam treću, isto se nije dogodilo ništa.' Što su ti te knjige značile u spisateljskom razvoju? I kako je manjak recepcije formirao tvoj odnos prema vlastitim knjigama i pisanju? Donekle mi je drago što sam počela da objavljujem prije ovog vremena Instagrama. Prvu sam priču objavila 2007. godine u jednom književnom časopisu i otišla na kiosk da ga kupim. Nit' sam ja znala čiji je to časopis, je li to ovaj tabor, je li to onaj tabor, meni je samo bilo zanimljivo da pošaljem nešto negdje, da imam poslije da dam baki, mami i tetki. Nekako je sve to tad bilo pomalo i naivno, ali baš zbog toga više fokusirano na književnost, mnogo manje na bilo kakvu ideju karijere. I onda se, znači 11 godina kasnije, dešava da objavim prvi roman, i isto se ništa u početku zapravo nije dogodilo. Na mojoj prvoj promociji u Beogradu je bilo desetak ljudi, što se kaže šira porodica i drugarice. I tek kad je bio najuži izbor za Ninovu nagradu onda je krenulo: aha, ko je sad ova mala? Nedostaje mi donekle ono vrijeme anonimnosti, kad niko nije znao ni ko sam ni šta radim. Ali s druge strane, ipak sam zahvalna na čitaocima i čitateljicama.

Roman 'Uhvati zeca' dosegao je ogroman broj čitatelja, ica budući da je do danas preveden na 21 jezik. Naravno, da je to zbog kvalitete tvog romana, ali koliko je za uspjeh bilo važno da je riječ o romanu? Važi li globalno ona: ozbiljan si – čitaj: tržišno isplativ – samo ako pišeš romane.

Ako pogledaš na primjer književne nagrade, pa cijelu tu halabuku oko književnih nagrada, sve su vezane za

romane. Primijetila sam vani da generalno ni ne žele da čitaju rukopise kratkih priča. Kad svom agentu rekla da poslije 'Uhvati zeca' pišem kratke priče, pao mu je mrak na oči. Prevedena je meni i zbirka priča 'Mliječni zubi' na nekih pet-šest jezika, ali to ne može uopće da se poredi. Ne znam zašto se to događa, žao mi je, očekivala sam da će ipak te kratke forme da imaju smisla, pogotovo u našem vremenu.

Ako recepciju tvog romana zadržimo u okvirima bivše Jugoslavije, od svih njegovih slojeva najviše smo se dotakli ratne traume, jer što ćemo drugo, a potom i ženskog prijateljstva... Znaš, ja sam tu temu izmislila. Nitko nikad nije imao prijateljice. Alergična sam na sintagmu žensko prijateljstvo.

I ja sam, zato i pitam. S jedne strane, nema starije književne teme od prijateljstva, eno je u 'Epu o Gilgamešu'. S druge strane tvoja prva prijateljica je prva osoba koja ti je važna izvan obiteljskog kruga, doslovno je riječ o prvoj ljubavi koju upoznaš u procesu osamostaljivanja kao ljudsko biće. I kako smo onda došle do toga da okrećemo očima na spomen ove teme? Mene uvijek smara kada se neku knjigu svodi površni nivo prvog čitanja, to mi je prosto lijeno. S druge strane, zaista imam osjećaj da, kada god se piše nešto gdje su u fokusu dvije žene, kada se oduzme muškarac iz jednadžbe, to je odmah nešto 'drugačije'. Mi dolazimo iz toliko rigorozno binarnih društava, to je prvi društveni kontekst u kojem gradiš sebe, i čim se doda ta riječ žensko odmah je egzotizirano. Meni su moja ženska prijateljstva možda najvažniji odnosi koje imam u životu i ako

nešto znam to su ti odnosi sa ženama. I logično je da pišem o tome, upravo sada pišem o odnosu dvije žene. Ali ne sećam se da je nekog pisca koji je pisao o odnosu dva muškarca neko pitao: 'Šta je muško prijateljstvo'. Nikad se ne dodaje to 'muško' jer je ono, eto, generalno. I zato me to nervira to pitanje, ali tebi ću da odgovorim pošto si mi ti ženska prijateljica. Ovo je jedno žensko prijateljstvo, slikajte.

Nije bila opcija da ćutim

Pored te egzotizacije, a stvarno postoji određena doza uzbuđenja kad se o toj temi govori, kao da slušaš Davida Attenborougha kako komentira neku izrazito neočekivanu scenu u životinjskom kraljevstvu, mene žulja i činjenica da kapitalizam kooptira sve gdje vidi i najmanju mogućnost zarade pa sad imamo cijelu nišu tzv. 'feminističke književnosti'. Evo, koliko si puta odgovorila na pitanje je li tvoj roman feministički roman?

Zanimljivo je kako se uvijek manjinskim grupama daju te identitetske ladice i onda se naše knjige čitaju isključivo u tom ključu. Istovremeno će jedan bijeli strejt muškarac moći da se igra jezikom, eksperimentira i istražuje, i to ćemo da čitamo dublje, dok mi ostajemo na nivou odrednica po kojima nas i stavljaju u manje privilegiranu poziciju. I zato kad čujem feministički roman, pomislim: pa trebalo bi valjda da smo dovoljno prerasli dječje bolesti, da je taj feminizam, nadam se, u svemu što radimo, a ne da je neki program. I kad me to pitaju, vidim da s jedne strane žele da pokažu, aha evo pratimo, prava že-

PIŠE
Jeton
Neziraj

Žablja opera

JEDAN od glavnih izazova s kojima su se umjetnici u Prištini suočavali tokom ovih 25 godina bio je nedostatak kulturnih prostora. U toj poslijeratnoj zbrci, kojom je dominirao divlji kapitalizam i interesi koje je često određivao kulašnik, umjetnici su bacali na margine, a država bi ih se sjetila samo tokom izbornih kampanja i ceremonija u spomen na nekakve datume ili ratne heroje. Mnoge kulturne prostore nakon rata zauzeli su razbojnici, a druge, koji bi se vremenom tek mogli pretvoriti u kulturne, zauzeli su poslovni ljudi povezani s politikom i bivšim gospodarima rata. U Prištini, koja je prštala od rasta, kultura nije imala šanse za normalno disanje.

S druge strane, država je objekte i prostore u javnom vlasništvu, poput nekadašnje zgrade Rilindja, obično davala privatnim medijima. Najdostojanstveniji prostori u Prištini pretvoreni su u televizijske studije, za koje se nije plaćala kirija i gdje se, naravno, nije mogla čuti kritika vladajuće politike. Bio je to ugovor koji nije zahtijevao formalne potpise ugovornih stranaka.

Ali za kulturu, država je rekla da ima velike planove. Govorilo se o izgradnji novog narodnog kazališta, opere i baleta, narodnog muzeja suvremene umjetnosti, 'multifunkcionalne kulturne' narodne dvorane te o nizu institucija koje su obično, kako je to u to vrijeme bilo u modi, imale 'narodni' sufiks ili prefiks. Od tih ideja do sada je najuspjelija ona opernog i baletnog kazališta Ibrahim Rugova. Prije nekih 20 godina izdvojeno je milijun eura, a bager je iskopao ogromnu rupu koja sve ovo vrijeme stoji otvorena i gdje se (prema cinicima), nakon kiše u proljeće, čuju prekrasne žablje pjesme. Taj idejni projekt za 'žablju operu' reciklira se svake godine, ponovno se nudi, licitira, ponovno osmišljava, redizajnira, ali nikako da se izgradi.

Priština je danas, možda, jedini glavni grad u Europi koji nema svoje gradsko kazalište. S druge strane, KURTIJEVA vlada također je obećala da će izgraditi jedno, kako su ga nazvali 'Novo narodno kazalište'. Ali čini se da su to ispravili kad su rekli da su pod 'novim' mislili na obnovu postojećeg Narodnog kazališta Kosova. Koje je, inače, zatvoreno gotovo tri godine, a planirana obnova još nije započela.

Dvadeset i pet godina nakon rata, malo se toga promijenilo u Prištini u pogledu kulturnih prostora. Isti izazovi, isti zahtjevi, iste borbe. Čini se kao neko prokletstvo. Ali tko nas je mogao prokleti? Jadne žabe iz te javne rupe narodne opere Ibrahim Rugova? Tko zna. ♦

(S albanskog preveo Qerim Ondozi.)

PIŠE
Lejla
Kalamujić

Uzaludnosti

DANI mi prolaze na različitim putevima. Taman što se počnem gnijezditi u neku svoju rutinu, dođe vrijeme da opet pakujem kofere. Na poziv Narodne biblioteke iz Bora, stigla sam na književni festival ok/no. Tu su i OLJA SAVIČEVIĆ IVANČEVIĆ, MARIJANA ČANAK, MAGDALENA BLAŽEVIĆ, TANJA STUPAR TRIFUNOVIĆ, LIDIJA DIMKOVSKA i SAŠA ĆIRIĆ. Radujem im se. Dok prve večeri traje uvodno predstavljanje onog što svaka od nas jeste po svom pismu, shvatim da, ma koliko se kilometara udaljavala, ja zapravo nikad ne odlazim iz Sarajeva. Valjda mi je to trebalo biti jasno još onda kad sam birala o čemu će govoriti moje knjige. Ali da bih pojasnila kakvo to Sarajevo posvuda nosim, tokom uvoda, pokušavam objasniti da nijedan grad za mene nije samo ovo sada. Da me fasciniraju i opsjedaju sarajevske prošlosti, i sve te krpice grada koje su ljudi odnijeli sa sobom, nastavljajući svoje živote drugdje. I nije da me samo Sarajevo ne pušta dok čitam, ili odgovaram na pitanja moderatora i publike. O tome baš ne pričam, ali ja u sebi pomno sakupljam hroniku nestajanja i gubitaka u mom gradu, i s njom putujem. Pa tako, u autobusu koji nas vozi od Beograda ka Boru, dok Olja, Lidija, Marijana i Tanja uspijevaju na kratko zadrijemati, mislim o nedavnom odlasku ALME SULJEVIĆ i PAULA LOWEA. Oboje su imali 61 godinu. O tome koliko je njihova umjetnost važna (ne samo) Sarajevu, nadam se da će se pisati knjige. Izuzmemo li varljivost virtualnih spona, ja ni Almu i Paula nisam poznavala. Ali to nije bila prepreka da oboje čine moj svijet, i da me duboko pogodi njihova smrt. Da se tugovati može za onima koje zapravo nikad nismo upoznali, naučila me književnost.

Sve smo prvi put u Boru i lijepo nam je. Posebno uveče, kad nakon festivalskih obaveza, sjednemo za sto u hotelu i kroz priču, ali bogme i tarot, razvezujemo naše svjetove. Voljela bih da je više takvih prodbijenih noći, ali već u ponedjeljak se rastajemo. Vratit ću se kući na jedan dan. Tek toliko da promijenim odjeću u koferu, a onda opet na točkove. U susret novom čitanju i razgovorima u kojima će, sigurna sam, opet biti riječi o prošlostima.

Jednom su me pitali, ima li to okretanje za sobom ikakvog smisla. Nije li to uzaludno, jer svijet ide i život ide. I to sve brže i brže. Ne znam šta sam tad odgovorila, ali sad kažem, neka tih prošlosti sa mnom. I svjesno, u ovom do srži nepravednom svijetu, uzaludnost uzimam za svoj credo. Jer vjerujem da možda još samo u uzaludnostima, možemo pronaći svoje utočište smisla. ♦

na i tako dalje, a zapravo me time samo vraćaju u ladicu. Jer, evo, ima tko da se bavi feminizmom, ove tri i po žene ovdje, mi ćemo da se bavimo pravom književnošću.

U to ime, je li te itko ikada pitao na koji način tvoj roman komunicira s tekstovima Jamesa Joycea?

Pitao me FRITZ SENN, moj prijatelj iz Fundacije Jamesa Joycea. Ukradeš bukvalno čitavu scenu iz jedne kratke priče JAMESA JOYCEA i staviš u roman, a to niko ne vidi osim jednog starog čovjeka iz Züricha, koji je stvarno najdivniji čovjek na svijetu pa ti to ipak bude dovoljno. Ali to nije slučaj samo mog romana, to je slučaj s knjigama većine književnica ovdje, svodimo se na teme. I žao mi je zbog toga, te teme jesu bitne, ali hajde da pričamo o nama i kao profesionalnim spisateljicama umjesto da nas se infantilizira. Na sreću, takvih je pitanja sve manje.

Jesi li s tim tipom gotovo naivne nade u velike smislene razgovore krenula u inozemstvo, točnije na DAD stipendiju u Berlinu koja je, barem do lani, bila jedan od najprestižnijih programa za autore_ice u svijetu? I o kakvom je programu riječ?

Riječ je o stipendiji za pisce od godinu dana gdje dobijaš stan i platu i zdravstveno osiguranje, uvijek pomenem zdravstveno osiguranje jer ga inače nemam. Dakle sve ti je pokriveno kako bi tu godinu dana provela misleći ni na šta, nego na svoje pisanje. Ideja je da se piscima i spisateljicama pruži prostor koji inače nemamo jer moramo da razmišljamo kako da preživimo. Kad sam u februaru 2023. došla u Berlin, počela sam da čitam dosta nekih knjiga o Berlinu, između ostalog i ISHERWOODOVU 'Goodbye to Berlin'. Bila mi je zanimljiva ta generacija koja dolazi 20-ih godina prošlog vijeka, dakle prije točno 100 godina, u taj Berlin jer je on neko obećanje slobode. I onda u tim Isherwoodovim dnevnicima pratiš kako se malo po malo gubi ta sloboda i kako se Berlin oko njega smanjuje. Daleko od toga da je to bilo isto iskustvo, ali to da sam otišla na neko mjesto gdje sam vjerovala, evo to je kultura, to je sloboda, da bi se na kraju stvar potpuno preokrenula. I taj osjećaj da sve je super i svi smo tako divni i slobodni i talentirani dokle god se ta tvoja sloboda i talentiranost slažu sa državnim politikom. U trenutku kada to više nije tako, gotovo. I što je najgore, ljudi zaista to ne preispituju. Ja sam igrom slučaja došla iz zemlje gdje sam naučila da ne vjerujem onom gore ko mi govori šta i kako, da to preispitujem, da znam dokle to može da dovede i onda mi apsolutno nije bila opcija da čutim, ali jeste definitivno bilo jedno naravučenje, isto kao za te umetnike koji su se zaljubili u prošlom vijeku u Berlin pa vidjeli drugu stranu medalje.

Nisam mogla spavati

Gledajući izvana tvoje iskustvo, to 'danas jesi, sutra nisi' jer si napisala Palestina na Instagramu, jasno se vidi da u hram zapadne literature pripušta-

Posljednje dvije-tri godine nema gdje nisam išla s tim njemačkim izdanjem i od toga sam živjela, i ti tačno vidiš kako fino možeš da živiš kad im ideš niz dlaku. U posljednjih godinu ne da me nitko nije zvao, nego su mi otkazali jednu rezidenciju i dva gostovanja

mo deprivilegirane, npr. Balkance, tu i tamo kojeg Arapa, samo da bi utvrdili iznimku koja potvrđuje pravilo, koje održava status quo. A to je da za nas zapravo nema mjesta.

Definitivno sam osjetila tu aroganciju prema nama s Balkana koji smo prevedeni, otprilike: budi zahvalna. Drži se svoje teme i pričaj o tim svojim malim ratovima. Ko si da kritikuješ nas? Neće ti oni to direktno reći, ali će ti pokazati. Kao da ja nisam ništa uradila, eto ta knjiga se meni desila, oni su mi ju napisali. I zašto da budem zahvalna? Zato što se generalno ne interesuju za našu književnost. Posljednje dvije-tri godine nema gdje nisam išla s tim njemačkim izdanjem i od toga sam živjela, i ti tačno vidiš kako fino možeš da živiš kad im ideš niz dlaku. U posljednjih godinu ne da me nitko nije zvao, nego su mi otkazali jednu rezidenciju i dva gostovanja. I sad je pitanje koliko će naši književnici_ice biti dobro asimilirani migranti, neke od njih i ne krivim jer znam da nemaju nikakvu drugu opciju, ali mi je žao da mi sa svojim iskustvom raspada Jugoslavije zapravo igramo tu igru. To je samo drugi način kolonizacije na koji pristajemo.

Ti ne samo da nisi pristala, već si i otkazala vlastitog velikog njemačkog izdavača. Nisam te to nikad pitala jer mi je privatno apsolutno jasno zašto, ali dozvoli da te sad, u maniri prave splitske babe pitam: Lana, šta tebe briga šta se dešava u tamo Palestini?

Ja ću ti kao odgovoriti kao prava bosanska baba: jer nisam mogla spavati. U jednom trenutku sjedim sa svojim prijateljem GAVATOM, koji je pola Palestinac, pola Sirijac, i on mi kaže da mu je pobijeno 48 članova šire porodice. Nekoliko mjeseci kasnije taj se broj popeo na 100. E sad, možemo mi estetizirati te patnje i žrtve, ali činjenica je da određene stvari ubijaju određene ljude. Recimo, bombe i naoružanje. Odakle dolaze te bombe i to naoružanje? U tom trenutku dolaze iz mog poreza. Dakle, živim u zemlji koja nakon Amerike učestvuje najviše u naoružavanju Izraela. Ne samo to, nego kompanija koja proizvodi to naoružanje je kompanija koja je za vrijeme nacističke

njemačke proizvodila naoružanje i zove se isto. I to su ljudi kojima su dionice skočile tipa 300 posto. Dakle, ja u tom trenutku moram da odlučim, mogu da čutim, ali kad izdam tu fakturu, kad platim taj porez, znam u čemu učestvujem. I kako prosto da spavam uveče, kako da se pogledam u ogledalo. I nema tu nekog herojstva, imam evropski pasoš, ipak sam iz Zagreba, ne mogu da me deportuju. Nemaš djecu koja idu u školu u Berlinu, nemam posao. I nagledala sam se tih situacija: nemoj da pričaš, nije pametno. I to ne zato što će neko da te ubije, nego te neće zvati na promociju knjige. Zaista nisam imala neki izgovor.

Ovdje nam se otvara ozbiljno pitanje odnosa svakodnevnog života i te velike riječi 'aktivizam' kojom kao da smo odredili sortu ljudi koji će se boriti za temeljna ljudska prava, a pritom svi-ma dali dopuštenje da spuste rolete, pa neka bude šta bude. Kome i čemu služi ta fragmentacija naših identiteta?

Tu se opet vraćamo na onu temu: vi se bavite feminizmom, mi ćemo se baviti književnošću. Moj prijatelj MOSAB ABU TOHA iz Gaze, koji je sva sreća uspio izvući sebe, ženu i djecu iz Gaze i otići u Ameriku, je pjesnik. Zašto on piše pjesme o ratu? Zato što mu je srušena kuća. Svi bismo mi bili aktivisti da nam padne bomba na kuću. Po meni je to pitanje distance: što se povećava distanca to smo manje aktivisti, odnosno imamo manje empatije i interesovanja. Ali ta distanca je iluzorna, naš je svijet mnogo više povezan nego što mislimo. Pitanje nije više niti znaš li ili ne znaš, već je pitanje da biraš da ne znaš. Ideja da se time bave aktivisti zapravo je delegiranje brige o drugome negdje dalje od sebe. A kada se privilegiranim nešto dogodi, pitat će gdje su sad aktivisti i zašto ne pišete knjige o ovome.

Prvo mjesto na kojem se ta distanca uspostavlja je u jeziku. Godina dana Gaze podsjetila nas je da svaki oblik opresije i protjerivanja iz ljudskosti počinje u jeziku. I tako se odjednom riječi rastežu pa riječ 'meta' sada uključuje i bolnicu i školu i izbjegličko šatorsko naselje. Ili se sužavaju toliko da u njih ne stanu palestinska djeca. Važno mi je imati na umu ovu moć jezika, posebice u trenutcima kad nam se učini da nema smisla ni govoriti ni pisati jer kako riječ može biti jača od bombe od 200 tona. Na koji način ti održavaš povjerenje u jezik i gdje nalaziš prostor nade, koja je moćan alat otpora u trenutcima kada nemamo drugih resursa?

Svako malo desi se taj spiralni obrtaj u istoriji i kao da jezik mora da se vrati na fabrička podešavanja. Jezik ima te trenutke kada je važno da se čovjek zapita šta znači meta, šta znači dijete, bomba, tijelo, odbrana, nacija, razlog. Sve te riječi koje se na kraju pretvaraju u neka konkretna ubijena tijela. I mi koji se bavimo jezikom, ako već nećemo da budemo aktivisti_kinje, treba da preispitujemo jezik, odakle dolaze riječi, iz kakvog konteksta, treba da ih raspakujemo. Upravo zato u ovom trenutku pišem o iskustvu u Berlinu jer moram da postavim neka pitanja vezana uz to što sam vidjela. Okrećem se jeziku baš onda kad zakaže. ♦

Без Речи

Култну едицију издавачке куће Рад из Београда, која је објавила скоро боо наслова па нестала у приватизацијском лимбу, представља наш есејист, пјесник и критичар

Када сам средином двије-хиљадитих први пут био у Београду, чинило ми се да нисам отпутовао само у други град, већ и у другу епоху. Фасаде зграда као да су биле конзервиране у осамдесетима; добру трећину таксија који су оперирали по улицама чинили су Југићи; тролејбуси су били идентични сарајевским предратнима; мада Југославија више није постојала ни као СРЈ, многа су мјеста у својем називу носила префикс Југо-, а службене мрежне странице завршавале су се на орг.ју. Југословенски Аеротранспорт, ЈАТ за који сам дотад знао само из популарне и обитељске повијести, још увијек је летио. Називи улица, додуше, очито су били 'нови', али и то је дјеловало више као фришка, помало неспретна камуфлажа, неголи као одлучан рез с прошлошћу: примјерице, све моје сговорнице и сговорници и даље су Булевар Краља Александра спомињали као Булевар Револуције. Као да су изолација и санкције деведесетих – за разлику од БиХ и Хрватске, гдје је рат широм отворио врата разним другим облицима друштвеног мејковера – конзервирани град и земљу у претходним деценијама. (Тај први дојам, испоставит ће се, није био неутемељен, нити је био само мој: Фарук шекић у једном тексту описује врло сличан доживљај Београда и Србије).

Као што ћу убрзо констатирати, југославенски и социјалистички 'репови' нису постојали само у администрацији, друштву, или у опћем вајбу града, него и на плану који је мене највише занимао: у култури. Овај би се континуитет могао илустрирати црвеном џепном књижицом из библиотеке Реч и мисао – библиотеке која је, наиме, и даље красила излоге београдских књижара. Говорим о црвеној књижици, премда ми је Интернет открио да насловнице Речи и мисли многи виде (памте?) као наранчасте, док ће у каснијој фази едиције бити лансирана и плава, ванредна серија. У сваком случају, основни дизајн библиотеке није се мијењао за пола стољећа њеног постојања: минималистичка насловница сачињена од имена аутора или ауторице, наслова и лога издавача, те списак најрецентнијих објављених наслова на полеђини.

Од средњошколских дана па све до данас, налијећем на те књижице по градовима од Скопља до Беча, по бувљацима, антикваријатима, туђим становима, понекад и на гомили смећа. Небројене сам купио, многе

Књига за свакога

поклонили, кроз руке ми их је прошло на стотине; ипак мислим да нисам посједовао, па ни прочитао сваку. У сваком случају, Реч и мисао сам испрва доживљавао као реликт прошлости, артефакт из свијета који је пропао у ватри и диму деведесетих, да бих у неком тренутку сазнао да још увијек излазе. У Сарајево, гдје сам студирао, књиге из Србије ипак су стизале у кудикамо већем броју неголи, рецимо, у Загреб, па су ми неки новији наслови и допали шака (сјећам се да је 'Објава броја 49' томаса пинчона била популарна у мом студентском друштву). Кад сам, међутим, крочио у Радову књижару у Београду, и кад ми се тамо указало на десетке свезака добро познатог формата, но које сам видео први пут – доживио сам дереализацију. На неколико тренутака имао сам дојам да сам залутао у просторно-временско искривљење и обрео се у алтернативној стварности. Након мало листања било је очигледно да су темпо излажења, квалитета опреме, па и сама квалитета избора текстова кроз године флукутирала; па ипак, то је без даљњег била Реч и мисао коју познајем. Одједном ми се учинило да су флоскуле о 'јединственом културном простору' и 'усмјерености једних на друге', које су у то доба тек улазиле у моду, дубоко лажне – зато што се 'ми', напосто, никад нисмо ни распао.

Фактографија каже да је Реч и мисао покренута 1959., у оквиру Издавачког предузећа Рад из Београда, као прва џепна библиотека у Југославији у пољу тзв. озбиљне књижевности (не рачунамо, дакле,

'забавну' и 'рото' литературу). Можда по узору на француску индустрију џепне књиге, која је тих година била у огромном узлету, едиција је била конципирана као својеврсна антологија и панорама домаће и свјетске књижевности, од 'Гилгамеша' па до наших дана, која ће обухваћати поезију, прозу и есејистику. Наравно, тој и таквој концепцији, као и њеној спроведби, данас се штошта може приговорити – на примјер, и на прву, апсолутна доминација мушких аутора. Међутим, ваља се подсетити да исте критике можемо (и требамо) упутити и свеколикој књижевној историографији: посриједи, дакле, није никаква бољка једне едиције.

Кад данас узем прочешљавати своју, на три града разасуту библиотеку, мало која књига проговори ми тако брзо и непосредно као наслови из мале црвене (наранчасте, по-времено плаве) библиотеке. Мада, графички све изгледају исто или врло слично, многи од тих свезака већ ме на први поглед (понекад чак на додир) катапултирају у неке друге просторно-временске координате. 'Римске приче' АЛБЕРТА МОРАВИЈЕ, у преводу БРАНКЕ РАКИЋ, 'Страх голмана од пенала' ПЕТЕРА ХАНДКЕА, у преводу ДРИНКЕ ГОЈКОВИЋ, или избор из поезије НИКИТЕ СТАНЕСКУА насловљен 'Стање поезије', у преводу ПЕТРУА КРДУА – да споменем само три брзински одабрана примјера – сваки пут ми незауостављиво призивају укусе, мирисе, амбијенте, емоције, људе којих већ одавно нема у мом животу, а често ни међу живима. За те тако сличне, а тако разнолике књижице вежу ме дуга и зачучаста особна повијест и позамашна, на њој израсла интимна митологија. Митологија која се, што се Речи и мисли тиче, по свој прилици неће више ажурирати – јер је славна библиотека данас већ ствар прошлости.

Неколико година након мог посјета Београду, ип Рад замрзнуло је активности, а затим и запело у приватизацијском лимбу из којег се никада неће извући (чак ни привремено, као други тамошњи издавачки гигант, Нолит). Неколико медијских прилога у част 50. обљетнице Речи и мисли које је још увијек могуће наћи на Интернету спомињу и различите тешкоће с којима се њихов издавач сусреће, али не и могућност да обустави активности. Међутим, та 2009. је била и посљедња година дјеловања Рада и објављивања његове најпознатије едиције: након 589 наслова (бројка која се врти по Мрежи, премда је тешко доћи до поузданог списка), Реч и мисао је отишла у свијест. У тренутку писања овог осврта, фришка вијест гласи да је београдска компанија Вила Либри присилно откупила преостале дионице Рада. Цитат говори више од тисућу завршних коментара: 'Окончање принудног откупа акција значи и крај 22 године дуге 'транзиције' ип Рад од познате издавачке куће у друштвеном власништву до приватне фирме чија највећа вредност не лежи у бренду, већ у власништву над атрактивним пословним простором' (ekapija.com). ◆

ПИШЕ
Marko
Pogačar

Posljednja pošta

УСТОЈЕЋИМА pret-hodećim onome istovremeno dotada neviđeno nježnom i nepojmljivo brutalnom dvadesetom, pošta je bila luksuz. Mjerilo napretka. U dvadesetom je postala jednom od temeljnih infrastruktura naših društava: xx. vijek bio je umnogome epoha pošte. U dvadeset prvom, kooptirao ju je, gotovo u potpunosti potrebama profita podredio i sasvim je pouzdano iznutra uništava kapitalizam. Poštom su, uz račune i službene akte, dosad putovale ljudske intime: u papir utisnute čestitke pri rođenjima, najintimnije ispovijesti, pozdravi s ljetovanja, obiteljski i drugarski detalji i posljednji pozdravi, ukратко – život; sve ono što je presudno oblikovalo one koji su si poštu mogli priuštit. A za te je živote 'kod nas' umnogome jamčila država: pouzdanost željeznice i pošte bila su neka vrsta njezinog narodskog, i ne samo narodskog testa. Danas intimni životi putuju uglavnom atmosferom i optičkim kabelima.

О нјој су lijepo писали многи. Najčešće, naravno, sredovječni bijeli muškarci, poput PYNCHONA или ВU-KOWSKOG. О нјој сам, priznajem, na više načina i često između redaka, s velikom strašću pisao i ja. Jer, pošta je moje djetinjstvo: miris konopa, pečata, majke. Radila je za tim šalterima, u različitim košuljama, u sjeni nekoliko zastava i amblema, čitav svoj od moga ukupnog života dulji radni vijek. Dvapat je zurila u tamno oko pištolja. A ja sam na studij otišao s rashodovanom poštanskom pišaćom mašinom pod miškom. Otkaz je dobila nakon više od 40 godina, nekih devet mjeseci pred penziju. Osvrnem li se, dakle, na dvije instance koje su me od najranijeg djetinjstva presudno oblikovale, kojima sam kao dječak roditeljima slijepo vjerovao – Jugoslavenskoj narodnoj armiji i РТТ-у – lako je uvidjeti da su me obje, svaka u svojem času, suštinski i temeljito izdale. S armijom pala je krv, s poštom konačno otišlo jedno društvo.

Zašto o ovom pišem sada, kad poštom, nauštrb kineskih gadgeta, u sweatshopovima šivane markirane odjeće i općenito zapadnog grijeha, još uopće jedva da putuju tiskanice, a poštanska se književna republika svela na rasprave o etičnosti naručivanja knjiga s Amazona (višestruko problematično)? Bacite oko na novine. Pune su priča o pošti, pravedničkog bijesa zato što ne stiže ili, naprotiv, jer ljudi bivaju zatrpani tuđom. A krivac se, opet, autsorsa, rasistički: žrtveni jarac je zibunjeni, neimenovani nepalski poštar. Jer se, mjesto o uzrocima, kao i obično, neoprostivo površno piše o simptomu. ◆

ПИШЕ
Ilija
Đurović

Popisani

У ОРШТИНИ Friedrichshain-Kreuzberg у којој пишем овај текст, становника има више него Crnogoraca у Crnoj Gori. На срећу одређених политичких партија, мојих комшија у берлинском кварту такође има више него Srba у Crnoj Gori. А тај однос, Crnogorci vs. Srbi, valјда је најважнија ствар на свијету у тој малој, дивној земљи 'између планина и мора', како пјева ВАЈАГА у једном старом promotivном hitу. Ипак, све су већи страхови да чак ни Bajagin geniј неће помоћи да нас се једног дана у будућности неко сјети, па још успије и да нас прстом заголица на европској мапи. Овако то изгледа у бројкама: Crnogoraca у Crnoj Gori живи 41,1 posto, Srba 32,9 posto. Ту су још и Bošnjaci, Albanci, Rusi... Резултати пописа скривани су и одлагани скоро годину дана, valјда јер се зна да у Crnoj Gori те бројке директно утичу на политичке тензије и кампање. Коначно објављен резултат изазвао је збунјујуће реакције. Као да су се многи надали да ће четри постлитиашке године експоненцијално умножити број Srba и показати нову политичку будућност. Srba јесте више, неких три posto више, а Crnogoraca је скоро четри posto мање него на попису из 2011. Шта ће са тим 'trendom' радити политичке елите једне збунјене земље, остаје да се види у периоду који долази. Али елитам је боље да požуре, јер према још једном важном резултату пописа, чини се да би становници Crne Gore ускоро могли постати превише dementни да би се уопште сјетили 'ко су им били прадедови', кад за десетак година на врата закуца слједећи popisivaч. Просјећна старост у Crnoj Gori је 39,7 година, у девет општина становништво је старије од 43 године. Patriotski vapaj каже: 'Млади нам одлазе!' Или се ни не рађају.

А кад смо код пописа и одлазка, завршио личном нотом. Прије неколико дана, док сам четворогодишњу ћерку возио на биклику улицама Берлина, с новом озбиљношћу у гласу, ничим изазвана упитала је: 'Тата, јесам ли и ја Crnogorka?' Можда не баš ничим изазвана. Neposредно прије тога свједочила је разговору пријатеља из дијаспоре, па се и она valјда осјетила одговорном да се опредјели. Pогођен нејасним зовом предака или Bajaginим гласом из сјећања на давну predizbornu кампању, одговорио сам: 'И ти си Crnogorka.' Probала је још једном ту ријеч у ustима и зачутала, можда kontemplирајући novootkriveni идентитет. Nastавили смо voзњу према кући. За други час patriotizma оставићу страшну лекцију да је Crnogoraca све мање, да нам вућић и Srbi раде о глави, а да је она међу генерацијама Crnogorki можда једна од послједњих. Nikad није рано да се дјетету стави на рамена одговорност за националну bitност матице. Или татице. ♦

Живјели, Андрићу!

Пратимо живот књижевника у пар мјесеци 1961. године, од тренутка када је сазнао да је добио Нобелову награду до његовог повратка са церемоније додјеле, преко Швицарске, у Београд. Серија је изванредна, а кастинг генијалан

Foto: RTS

Д о сада је на првом програму Радиотелевизије Србије приказано шест од укупно осам епизода игране серије 'Нобеловац' о животу иве Андрића. Серија је изванредна. У балансу драмске економије функционира као тумач духа и факата политичке епохе кроз Андрићев интимни фокус. Настала је у продукцији ртс-а и продукцијске куће тихомира станића који тумачи Андрића (и чија је фрапантна физичка сличност с Андрићем тек полазишна точка увјерљивости изведбе), а он је уз боришу симовића редатељ и један од креатора серије. Уз Станића, креатори серије су иван велисављевић и владимир рогановић; сценаристи су Иван Велисављевић и Јелена Мијовић, уз Александра новаковића као сурадника.

Пратимо, дакле, живот књижевника Андрића у пар мјесеци 1961. године, од тренутка када је сазнао да је до-

био Нобелову награду до његовог повратка са церемоније додјеле, преко Швицарске, у Београд. Свака епизода има двије наративне линије. У првој слиједимо Андрићеве припреме за одлазак у Штокхолм (и читав политички, класно-социјални контекст тог важног тренутка не само за Андрића, него прије свега за Југославију и њен углед у свијету), а друга је линија Андрићевог повратка у прошлост гдје се кроз биографске догађаје преиспитује каузалност неких његових поступака и ставова. Кома овакав концепт серије изгледа (пре)једноставно, нека пренесе гледатељско стрпљење из прве – ритмом (намјерно) споре епизоде гдје се конструкција серије пажљиво историјски поставља – у све остале.

Ствар је, наимае, толико савјесно и интелигентно направљена да имате дојам да се Андрићев карактер пред вама полако раствара тијekom серије, структуром концентричних кругова.

Имате, заправо, дојам да су и аутори серије морали остати затечени инхерентном логиком материјала што је у неком тренутку елегантно прешао рампу тврде историографије (на коју се итекако ослања) у корист профињене драмске игре врхунских глумаца. А то би онда била потврда чињенице да су аутори након неколико година истраживања Андрићеве биографске багаже донијели мудру одлуку: редукација историјске грађе на прецизне (минимално фабулиране) реплике придонијела је тезичности, спријечила икакву банализацију и клизнуће у поп-политички трач. Ово није прилика да се наведу имена глумаца/ликова серије, али вјерујте на ријеч, кастинг је генијалан. Како серија одмиче, бива јасније да је лакше направити сапуницу о политичкој елити пораћа у Југославији и заплета око непремостивих разлика грађанске буржоазије и 'нових бољшевика', него играну драмску серију у којој Андрићев профил остаје у лимбу питања: како једини човек који је особно упознао и гаврила принципа и хитлера, од 'језуита и краљевог дипломате' који је у Берлину као југославенски амбасадор свједочио потписивање Тројног пакта (али ништа није сам потписао!) у свему, и свему успркос остаје пјесник и најважнији књижевник нове Југославије – уз Крлежу, наравно. Илустрације ради, ево сцене из загребачке каване у коју, након 'пуцања у Сарајеву' долази из Кракова млади Сарајлија, бивши загребачки студент Иво Андрић. Он је у друштву владимира черине и још неких момака, Крлежа за сусједним столом, нетом је објављена колективна 'Хрватска млада лирика' и с Андрићевим пјесама, а полиција вреба на сваког тко је имало сумњив. У сажетом облику разговор иде овако:

Черина: Пуцањ у Сарајеву најављује час кад ће се Срби, Хрвати и Словенци ујединити.

Крлежа: Видовданске фразетине. Черина: Крлежа, ти си стално нешто против!

Крлежа: Нисам против уједињења него против националних мистификација. Ти мислиш да је војска добра основа за стварање државе. Ако ће војска на челу са монархијом карађорђевића стварати државу, нећеш ти видјети ни слободе ни правде ни једнакости. А боме ни братства...

Андрић: Крлежа има право. Стомак је на првом мјесту. Али и пуцањ у Сарајеву израз је сиромаштва и бијезде у Босни под окупацијом. Међу напредном омладином има социјалиста и националиста; монархиста и републиканаца. Ипак, сви се слажу да је први корак југословенско уједињење (...)

Крлежа: (...) Кажем да је све то безазлени култ националне енергије. Све су то само фразе. Мада, морам признати да боље звуче када их Босанац изговара. Живјели, Андрићу! ♦

IMPRESSUM

Godina 1 / Zagreb / petak, 25.10.2024.

KULTURNE
NOVOSTI

#002

Kulturni podlistak

IZDAVAЧ
Srpsko narodno vijeće
ZA IZDAVAЧА
Milorad Pupovac

GLAVNA UREDNICA NOVOSTI
Andrea Radak
UREDNIK KULTURNIH
NOVOSTI
Boris Postnikov
REDAKCIJA
Nada Bobičić, Kalia
Dimitrova, Ilija Đurović,
Lejla Kalamujić, Branimira
Lazarin, Jeton Neziraj,

Lujo Parežanin, Marko
Pogačar, Goran Vojnović
ILUSTRACIJE
Zoran Kardula
GRAFIЧКИ UREDNICI
Ivica Družak,
Darko Matošević
DIZAJN
Parabureau / Igor Staniš-
ljević, Tena Križanec

Kulturne Novosti financirane
su sredstvima Savjeta za
nacionalne manjine Vlade
Republike Hrvatske i sredstvima
Ureda za ljudska prava i prava
nacionalnih manjina Vlade
Republike Hrvatske.

REDAKCIJA
Gajeva 7, 10 000 Zagreb
T/F 01/4811 198, 4811 281
info@portalnovosti.com
www.portalnovosti.com

Činjenicama protiv mitova

Ponosna sam na rezultate našeg rada, pogotovo na one koji trajno ostaju, poput video i audiointervjua te istraživanja ljudskih gubitaka. Znamo da ćemo rezultate istraživanja sudbina ubijenih i nestalih u ratu za sve županije objaviti u iduće dvije godine, kaže Vesna Teršelič

NEVLADINA organizacija Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću 18. oktobra obilježila je 20 godina rada.

— Moram reći da sam ponosna na rezultate našeg rada, pogotovo na one koji trajno ostaju, poput video i audiointervjua te istraživanja ljudskih gubitaka. Osim toga, drago mi je da smo u posljednjih pet godina uspjeli napraviti zaokret prema intenzivnijem radu s mladima, kako sa studentima i studenticama, tako i s njihovim nastavnicima – kaže voditeljica Documente VESNA TERŠELIČ.

— Nadala sam se da će istraživanje ljudskih gubitaka u ratu 1990-ih dosad biti završeno, ali nismo znali na kakve ćemo prepreke naići. Dio rezultata je objavljen, a dio nije, ali znamo da ćemo rezultate istraživanja sudbina ubijenih i nestalih za sve županije objaviti u iduće dvije godine. Voljela bih da uz njih budu objavljeni sažeti prikazi svih sudbina, ali to u dvije godine neće biti moguće pa će ostati kao zadatak i izazov, dijelom za Documentu, a dijelom za suradnike s različitim fakulteta – dodaje Teršelič.

Pitamo je kako je došlo do sve većeg interesa mladih za aktivnosti Documente.

— Za jačanje interesa mladih za istraživanje i aktivizam najbolja je suradnja s nekim od profesora na sveučilištu u cilju povećanja broja domaćih volontera. Činjenica je da imamo više volontera iz drugih zemalja članica EU-a nego iz Hrvatske. Njih više zanima proces prevladavanja traume i suočavanja s prošlošću nakon rata i nasilja. Uz to, hrvatsko društvo je duboko traumatizirano i podijeljeno, pa je mnogima jednostavnije zaobići teme priznavanja patnje i činjenice o ratnim zločinima i političkom nasilju. Velika bi pomoć bila kad bismo u Hrvatskoj imali sveobuhvatan program građanskog obrazovanja povezan s nastavom povijesti. Nažalost, daleko smo od toga – ističe Teršelič.

Documenta je bila uključena u pokretanje Inicijative za REKOM – Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava počinjenim na teritoriju bivše SFRJ od 1. siječnja 1991. do 31. prosinca 2001., no ona do danas nije zaživjela. Ipak, uključene organi-

zacije nastavljaju s istraživanjem ljudskih gubitaka, objavom rezultata i zajedničkim upozoravanjem na najveće probleme u priznanju patnje žrtava rata. Da je Documenta puno učinila u istraživanju ljudskih gubitaka i kulture sjećanja, svjedoče podaci koje je iznijela programska koordinatorica TENA BANJEGAV.

— Što se tiče istraživanja broja ubijenih i nestalih, obrađen je veći dio županija i objavljeni su rezultati za Osječko-baranjsku, Sisačko-moslavačku, Karlovačku i Dubrovačko-neretvansku županiju, kao i za zapadnu Slavoniju s njenim županijama. Kad se završe preostale, uz poseban popis svih žrtava Oluje, do 2026. mogli bismo objaviti ono što nazivamo 'Hrvatskom knjigom mrtvih' sa svim popisima i brojkama. Naravno, sve u suradnji s Fondom za humanitarno pravo iz Beograda i SNV-om. Skupili smo 8.221 izjavu svjedoka, obavili 474 video i 43 audiointervjua, napravili 21 podcast i sredili arhive Građanskog odbora za ljudska prava (GOLJP) i Antiratne kampanje (ARK), koje će moći koristiti svi koje zanima proučavanje perioda od početka 1990-ih do danas – istaknula je Banjeglav.

Documenta je organizirala niz antifašističkih šetnji Zagrebom, ali i dvije ženske šetnje, jednu Trešnjevkom, a drugu posvećenu udrugama koje su se 1980-ih i 1990-ih bavile pravima žena. Kroz obrazovne aktivnosti prošlo je ukupno 5.066 polaznika, objavljeno je 17 online publikacija, organizirano sedam izložbi i produciran film 'Šume šume' o četiri partizanke.

— Zagovaranjem kulturne baštine obuhvaćeni su Dotršćina, Jasenovac, Stara Gradiška, Goli otok, Slana i Zagreb s 50 lokacija koji su dio šetnji i Vodiča po Zagrebu od 1941. do 1945. – istaknula je programska direktorica.

Uz to, Documenta je, zajedno s GOLJP-om i Centrom za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka, pratila suđenja u preko 400 kaznenih predmeta, a 56 puta pomogla u ostvarivanju prava pojedinih građana. Tu je i doprinos u pripremi i usvajanju više zakona, recimo Zakona o pravima žrtava seksualnog nasilja

i Zakona o civilnim stradalnicima iz Domovinskog rata, ali i u upućivanju čestih kritika zbog zloupotreba u njihovoj primjeni.

Koliko su se uvjeti u kojima Documenta djeluje promijenili posljednjih godina? — Stanje je danas bolje nego prije šest godina kad sam došla. To je bilo nakon što je iliberalna vlada uspjela ubiti skoro cijelo civilno društvo. Bilo nas je pet-šest u timu, a financijska situacija je bila loša. Sad nas je deset stalno zaposlenih, uz brojne volontere, financijski smo stabilni i puno radimo. Uglavnom, sve smo bolje, ali je situacija u zemlji sve lošija. Nadamo se da ćemo u naredne dvije godine, kad objavimo konačni popis žrtava, imati puno veći društveni utjecaj i da će te brojke i imena ostati u društvu i smanjiti njihovu instrumentalizaciju. Osim toga, mislim da smo kroz praćenje suđenja, pa i onog ANTI GOTOVINI, uspjeli ostvariti veću vidljivost i utjecati na društvo – govori Banjeglav.

Što se tiče volontera, imaju ih od 2012. godine, a većinu čine mladi istraživači koji su zainteresirani za teme rata, mira, postkonfliktnih iskustava i slično.

— Puno nam pomaže i suradnja s antifašistima i srpskim organizacijama, jer je teško kad se sami bavite tako teškim temama, a partneri i srodne organizacije pomažu nam da ne budemo sami na udaru – zaključuje Banjeglav.

O volontiranju govori i ALICE STRANIERO iz Italije, koja je u Documenti sedam godina. — Istraživala sam Zagreb i kulturu sjećanja, odnosno kako su ulicama i trgovima mijenjani nazivi. Budući da sam znala čime se Documenta bavi, nakon diplome sam nastavila u njoj raditi kao volonterka, a onda sam zaposlena. Jako sam zadovoljna onim što radim i da se mene pita, ostala bih u njoj. Radim na evropskim projektima, što uključuje puno administracije, ali radim s mladima koji su zainteresirani za teme kojima se bavimo i žele učiti. Zbog financijskih razloga velik broj volontera čine stranci jer od Erasmusa dobiju stipendiju kad volontiraju u Hrvatskoj, što s Hrvatima nije slučaj – objašnjava Straniero.

Prema riječima SENNE ŠIMEK iz Inicijative mladih za ljudska prava, suradnja s Documentom je nužna i neophodna.

— Kako sada, tako i ubuduće jer se smanjuje prostor za civilno društvo i za teme kojima se naše organizacije bave, a sve je teže dobiti fokus institucija i opće javnosti. Documenta se bavi svojim izvornim radom, a mi isključivo radimo s mladima. Bez toga nema cjelovite edukacije i memorijalizacije zagovaračkog procesa – ističe Šimek.

Jedna od četiri organizacije koje su osnovala Documentu je GOLJP, koji djeluje od 1992. — Smatrali smo da bi institucija koja bi se bavila poviješću sadašnjosti bila itekako važna. Mi smo sudjelovali u svim događajima koji su se poslije nekoliko godina počeli iskrivljavati i pretvarati u mitove. Zato je važno da imamo činjenice, a važno je i kako će ih tko interpretirati – kaže predsjednik GOLJP-a ZORAN PUSIĆ, koji je istaknuo da Documenta bilježi uspjehe u borbi za činjenice, a protiv mitova.

— Zato smo usmjereni na skupljanje dokumenata koji će potvrditi što se uistinu dogodilo. Kad pogledamo službene hrvatske institute, koji s animozitetom govore o Documenti, vidimo da su napučeni doktorima povijesti koji su velikim dijelom izdali svoju profesionalnu čestitost i ponašaju se kao agitpropovci, a ne kao povjesničari. Ako ne lažu, onda izabiru samo one stvari koje idu u prilog njihovim konstruiranim tvrdnjama. U tom je smislu Documenta vrijedna za Hrvatsku, makar to za što se zalaže nije najdraže aktualnoj vlasti – ističe Pusić. ■

ИНФОРМАТОР

Ђукић, Марјановић и Пуповац с наградом (Фото: Сандро Лендлер)

Еуронаграда 'Тишини'

Умјетнички пројект 'Тишина која је срушила споменик' уврштен је међу 26 најбољих у Еуроци

У КАМЕНСКОЈ код Пожеге, на локацији гдје се некада налазио Споменик побједи народа Славоније, рад кипара ВОЈИНА БАКИЋА, умјетнику САНДРУ ЂУКИЋУ и Српском народном вијећу уручена је награда Еуроце Ностре за најбоље еуроце искорак у заштити културне баштине. Престижном наградом, која се додјељује у сурадњи с Еуроцком комисијом, умјетнички пројект 'Тишина која је срушила споменик' уврштен је међу 26 најбољих у цијелој Еуроци. Ради се о виртуалној реконструкцији монументалног Бакићевог споменика, уништеног 1992. године, кроз технологију проширене стварности, а уз Ђукића су у изради концепта пројекта судјеловали предсједник снв-а МИЛОРАД ПУПОВАЦ и кустосица ДАВОРКА ПЕРИЋ. Према ријечима Сандра Ђукића, признање Еуроце Ностре се иначе додјељује рестаураторским и конзерваторским пројектима који подразумевају велике захвате.

— Мислим да им је наш рад био интересант јер су понуђени технолошки искорак и иновација у контексту очувања културне баштине. 'Тишина која је срушила споменик' специфичан је пројект утолико што се не ради о физичком враћању и рестаурацији споменика, него о промишљању на какве све начине можемо обнављати друштвено ткиво. Сматрамо да је бављење темом антифашизма, модернизма и баштине величанственог културног споменика какав је био Бакићев, свакако добар темељ за друштвени дијалог и његовање толеранције – рекао је Ђукић.

Том пригодом у Каменској су постављени нови бетонски елементи с QR кодом и интернетом тако да сви посјетитељи сада уз помоћ паметних телефона на тој локацији могу читати и видјети срушену Бакићеву модернистичку скулптуру. Ђукић је најавио скору објаву пратеће публика-

ције те постављање истовјетних QR кодова испред Музеја савремене умјетности у Загребу и Музеја савремене умјетности у Београду.

ВЕСНА МАРЈАНОВИЋ, генерална секретарка Еуроце Ностре Србије и чланица савјета истоимене међународне организације за културно наслеђе, казала је како јој је на особној разини важно бити у Каменској, понајвише јер припада генерацији која је рођена у времену када су подизани споменици попут Бакићевог. Ради се и о генерацији, додала је, која се 'данас преиспитује да ли је била наивна што је некада веровала да је цивилизација напредовала и да смо без икаквих дилема били на путу светског поретка мира, поштовања људских права, демократије и напретка'.

— Пројект 'Тишина која је срушила споменик' награђен је због своје иновативности и коришћења нових технологија, али он је много више од тога. Уз то што је модеран, он представља начин како да се боримо против ревизионизма и заборава – истакнула је Марјановић.

— Бакићев рад, некад највећи апстрактни споменик у Еуроци, трагично је уништен, али је пројект 'Тишина' показао да се сећање не може тако лако срушити и да је потребно мало воље, много талента и љубави да се задрже зрна сећања па да и у данашње време можемо о том споменику размишљати, видети га као да је и даље овде. То је посебно важно не само због старијих генерација, него и за оне будуће – рекла је представница Еуроце Ностре.

Пројект 'Тишина која је срушила споменик' свечано је отворен у листопаду 2023. године и тада је окупио више од 400 судионика, међу којима су били мјештани околних села, чланови удруга антифашиста и српске заједнице у Хрватској те културњаци који се баве модернистичком умјетношћу и социјалистичким наслеђем. Дио их се окупио и на додјели награде, а како је истакнуо Милорад Пуповац, признање Еуроце Ностре доказ је да 'иновативни приступи у очувању културне баштине могу промијенити начин на који проматрамо повијест'.

— Бакићев споменик могао је остати и бити свједочанство умјетничког достигнућа,

могао је бити симбол сваке слободе људскога духа и бића. Штета је што је неком сметао и што је данас неким смета, али то није разлог да ми не направимо оно што смо дужни према великом Војину Бакићу и његовом величанственом дјелу која припада свима – рекао је предсједник снв-а.

— Потрудит ћемо се да наставимо уређивати овај простор тако да сви људи овога краја и даље знају за ово мјесто, имају разлога да дођу на њега и ту проведу неко вријеме у сусрету с доиста јединственом љепотом која је опјевала једну врсту слободе, а могла је бити и свједочанство за потврду како, колико и до којег све размјера људски дух може бити слободан. Слободан без горчине и без мржње. Јер Војин Бакић је имао такав дух и могао је овако стварати зато што није био заробљен човјек, унаточ највећим трагедијама кроз која је прошла његова породица – поручио је Пуповац о умјетнику којем су у Другом свјетском рату убијена четворица браће.

■ Тамара Опачић

Ниска признања

Новинарка Новости награђена је на Фестивалу репортаже и репортера за репортаже с талијанског отока Лампедуза

НОВИНАРКА Новости ТАМАРА ОПАЧИЋ добитница је награде Фестивала репортаже и репортера Фра Ма Фу у категорији У фокусу за двије репортаже с талијанског отока Лампедузе, мигрантских врата у Еуропу, објављених прошле године. Награда јој је уручена прошли петак у Ђурђевцу, првог дана јубиларног, десетог Фестивала.

У образложењу награде наведено је да је Опачић 'свој професионални рад посветила праћењу положаја избјеглица и миграната и комплексним проблемима који се сусрећу људи у покрету' због чега је лани била и номинирана за Еуроцку новинарску награду. У двије репортаже с Лампедузе 'долази ближе самом изворишту проблема, на талијански оток Лампеду-

Тамара Опачић прима награду од Владимира Јуришића, такођер новинара Новости (Фото: Сандро Лендлер)

зу, камо пристижу мигранти из Африке, наравно, они који на том неизвјесном путу преживе'. У репортажи је описала 'два паралелна свемира, избјеглички и туристички', али и трећи, а то је домицилно становништво. Увјете живота избјеглица у детенцијском центру контрастира с једним од ударних туристичких викенда на отоку. Примајући награду Опачић је изјавила да је рад на тим репортажама изискивао за њу досад невиђену психолошку ризину.

— Данас је тај текст можда актуалнији него икад. Италија је отворила детенцијске центре у Албанији, а слично очекује и Хрватску. Ти детенцијски центри имају карактеристике концентрацијских логора, а најмање солидарности – казала је Опачић. Новинарка Новости добитница је награде 'Марија Јурић Загорка' за писано новинарство (хнд) за 2021. годину, награде 'Весна Кесић' (Фонд за друге) за истраживачко новинарство у 2022., а 2023. године с текстом о мигрантским смртима на вањској еу-границы, нашла се у финалу Еуроцке новинарске награде.

Отварајући Фестивал, предсједник Хрватског новинарског друштва ХРВОЈЕ ЗОВКО навео да је у десет година за награде било пријављено 447 радова. Навео је да је репортажа била пред изумирањем, а и Фестивалом Фра Ма Фу, названом по Фрањи МАРТИНУ ФУИСУ, познатом новинару између два свјетска рата који је афирмирао социјалну репортажу, овај жанр је сачуван, иако ни данас за њега нема много простора. За сљедећи Фестивал најавио је нову категорију, односно награду за радијску репортажу.

Награду за писано и интернетско новинарско у категорији 'Лијепог нашом' добио РОМЕО ИВРИШЕВИЋ за репортажу објављену у часопису Меридијани, а у истој категорији за телевизијско новинарство добитница је МАЈА МЕДАНОВИЋ за репортажу објављену у емисији Провјерено Нове тв. У категорији 'Широм свијета' награду за телевизијско новинарство добила је НИКОЛИНА ЦЕТИНИЋ такођер за репортажу објављену у емисији Провјерено, а за писано и интернетско новинарство ЈОСИП БОХУТИНСКИ за репортажу објављену у Вечерњем листу.

■ Тихомир Понош

Култура на нишану

Зашто је проблем да српска национална мањина има своје мјесто окупљања, питања је у Сабору Ања Шимпрага

ГОВОРЕЋИ у Сабору приликом расправе о Извјешћу о провођењу Уставног закона о правима националних мањина, заступница СДСС-а Ања ШИМПРАГА истакнула је да 'континуирани напади на политичке представнике националних мањина и на мањинске институције и програме, наносе озбиљну штету у могућности реализације програма у

Дајемо себе за ову земљу –
Ања Шимпрага (Фото: Патрик Мацек/Pixsell)

мањинским заједницама, јер изазивају страх и повећавају нетолеранцију према мањинама. Стога се озбиљно нарушавају досад постигнута права и онемогућава напредак у подручјима у којима та права ни су реализирана, нагласила је Шимпрага.

— Нападајући културне програме и институције створене темељем Устава и међународних закона, а снв је створен темељем међународних уговора које су потврдили и Уједињени народи, ради се и против саме Републике Хрватске и њезиног међународног положаја. Културна аутономија не може се остваривати без домова и културних центара. Поједине националне мањине, па тако и српска, дијелиле су просторе с другима. Зашто је проблем да српска национална мањина има своје мјесто окупљања, зашто је проблем да се у тим српским културним центрима проводе програми помоћи у учењу, дјечје играонице? Мало тко се пита како се та права заиста и проводе, што се догађа кад су те исте заједнице изложене говору мржње, етнички мотивираним дјелима и поступцима везаним уз дискриминацију – устврдила је Шимпрага.

Упозорила је да они који нападају градњу српских културних центара не размишљају да свака изречена увреда, напад и забрана има посљедице у стварном животу, људи се боје и није им свеједно.

— Ми Срби у Хрватској смо дали пуно и превише. И овдје се у неколико наврата данас током расправе говорило о председнику Србије Вучићу, о српском свету, о Новостима, о етно бизнису нашег председника снв-а. Занима ме само како свака порука која долази из Загреба или Београда утјече на хрватски народ, на хрватску заједницу у Србији. У тој истој Влади, код тог истог председника Србије сједи и представник хрватског народа. И ми смо Срби у Хрватској изузетно поносни и сретни што хрватска заједница има право учествовати у власти, што можемо остваривати своје културне програме, што ће можда појачати активности кад је у питању комунална инфраструктура и ријешити своје проблеме. Ми желимо земљу у којој можемо његовати своју културу, своје обичаје, свој идентитет. И овдје смо, живимо и живјет ћемо и дајемо себе за ову земљу и увијек смо ту кад треба стати иза неких ствари. И зато вас молим да престанемо преко леђа српске националне мањине у Хрватској зарађивати политичке бодове. Престанемо са тим и поштујмо оно што имамо – истакнула је Шимпрага и додала

да у снв-у ради и знатан број припадника већинског народа.

Коментирајући службену употребу језика и писма казала је да је потпуно заостала у примјени након стигматизације и демонизације ћириличног писма. Тек у траговима имамо употребу загарантирану Уставним законом, еуропском повељом о регионалним и мањинским језицима и нема напретка још од 2013. године.

Подсјетила је да се захтјев да Хрватска јасније регулира обавезе јединица локалне самоуправе на увођење двојезичности јавља у готово свим извјештајима међународних и еуропских тијела, али и резолуцијама Одбора министара Вијећа Европе. У посљедњем извјештају и резолуцији Одбора министара из 2022. године експлицитно је наведено да је постојећи праг од трећине становништва превисок. Споменула је да је у Словачкој ранији праг за двојезичност од 20 посто смањен на 10 посто, како би се омогућила лакша конзумација права мађарске националне мањине, док је праг у Србији 15 посто.

Смањен је удио припадника мањина у тијелима власти те у управним и правосудним тијелима. Током прошле године, у пријавама на јавне натјечаје 48 кандидата позвало се на право предности при запошљавању на темељу припадности националној мањини од којих је запослено њих осморо, али шест на темељу највећег броја остварених бодова, а двоје на темељу позива на право предности. Од 71 јединице самоуправе које су дужне осигурати заступљеност припадника националних мањина у својим управним тијелима, то право у цијелости остварује њих 55.

■ Горан Борковић

У добру и злу

На обиљежавању дана Опћине Плашки истакнута је потреба за рјешавањем демографских проблема

У Плашком је 15. октобра обиљежен дан опћине. Тај је дан одређен у знак сјећања на Друго засједање ЗАВНОХ-а од 12. до 14. октобра 1943. године.

О стању у опћини Плашки на свечаној сједници Опћинског вијећа говорио је начелник ПЕРО ДАМЈАНОВИЋ (СДП). Нагласио је да је Опћина финансира 34 пројекта који би квалитету живота становника опћине требали подићи на виши ниво, као и подсјетио на урађено задњих година (зграда двд-а, сређене земљишне књиге и ријешен судски спор с огулинским Водоводом). Опћина финансира и суфинансира нерентабилне аутобусне линије, Црвени криж, двд, ХГСС, вртиће, школе, пријевоз ученика, проводи се програм Зажели гдје је запослено 30 жена, санирано је одлагалиште отпада Језеро.

Свечана сједница Опћинског вијећа Плашког

Потпредседник САБА РХ МИРОСЛАВ ДЕЛИЋ је казао да је Плашки здрава и перспективна средина, потврдивши тако ријечи начелника Дамјановића да у Плашком није на дјелу суживот, него живот. Другим ријечима, да Хрвати и Срби дијеле исту судбину, и добро и зло. Градоначелник Огулина и саборски заступник СДП-а ДАЛИБОР ДОМИТРОВИЋ указао је на лошу демографску ситуацију, који се може поправити уз европске фондове. Дожупаница ВЕСНА ХАЈСАН-ДОЛИНАР навела је да је у плашчанску школу уложено милион евра, уређен је стан за доктора и отворена је апотека. Жупанија за купњу, изградњу и доградњу кућа младим људима даје потпору од по 15 хиљада евра.

■ М. Цимеша

Премало беба

Ове године на подручју Крњака родило се седам беба, а умрло 27 повратника

Свечаном сједницом, Вијеће српске националне мањине опћине Крњак, 14. октобра обиљежило је свој дан и крсну славу Покров пресвете Богородице. Извјештај о раду Вијећа поднио је Илија МАТИЈЕВИЋ, председник ВСНМ-а Крњака, који је истакао бесперспективну демографску ситуацију, али и неке инциденте.

— Ова година по питању сигурности на подручју наше опћине није добро почела. Поготово у насељу Дуги Дол, гдје је најприје ноћу са 2. на 3. јануара оштећена и одбачена двописмена табла са локалног Друштвеног дома. Поднесена је пријава полицији, а 8. августа смо упутили упит полицији о току истраге, да би 28. августа добили одговор да је предмет прослијеђен Државном одвјетништву у Карловцу те да досадашњим криминалистичким истраживањем починилац није утврђен – казао је Матијевић подсјетивши да је постављена нова плоча. Такођер у повратничком насељу Дуги Дол, ноћу са Бадњака на Божић, под окриљем мрака на објект за смјештај стоке у власништву повратника бачена је ручна бомба. Овај случај је наводно ријешен, али Вијеће нема информације о томе.

У фебруару, уз Плитвичку цесту Д1, на три локације осванули су графити са "ушати м У". Возач из Слуња често се појављује у Крњаку и околици са непримјереним обиљежјима и симболима, полиција му је изрекла казну од 700 евра па ју је касније повукла. У Мигрантском центру у Дугом

Свечана сједница ВСНМ Крњака

Долу, истиче Матијевић, стање је за сада добро и нема никаквих проблема.

Демографско стање и кретања су забрињавајућа: ове године до сада рођено је седам беба а умрло је 27 повратника. Исељавање није заобишао ни подручје Крњака. По попису становништва из 2021. године у Крњаку је живјело 1332 становника, што је 653 становника мање него 2011. године. Срба је 773 или 58 посто, Хрвата је 508 или 38 посто.

■ М. Ц.

Обновимо споменике

Од 448 спомен обиљежја НОВ-у у Загребу, до 2013. су остала само 202

Од 448 спомен обиљежја Народноослободилачкој борби у Загребу, колико их је било 1991. године, до 2013. су остала само 202, а 246 или 55 посто их је уништено или нестало. Међутим, од 2014. до сада биљеже се позитивни помаци, попут враћања бисте Миховила Павлека Мишкине и Иве Лоле Рибара те враћање спомен плоча у Музеју града Загреба и на Дотршчини, што је увелике резултат иницијативе САШЕ ШИМПРАГЕ, рекао је на трибини 'Заштита културних добара НОВ-а на подручју града Загреба', самостални истраживач МАРИО ШИМУНКОВИЋ, који је с Домагојем Делачем 2013. издао књигу 'Сјећање је борба'.

Шимунковић, који након Загреба и Запрешћа сада истражује споменичку баштину Самобора и Крапинско-загорске жупаније, нагласио је да је задњих година постављено 86 каменова спотицања у спомен на судбине појединаца, жртава усташког режима. С друге стране, уклоњене су неке спомен плоче, међу осталима и са Основне школе Видовец која није враћена на обновљену школу, па се сада налази у просторијама САБА-е.

— У теорији би о споменицима требале бринути јединице локалне самоуправе, али у пракси се о њима брину антифашистичке удруге и појединци. Велики је проблем вратити споменике. Многе бисте и спомен плоче стоје по различитим складиштима, али се одговорни праве да не знају гдје су,

ИНФОРМАТОР

Трибина САВА-е у Загребу

а проблем је и недовољна активност антифашистичких удруга – рекао је Шимунковић, који сматра да би требало обиљежити мјеста масовних вјешања, зграда с којих су уклоњене спомен плоче, као и пописи имена погинулих радника, ученика или студената на школама, факултетима и подружницама који су поскидани 90-их.

— Током 90-их извршено је највеће преименовање улица у повијести града. Могамо вратити антифашизам на мјесто које му припада – рекао је Ренато Петек, заступник у Градској скупштини Загреба, подјетивши на својевремене иницијативе за враћање улица Иве Лоле Рибара, 8. маја и Десетог загребачког корпуса новј. Указао је на потребу обнове Партизанског гробља на Мирогоју и враћање имена Трга маршала Тита.

■ Н. Јовановић

Мали олимпијци

У Негославцима се 200 малишана из дечјих вртића такмичило у неколико дисциплина 14. Дечје олимпијаде

ВЕЋЕ српске националне мањине Вуковарско-сремске жупаније организовало је у Негославцима Дечју олимпијаду. Била је то 14. спортска манифестација на којој су учествовали малишани који похађају вртиће на српском језику и писму у Вуковару, Трпињи, Боботи, Бршадину, Борову, Маркушици и Негославцима.

— Циљ нам је да подстакнемо најмлађе узрасте да се баве спором те да их у одређеној мери одвикнемо од зависности од нових технологија – истакао је председник Већа Светислав Микеревић. На фудбалском стадиону деца су се надметала у неколико дисциплина попут трчања, скока у даљ, штафете и популарних граничара и то у категорији дечака и девојчица. Домаћин је ове године била Општина Негославци.

— Домаћини смо били и 2018. године, па смо се потрудили да деци осигурамо све што је неопходно. Такмичење нам је у другом плану, за нас су сва деца победници. На подручју општине Негославци немамо класичан вртић, тренутно смо у

фази расписивања конкурса за извођача радова за изградњу објекта. Имамо модел предшколе у Основној школи, који похађа двадесетак полазника. Вртић нам је свакако потребан – нагласио је начелник Општине Негославци Душан Јецков. То је једина заједничка активност, која се организује за децу предшколског узраста из споментуте вртиће.

— Деца уживају у тим активностима, а ми желимо да се науче фер плеју, да се науче такмичити, победити, али и честитати противнику – рекла је водитељка Олимпијаде Радмила Латас, директорка Дечјег вртића Златокоса из Борова. Подршку су у

Клинци су награђени медаљама

финансијском смислу дали Српско народно веће и Вуковарско-сремска жупанија. Свој допринос програму исказали су волонтери Српског демократског форума и Заједничког већа општина.

— Ово је трећа година како смо активни као волонтери на олимпијади која је веома битна с обзиром да се на једном месту окупи између 150 и 200 малишана. Волонтеризам нам је у редовном програму – рекао је извршни директор Српског демократског форума Јован Влаовић, који се нашао и у улози волонтера.

■ С. Н.

Профињеност севдаха

О севдалинкама као о културном наслеђу говорило се у Културно-научном центру у Даљу

ПОЕТСКО-МУЗИЧКО вече у Културно-научном центру Милутин Миланковић у Даљу бавило се 11. октобра севдалинком, чија је најједноставнија дефиниција да се ради о љубавној песми испреплетеној тугом и чежњом, коју често пореде с португалским фадом.

— Често се под севдахом мисли на традиционалне босанске песме, које су се у време настанка преносиле искључиво усменим путем. Но многе од њих су компоноване и настале у новије време – рекла је Емсура Хамзић говорећи о том музичком стилу. Ауторка књиге 'У ђул башти' највећи део

Предавање у Даљу

живота провела је у Сарајеву, где је севдалинка свакодневно присутна.

— Да је та песма нешто посебно постала сам свесна тек када сам, стицајем околности, отишла из Сарајева. Севдалинка ми је, просто речено, недостајала – испричала је Хамзићева. На размишљање о књизи потакао ју је директор Бранковог кола, када је пре десет година затражио од ње да одржи предавање.

— Предавање сам одржала у Музеју Војводине и било је изузетно посећено. Касније је из тог једног есеја настала и ова књига, чије је прво издање 2017. објављено у Службеном гласнику из Београда, док је друго ове године објавила издавачка кућа Арт Рабик из Сарајева – рекла је ауторка.

— У севдању има прворазредне поезије. То је чиста лирика. Ви те песме можете комотно да читате и оне лепо звуче, а можете мислити како тек звуче кад их неко лепо пева. Севдалинку је и Вук Караџић уврстио у чувену песмарицу женских лирских песама. У тим стиховима нећете наћи никаквих вулгарности и примитивизма којима смо данас затрпани. Све је у севдалиници у наговештајима, алузијама и финим метафорама – објаснио је песник Ђорђо Сладоје. Најпознатији интерпретатори севдалинки били су Заим Имамовић, Сафет Исовић, Химзо Половина, Беба Селимовић, а данас се својим интерпретацијама издвојила Алмира Медуњанин.

Емсура Хамзић рођена је 1958. године. Дипломирала је на Филозофском факултету у Сарајеву 1981. године, где је завршила и гимназију и основну школу. До сада је објавила седамнаест књига. Пише поезију, прозу, драме и есеје. Уврштена је у више антологија поезије и приповетке, као и поезије за децу. Њена дела су преводјена на више језика, између осталог на јапански. Добитница је више књижевних награда. Члан је П.Е.Н. Центра БиХ, Друштва књижевника Војводине и Друштва писаца БиХ, Удружења књижевника Србије, те

Српског књижевног друштва. Живи у Новом Саду и Сарајеву.

■ С. Н.

Млади на фестивалу

Фестивал младих у Вуковару ове године приказао је дечје фолклорне секције из Хрватске, Србије и Босне и Херцеговине

СУСРЕТ дечјих фолклорних група, одржан је 12. октобра у Вуковару, у оквиру манифестације Фестивал младих која се шесту годину заредом одржава у организацији Културно-уметничког друштва Слога. Уз домаћине, на Фестивалу су учествовали мали фолклораши из Војнића, Србије и БиХ. Тако су се публици у Вуковару представили чланови Фолклорног ансамбла Бранко Радичевић из Сремске Митровице, СКЦ Вук Стефановић Караџић из Бачке Тополе, скуд Свети Сава из Шида, СПКД Просвјета Брчко, те фолклорна секција Просвјетиног пододбора из Војнића. Председник споменутог друштва БРАНИСЛАВ БИЈЕЛИЋ је рекао да се Фестивал и ове године одржава уз подршку Управе за сарадњу са дијаспором и Србима у региону Министарства спољних послова Републике Србије.

— Наравно да је и нама и њима у интересу да млади људи и деца наставе са очувањем културе и традиције Срба. Пре је тај програм био знатно богатији – указао је Бијелић али исто тако додао да нема разлога за незадовољство јер Фестивал држи традицију по масовности. Међу гостима изван граница Хрватске били су и чланови скуд-а Свети Сава из Шида. Водитељ дечје фолклорне секције Бранислав Николић говорио је о кореографијама и раду друштва. — С обзиром да долазимо из Срема, на вечерашњем репертоару су игре тог подручја, али и југа Србије, односно игре из околине Лесковца – рекао је Николић. Са сваком дечјом групом увежбава један део игара из Војводине, јер је првенствени циљ посветити пажњу играма свог краја, не занемарујући и друге делове земље из које долазе. С обзиром да деца и млади данас имају сасвим другачије афинитете, успели су да их анимирају да се укључе и у овај део друштвеног живота.

— Битна је истрајност! Ми идуће године славимо 30 година постојања без иједног

Наступ у Вуковару

прекида у раду. Деце је све више. Имамо многобројне групе – рекао је Николић, наводећи да је тренутно у друштву тристотина играча. Заменик вуковарско-сремског жупана из реда српске заједнице Срђан Јерemiћ указао је на дугогодишњу традицију рада куд Слога и његов значај.

■ С. Н.

Дечји фестивал

Фестивал дечјег фолклора окупио је у Вуковару 300-тињак малишана из 14 куд-ова

ДВАДЕСЕТИ јубиларни Фестивал дечјег фолклора, у организацији Заједничког већа општина у Ош Драгутин Тадијановић у Вуковару, окупио је тристотина малишана из 14 културно-уметничких друштава с подручја Вуковарско-сремске и Осјечно-барањске жупаније.

— Манифестација је пре две деценије покренута с циљем афирмисања најмлађих фолклораша, који негују српску традиционалну песму и игру – подсетио је председник Одбора за културу зво Вељко Максић. Према Максићевим речима, Фестивал је прилика да друштва прикажу најбоље у протеклих годину дана рада, а кључан је као увертира за смотру одраслих, јер љубав према фолклору, народној традицији и обичајима треба гајити од малена.

— Упркос лошој демографској ситуацији која утиче на бројност деце, уметнички руководиоци морају да буду домишљати и креативни како би народна игра опстала на нашим просторима – поручио је председник Одбора за културу. Управо из тог разлога, сматра Максић, ова манифестација налази се међу приоритетима зво-а.

■ Сенка Недељковић

Ин мемориам: Петар Лађевић (1956. – 2024.)

Овакви су људи добри духови, позвани да блаже сурове нарави и прилике. Управо нас је напустио један такав

СВАКО ко се бави писањем о прошлости, са иоле дубљим разумијевањем људи и њихових односа, у сваком изабраном исјечку времена може осјетити, наслутити, постојање и рад актера које не биљеже службени архиви,

Петар Лађевић
(фото Петар Луковић)

актера који не повлаче линије догађаја и не привлаче свјетла јавности, али повијесну слику испуњавају бојом, они који од нити чине тканину и који ткају тихо и непрестано. У сретним случајевима такви су људи добри духови свог времена, обично позвани да блаже сурове нарави и прилике. Управо нас је након тешког боловања напустио један такав човјек.

ПЕТРА М. ЛАЂЕВИЋА, рођеног у Петрињи 1956. године, његови су бројни пријатељи јако вољели, дијелом зато што је ту екипу он сам формирао, дијелом зато што је било лагодно бити Перин пријатељ, он их је нештедимице величао и помагао. О томе потписник свједочи из властитог примјера. Перо је био неплаћени менаџер људима у које је вјеровао.

Седамдесете године прошлог стољећа и све оно што су оне донијеле у нашим животима одредиле су оквир јавног ангажмана овог одличног студента филозофије и социологије на Филозофском факултету у Загребу. Пријатељ и земљак Никола Вучић сјећа га се као бунтовника већ у петрињској гимназији. Као млад човјек схватајући озбиљно ријечи својих професора, као Србин с Баније видјевши реално стање заједничке државе и хрватско-српских односа, а послушјући збивања и вијести из свијета, свјесно се одлучио за алтернативни пут у борби за демократску политику заједницу на јужнословенским просторима.

Петар је тих година истакнути петиционаш, неке од петиција за обрану људи који ће десетак година касније постати моћници и идеолози држава насталих на развалинама Југославије, само је потписао, некима је био аутор. Он је цијело вријеме свог јавног рада био незамањив везни играч, повезујући људе, градове, Загреб и Београд нарочито, генерације. Повезивао је истомишљенике с циљем обране оних других, вјерујући снажно да се тако одужује и родној Банији, модернизујући њене традиције, и Филозофском факултету у Загребу, озбиљујући његове теорије. Знао је истину о институцијама, гурајући нас да је кажемо и запишемо, и ипак вјеровао у њих. Невесела истина га није могла тако разочарати да га разоружа.

Петар Лађевић је био анархиста у души, који је потписнику тихим гласом објашњавао смисао свих детаља у православној литургији; био је досљедни либерал који се поносио дружењем с Владом Мијановићем РЕВОЛУЦИЈОМ и волио људе из његовог круга; био је Србин с Баније који је увијек пред својима бранио Петрињу и петрињске Хрвате.

Почетком деведесетих, управо на трагу онога што је до тада радио, проналазимо га у кругу покретача и оснивача институција Срба у Хрватској, Српског демократског форума и Српског културног друштва Просвјета. Петар није био књижевник, он је друге усмјеравао на теме и проблеме, али његови су ријетки прилози о АДАМУ ПРИБИЋЕВИЋУ и ВАНЕТУ ИВАНОВИЋУ – био је то избор по сродности – значајно ширили круг спознаје за нас који смо тада живјели уклијештени у политичку стварност прве половине 90-их. Другу половину те деценије он је у Лондону, ради као секретар Ванета Ивановића и значајно доприноси његовом књижевном повратку у домовину. Успијевао је као посредник наговорити породицу Ивановић да материјално помогне јужнословенске студенте у Лондону, неки од њих су данас угледни људи и интелектуалци.

Ни преласком у Београд није напустио свој позив ни улогу. Опет је био незамањив везни играч, дио његове мисије било је уредниковање у издавачкој кући Профил, био је човјек који зна што је јавност, како се она ствара и користи. Значајну епизоду у његовом животу представља рад у Влади ВОЈИСЛАВА КОШТУНИЦЕ у Београду, у којој је са знањем и разумијевањем донесеним из старог краја уобличио и проводио службену политику према мањинама.

Петар Лађевић је био наш човјек у Београду. Знао много људи који су интензивно живјели и живе хрватско-српске односе, али не знам никога ко је као он настојао разумјети све актере тих односа у прошлости и садашњости и дати им право на ријеч. Не знам никога ко ће бити тако ожаљен од тако шароликог и бројног круга пријатеља.

■ Чедомир Вишњић

Stogodnjak (761)

25. 10. – 1. 11. 1924: posljednjih dana u štampi se razvila žučna polemika o našoj vojsci i prilikama u njoj. A povod – sve češće političke borbe i prepucavanja u njoj. ‘...Vojska je oružani dio naroda koja daje državnoj vlasti i stvarnu silu. Zato vojska treba u prvom redu da bude daleko od politike. To nije samo uslov sigurnosti građana u državi, već i uslov normalnog života države, mira i reda u njoj. To je ujedno i ujedno i uslov opstanka same vojske.. Vojska u koju uđu političke borbe, ne može postojati. Barem ne u onom smislu kako se zamišlja vojska jedne sredene i civilizovane države...’ I na kraju: ‘Kao što je prva dužnost vojske da se ne miješa u politiku, tako je i prva dužnost političara i štampe da ne uvlače vojsku u stranačko-političke borbe i svade i tako izvana razorno djeluju na nju...’

* на све чеšће тврди да се неки дузносници у Министарству промета потајно богате на рачун набаве жељезничких трачница из Нјемачке, огласио се сам министар Сушник, одбацујући све оптужбе, тврдећи ‘да већина шинја на нашим пругама није мијенјана већ 40 година, премда се морају мијенјати сваким 20 до 25 година. То је и узрок многим несрећама и нападајима на наше министарство. Да би се томе доскочило ми смо наручили већу количину шинја и sitnog pribora из фабрика у Нјемачкој...’ Притом није било никаквих злоупотреба, тврди министар и додаје: ‘Шинје су плаћене на рачун репарације, а ако се утврди супротно ја сам спреман ићи на суд...’

* у Splitu, у hotelskoj sobi svoga brata Prvislava, ustrijelio se Petar Grisogono, bivši veliki župan dubrovački. Kao uzrok samoubojstva policija navodi da je ‘poslije predaje veliko-županskih papira pronađen manjak u državnoj kasi u iznosu od 150.000 dinara. Protiv g. Grisogona povedena je istraga, koja još nije dovršena. U želji da posudi novac, kojim bi pokrio manjak, on je doputovao u Split, ali trud mu je bio uzaludan, što je na njega tako djelovalo da je otišao u hotelsku sobu i ubio se...’

* romantični hajduk Jovo Čaruga i u zatoru plijeni srca ženskog svijeta. Tako je otkriveno ljubavno dopisivanje između Čaruge i stanovite Eržike Rotkove, osječke služavke koja je osuđena zbog krađe. Sve do ovog otkrića Čaruga je uživao neke privilegije, ali od sada će, navodi se, biti pod disciplinskom kaznom. Prvo će mu se oduzeti – slamarica!

* sarajevske novine objavljuju podatak da su, od oslobođenja do danas, bosanski okružni sudovi izrekli 76 smrtnih kazni. ‘Dvije su izvršene, četiri se nalaze na višoj instanci, dok je akt o jednoj kod Ministarstva pravde. Pomilovano je 69 osoba, koje su sve osuđene radi umorstva. Od pomilovanih su, po vjeri, 36 srpsko-pravoslavnih, 22 muslimana i 11 katolika. Po spolu ima 62 muškarca i sedam žena...’ stoji u novinskoj vijesti.

■ Đorđe Ličina

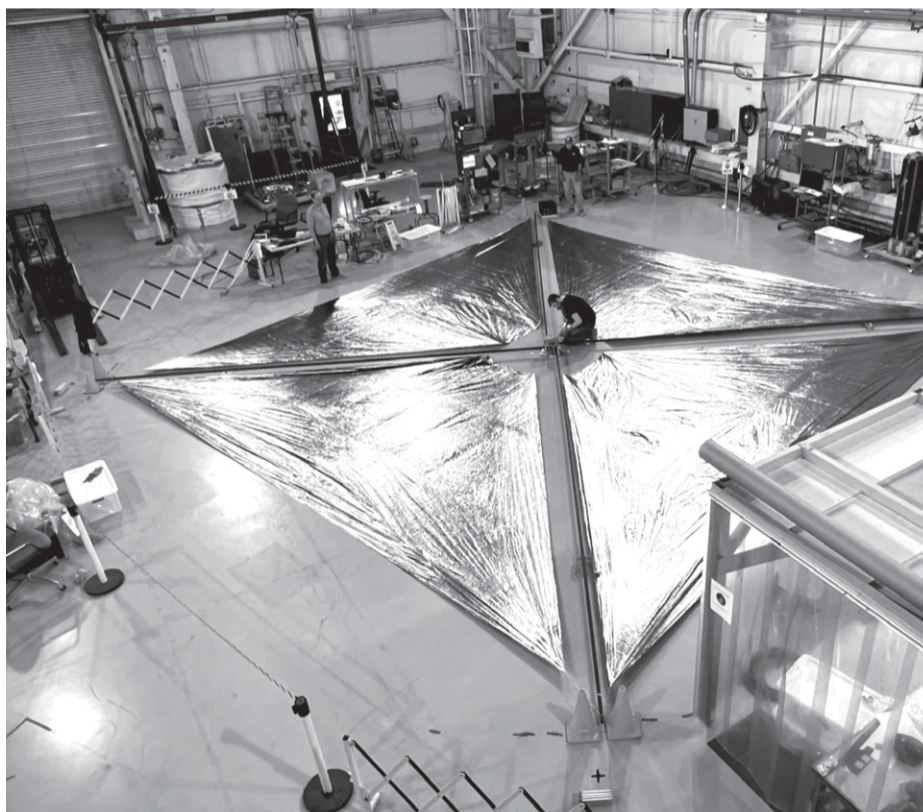
Sunce u svemirska jedra

Solarne jedrilice iznimno su zanimljiva tehnologija za istraživanje svemira. Letjelice poput nedavno lansirane ACS3 mogle bi obaviti znanstvene misije na više nebeskih tijela zaredom, a u budućnosti im pogon možda neće ovisiti ni o Suncu

PUNA jedra i široki horizont – prostranstvo bez kraja – bio je to romantičan san istraživača, avanturista i putnika u zlatno doba drvenih brodova. Za one koji, poput pokojnog CARLA SAGANA, osjećaju taj drevni poriv za lutanjem i sanjaju o putovanju između zvijezda, čini se ispunjenjem želja da će ta putovanja po drugi put u povijesti biti pogonjena jedrima, no vjetar u njima bit će sazdan od čiste svjetlosti.

Svjetlost možda nema masu – zato se i kreće istoimenom brzinom – ali to ne znači da nema impulsni moment. Foton koji se odbije od neke površine na njega djeluje silom, nezamislivo malenom, ali još uvijek mjerljivom. Uz dovoljno fotona koji jure u istom pravcu, jedro sačinjeno od laganog, reflektivnog materijala može osjetiti dovoljno sile da počne ubrzavati, pa čak i vući koristan teret za sobom. Da Sunce može služiti kao pogon, shvatio je još JOHANNES KEPLER u 17. stoljeću, promatrajući kako se repovi komete okreću od Sunca. Napisao je tada GALILEU: 'Napravite brodove ili jedra prilagođene nebeskim povjetarcima, i bit će i onih koji će se odvažiti i u tu prazninu.'

Jedno se takvo jedro upravo raširilo u svemiru krajem kolovoza ove godine, i zaplovilo u orbiti oko Zemlje. Radi se o NASA-inoj eksperimentalnoj letjelici, prozaično nazvanoj ACS3 (Advanced Composite Solar Sail System – Sustav solarnog jedra s naprednim kompozitima), koja služi kao demonstrator ove tehnologije. ACS3 je sićušna letjelica – spada u kategoriju takozvanih cubesatova, kvadra baze 23 puta 23 centimetra i visine 33 centimetra, težine manje od 16 kilograma. No, jedro koje je raširila ovog ljeta ima površinu od 80 kvadratnih metara, veličine pola teniskog igrališta. Umjesto od platna, jedro je izrađeno od tankog polimerskog filma, s jedne strane prekrivenog reflektivnim aluminijem, a s druge strane kromom zbog njegovih termalnih svojstava. Četiri pravokutna trokuta jedra razapeta su između četiri deblenjaka ili buma izrađenih od složenih polimera ojačanih ugljikovim vlaknima, koji se u majušnu sunčevu jedrilicu mogu upakirati namotani. Upravo su ti deblenjaci – čak 70 posto lakši od svih prethodnih metalnih verzija – glavni element koji se testira u ovoj NASA-inoj misiji. Pritisak svjetlosti

Inženjeri u istraživačkom centru NASA-e testiraju postavljanje solarnog jedra ACS3 (Foto: nasa.gov)

Sunca neprekidan je, ali izrazito slab pa je svaki gram mase koji se može uštedjeti u izradi letjelice presudan za njezinu pokretljivost. Kompozitni debljenjak za sada radi kako je i zamišljeno, a NASA računa kako bi već sljedeća letjelica mogla imati površinu jedara od 500 kvadratnih metara, a novija verzija kompozita koja se upravo razvija mogla bi omogućiti i površinu jedara do 2000 kvadrata.

Solarne jedrilice iznimno su zanimljiva tehnologija za buduće planove istraživanja Sunčevog sustava, ali i za potencijalne međuzvezdane sonde. Japanska eksperimentalna letjelica IKAROS bila je prva međuplanetarna sonda koja je 2010. otputovala do Venere uz pomoć solarnih jedara. IKAROS je imao jedra površine gotovo 200 kvadratnih metara, težine tek dva kilograma, u koja su bili ugrađeni i tanki, savitljivi solarni paneli za proizvodnju električne energije, te 80 LCD panela koji su mogli mijenjati svoju reflektivnost kako bi se upravljalo letjelicom. ACS3 ima znatno jednostavniji dizajn – solarni paneli odvojeni su od jedra

i rastvaraju se iz šasije letjelice, a umjesto LCD panela letjelica manevrira namještanjem kuta jedra, još više nalik morskoj jedrilici.

Glavni ograničavajući faktor međuplanetarnih misija unutar Sunčevog sustava je gorivo koje letjelice moraju nositi kako bi mijenjale svoj smjer i brzinu. Sonde koje se koriste raketnim pogonom moraju manje-više pratiti putanju koja im je zadana prilikom lansiranja sa Zemlje, kada su dobile najveći dio svoje brzine. Uz kreativno korištenje svojstava orbitalne mehanike i gravitacijskih prački – korištenja bliskih prolaza pored drugih planeta za dodavanje brzine letjelici – takve su sonde obilježile većinu protekle ere istraživanja svemira, no one su imale gotovo minimalnu fleksibilnost. Ukoliko bi trebale posjetiti više od jednog nebeskog tijela, to bi mogle učiniti samo u brzom preletu.

Proteklih se desetljeća sve više koristi i električni ili ionski pogon, u kojem se kao potisna masa koriste ioni lansirani iz letjelice vrtoglavim brzinama. Ovakav pogon, za razliku od raketnog, troši iznimno malo goriva. Iako nema snažan potisak, može ga pružati gotovo neprekidno, i tako omogućiti značajne promjene brzina letjelice tijekom njezine misije. Te je prednosti iskoristila NASA-ina letjelica Dawn, sonda s ionskim pogonom koja je prva ušla u orbite dva odvojena nebeska tijela unutar asteroidnog pojasa. Prvo je provela 14 mjeseci oko asteroida Vesta, a potom se uspjela preseliti do patuljastog planeta Ceresa, oko kojeg orbitira i danas. Njezini su joj motori i gorivo omogućili promjenu brzine od oko 11 kilometara u sekundi, znatno više nego što bi mogla bilo koja sonda na raketni pogon nakon odvajanja od svoje lansirne rakete. Procjenjuje se kako bi napredniji električni potisnici mogli omogućiti promjenu brzine od čak sto kilometara u sekundi, što bi omogućilo sondama putovanja i do vanjskih planeta Sunčevog sustava. No, to još uvijek nije dovoljno za međuzvezdana putovanja.

Solarne jedrilice, s druge strane, nemaju nikakva ograničenja oko promjene brzine, dokle god imaju dovoljno vremena na raspolaganju. Letjelice poput ACS3 ograničene su isključivo izdržljivošću materijala od kojih su izrađene i robusnošću elektroničkih sustava koji njima upravljaju. Kako se znanstveni instrumenti na sondama sve više minijaturiziraju, letjelice koje ne trebaju gorivo i imaju minimum pokretnih dijelova mogle bi postići velike brzine i obaviti mnoge znanstvene misije na više nebeskih tijela zaredom, dokle god su dovoljno blizu Suncu kako bi dobile značajniji potisak. Njihova najveća prednost u budućnosti mogla bi biti u tome što ne moraju ovisiti ni o Suncu. Fazno polje lasera usmjerenih prema jedru minijaturizirane sonde moglo bi ju ubrzati do vrtoglavih brzina – gotovo četvrtinu ili trećinu brzine svjetlosti.

Upravo na takve tehnologije računa projekt Breakthrough Starshot, inicijativa koju su još 2016. začeli pokojni STEPHEN HAWKING te MARK ZUCKERBERG i YURI MILNER. Uz polje lasera zajedničke snage oko sto gigavata, mikrosonde težine nekoliko grama, s jedrom promjera pet metara, mogle bi u desetak minuta biti ubrzane do 0,25 brzine svjetlosti. Takve bi jedrilice stigle do nama najbliže zvijezde, Proksima Centaure, za 20 do 30 godina – unutar ljudskog životnog vijeka. Ondje bi mogle odraditi prelet iznad planeta nalik Zemlji koji se nalazi unutar nastanjive zone oko zvijezde i poslati podatke natrag na Zemlju, koji bi stigli za nešto više od četiri godine. Za ubrzavanje bi se koristile laserske platforme smještene u orbiti Zemlje ili na površini Mjeseca, koje bi služile i za niz drugih misija unutar Sunčevog sustava – jeftin, pouzdan i iznimno učinkovit pogon za istraživanje svemira, kako oko našeg Sunca, tako i oko drugih zvijezda.

Uz nove deblenjake od kompozitnih materijala, sve naprednija jedra i sve sitnija računala i senzore, otvaraju se i kreativnije mogućnosti za misije solarnih jedrenjaka. Manevrabilnije jedrilice mogle bi koristiti svoja jedra za usporavanje, zajedno s gravitacijskim pračkama u ciljanom sustavu, kako bi se zadržale oko planeta koje žele proučavati i redovito slale podatke. Iako bi njihove putanje bile sporije od izravne putanje za prelet, i njihova bi putovanja trajala znatno duže, ovakve sonde bi mogle trajati gotovo neograničeno dugo, a čovječanstvo bi postepeno, kroz desetljeća koja dolaze, moglo stvoriti mrežu istraživačkih sondi prisutnih u svim nama bliskim zvjezdanim sustavima. ■

Građani izabrali svoje narode

Nepovjerenje u političke procese u Crnoj Gori je toliko da se punih deset mjeseci čekalo na rezultate Popisa stanovništva. Ako je neko pomislilo da će novi brojevi zemlji donijeti katarzu, prevario se

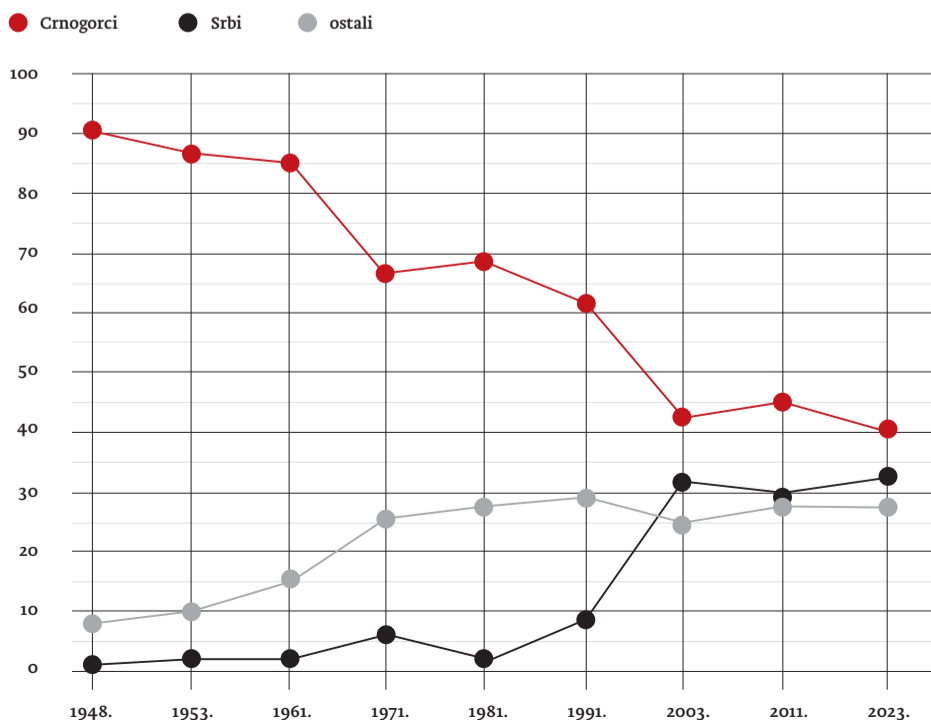
KOLIKO se god političke partije upinjale da proslave nedavno objavljene rezultate Popisa stanovništva u Crnoj Gori, to nijednoj nije pošlo za rukom. Država sa izbrojanih 623.633 stanovnika dobila je obavijest da tone u duboku demografsku starost, što ne uliva nadu u ekonomski rast. Ono što su političke grupe sponzorirale, naročito srpska i bošnjačka, dogodilo se: stožerni nacionalni šavovi blago su se pomjerali u njihovu korist, dok je broj Crnogoraca pao sa 45 na 41 odsto. Ali u zemlji u kojoj domaćin usred zdravice zna promijeniti nacionalnost, to i nije vijest koja bi nekog iznenadila.

Makar su beogradski tabloidi pozdravili rast srpskog nacionalnog bića sa 29 odsto iz 2011. na sadašnjih 33 odsto, trobojke se nisu zavijorile, a građani nisu formirali kolone automobila koje obično prate pobjede srpskih sportista i stranaka. To je popisnom procesu dalo dozu otmenosti, iako je politika bila umiješana preko svake mjere i evropskog običaja, toliko da je premijer prisustvovao objavi rezultata. Ako je neko pomislilo da će

novi brojevi Crnoj Gori donijeti katarzu, prevario se. Osim rečenog starosnog alarma koji javlja raseljavanje i bijelu kugu, nacionalne poente su mahom izostale, sa izuzetkom nekoliko priprostih izjava, poput one Bošnjačke stranke koja 9,5 odsto Bošnjaka vidi kao 'dokaz svoje ispravne politike'. Ulične reklame kojima su srpske nevladine organizacije bliške crkvi pozivale na 'vjeru pradedovsku', a bošnjačke na islam i bosanski jezik, odavno su sastrugane, te se ovih dana nad Crnom Gorom nadvila sjenka očekivanih rezultata. U prevodu, ono što je vlast MILA ĐUKANOVIĆA prije 13 godina namakla čvrstom rukom i državnom komandom, tih nekoliko procenata, sad se vratilo drugoj strani pod pritiskom SPC-a i VUČIČEVIH lojalista koji su se u međuvremenu domogli vlasti.

Popis je ovjerio promjenu kvantiteta, ali ostaje pitanje događa li se promjena kvaliteta unutar srpskog i crnogorskog nacionalnog klinča. Riječ je o slavnoj osovinskoj podjeli koja u Crnoj Gori nerijetko ide posred porodica, groblja, imanja, i koja proizvodi jedan krajnje anahron i zatucan politički sadržaj. Mogući problem za budućnost zemlje je programiranje Srba iz Crne Gore kao posebnog entiteta koji ne naliči prototipu brkatih gorštaka iz vremena MOMIRA BULATOVIĆA

Etnička struktura stanovništva Crne Gore prema popisima stanovništva (%)
(Izvor: Popis stanovništva 2023. i Wikipedia. Grafikon: Ivica Družak/FINALIZACIJA)

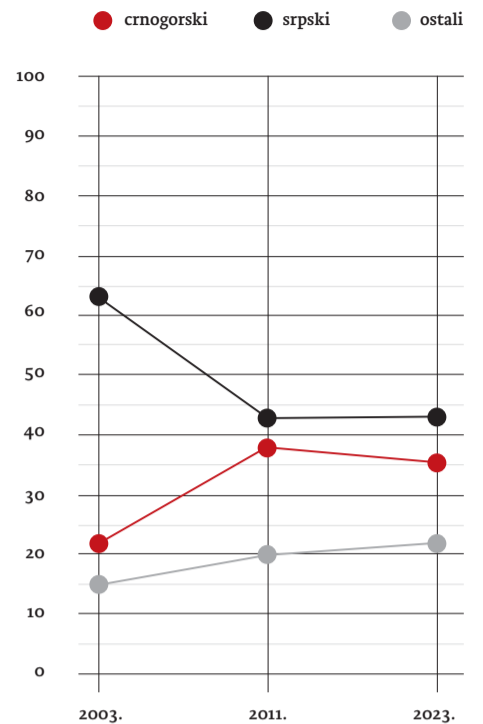
koji su snažno isticali crnogorski pol svog dualnog osjećaja. Naročito je to primjetno na sjeveru zemlje, u Pljevljima ili Beranama, gdje kompanije iz Srbije rutinski dobijaju poslove gradnje na natječajima, a Vučićevi izaslanici sve jače nastupaju sa tezom o srpskom narodu koji se geografski obreo u Crnoj Gori za koju ga veže državni usud, više nego emotivna predaja.

Internet je poništio najveću ljepotu i nevolju Crne Gore, njen reljef, koji ju je kroz istoriju očuvao kao samostalnu cjelinu sa osobenim manama i vrlinama. Obilje online sadržaja bez problema nadire iz Beograda po horizontali, putem paramedija, tabloida i društvenih mreža, te gura staru podjelu u smjeru stvaranja sasvim odvojene nacionalne grupe Srba. Relativni uspjeh tog narativa na Popisu odgovara desnim pragmaticima poput ANDRIJE MANDIĆA da hladno skiciraju novi identitet, neku vrstu zasebnog srpskog bića čija se volja nepogrešivo rađa u Beogradu. Kako je to moguće, pitaju se stranci. Zašto je 1981. u Crnoj Gori bilo 3,3 odsto Srba, 1991. oko devet odsto, da bi na naredna tri popisa ta brojka kružila oko trećine.

Treba reći da takva podvojenost Crnoj Gori nije uvijek donijela zlo, ako se sjetimo da je posljednji put kad se 'pravoslavna većina' osjećala homogenu Crna Gora krenula na Dubrovnik. Mitomanska opijenost srpstvom XIX. vijeka na kojoj su lokani vladari gradili svoju poeziju (NJEGOŠ) i svoju ambiciju (kralj NIKOLA) nije preživjela svjetske ratove, ali je vaskrsela devedesetih u degenerisanom obliku koji se danas vodi kao franšiza tzv. srpskog sveta. Ništa dostatno ta politička struja nije ponudila na referendumu, osim ocvale romantike koja je bila osuđena na propast. Zato se od crno-

Raznolikost identiteta se uspijeva postaviti kao problem, koji crnogorskoj strani služi kao strašilo, a srpskoj kao inspiracija. Država bez većinskog naroda tako postaje bauk

gorske strane očekivalo mnogo više, da će na temelju antiratnog aktivizma i otpora devedesetih emancipovati društvo u pravcu građanske norme propisane Ustavom. To nije isključivalo etničke posebnosti, ali je predviđalo crnogorski identitet kao krovni osjećaj pripadnosti, u kome su svi dobrodošli bez obzira na vjeru ili porijeklo. Đukanović je tu ideju kidnapovao, filovao je partijskim steroidom, ulagao u manjinske komplekse, naročito nesposobne srpske opozicije koja mu je bila idealna vreća za sparing. Na tom putu DPS je gušio sve građanske takmace, proganjao medije, pa se umjesto društvenog jedinstva primila nekakva novocrnogorska kastinska logika zasnovana na golom interesu i karikaturi patriotizma. U proizvodnji sve težeg nacionalnog šunda namjesto ekonomske pravde, Đukanović se na kraju preigratio i izgubio vlast na talasima srpskog nacionalizma nove generacije japija drilovanih od crkve, a školovanih na zapadu. Možda se bivšem vodi desilo ono što ovaj Popis pokazuje – starenje države, starenje dogme da

Materinji jezik stanovništva Crne Gore prema popisima stanovništva (%)
(Izvor: Popis stanovništva 2023. i Wikipedia. Grafikon: Ivica Družak/FINALIZACIJA)

Crna Gora može napredovati kao društvo sa tolikim teretom podjela.

A kakvo je to crnogorsko društvo, teško je sažeti. Od referenduma 2006. građani su u više navrata pokazali zrelost političke participacije koja partijskim vrhuškama hronično nedostaje. Ovog puta je na primjer skoro duplo porastao broj ateista, doduše na skromnih 2,3 odsto, ali to može biti početak trenda i znak pobune protiv klerikalizacije i političkih zloupotreba SPC-a. Jači ili slabiji građanski odgovor nacionalizmu i vjerskom fanatizmu je pravilo u Crnoj Gori, iako se u ovim danima narodnog prebrojavanja to mora reći ispod glasa. Raznolikost identiteta se uspijeva postaviti kao problem, po uzoru na bosanski model, koji crnogorskoj strani služi kao strašilo, a srpskoj kao inspiracija. Država bez većinskog naroda tako postaje bauk. Na strahu od srpskog bauka, dugo je vozio DPS, pa je dobrim dijelom i formirao idealnog protivnika u desnom nacionalizmu Andrije Mandića koji je dogurao do predsjednika Skupštine. Navodni centar političkog spektra je ideološki nepismen, mlad i sam sebi nejasan, oličeni u ekonomskim populista MILOJKU SPAJICU i JAKOVU MILATOVIĆU, premijeru i predsjedniku koji su u međuvremenu uspjeli da se posvađaju i prosperu dobar dio glasova. Od njih dvojice će se tražiti da srpski jezik pretvore u službeni, jer ga govori najviše građana Crne Gore, 43 odsto, što opet nije željena polovina koja bi stvar konačno zakucala. Rješenje da srpski i crnogorski jezik koji govori 36 odsto građana budu ravnopravni, mogućnost je koju političari već pominju kao kompromis. Kako god se odigralo u trgovini koja slijedi, slika života pod jednim crnogorskim krovnim identitetom sve je dalja, a upozorenja da Crna Gora etnički mutira u nešto opako nisu za podcijeniti. Najavljeno mijenjanje Zakona o dvojnomo državljanstvu koje se vidi kao pokušaj Vučićeve vlasti da prelije glasače iz Srbije, čak je i Evropska komisija ocijenila kao opasnu igru. U zemlji u kojoj par stotina može prelomiti rezultat izbora, takvi su zahvati rizik, naročito ako se sumnja da dolaze od maničnog komšije.

Nepovjerenje u političke procese u Crnoj Gori je toliko da se punih deset mjeseci čekalo na rezultate Popisa. Najzad su oglašeni statistički podaci koje niko ne osporava. Oni kojima je čaša do pola puna u tome vide demokratski domet, oni kojima je čaša do pola prazna već piju za dušu građanske države koja se gubi u krizi identiteta. ■

Deportacija prava

Na nedavnom samitu Evropskog vijeća u Bruxellesu evropski lideri postigli su dogovor o restriktivnijim imigrantskim politikama. Odluka dolazi nakon što su mnoge članice EU-a zatvorile granice, što je dodatno potaknulo rasprave o uspostavi 'centara za povratak', a naglašava se i potreba za jačanjem vanjskih granica i suradnjom s 'neprijateljskim silama'

NA samitu Evropskog vijeća, koji je proteklog tjedna održan u Bruxellesu, evropski čelnici donijeli su jednu od prvih većih političkih odluka od formiranja nove EU administracije dogovorivši se da će donijeti restriktivnije

imigrantske politike. Odluka je donesena nakon što je tijekom posljednje dvije godine niz država unilateralno zatvaralo svoje nacionalne granice i time suspendiralo šengenski režim, a među njima su Njemačka, Italija, Francuska, Austrija, Švedska, Danska i Slovenija.

Na sastanku na kojemu su sudjelovali čelnici EU članica i predsjednica Evropske komisije (EK) URSULA VON DER LEYEN prihvaćen je prijedlog iz pisma koje je napisala uoči sastanka a u kojemu kao spasonosno rješenje za problem 'neregularnih migracija' predlaže otvaranje 'centara za povratak'

(return hubs). U pitanju je tipična eurokratska šifra za postupak koji još uvijek, iako sa sve manje nelagode, asocira na masov-

Migranti na Lampedusi u rujnu prošle godine (Foto: EXPA/laPresse/Cecilia Fabiano/PIXSELL)

ne deportacije iz prošlog stoljeća, pa su evropski lideri pronašli manje eksplicitnu terminologiju koja bi trebala fingirati da će ti postupci biti u skladu s međunarodnim pravom. Prije samog samita dio lidera EU-a sudjelovao je na sastanku koji su organizirale Italija, Danska i Nizozemska, a na kojemu se također raspravljalo o 'inovativnim rješenjima', što je još jedna šifra za otvaranje smještenih detencijskih centara zatvorenog tipa izvan EU-a. Uoči samita i predsjednik Evropskog vijeća CHARLES MICHEL oglasio se pismenom najavom da će taj sastanak biti 'prilika za fokusiranje na konkretne mjere za sprječavanje iregularnih migracija, uključujući jačanje kontrole naših vanjskih granica, poboljšanja međusobne suradnje i učvršćivanja politika povratka'. Temu samita oduševljeno su pozdravili i nizozemski antiimigrantski populist GEERT WILDERS, čija je stranka od prije šest mjeseci članica vladajuće koalicije, danska premijerka METTE FREDERIKSEN, inače socijaldemokratkinja, i grčki premijer KIRIAKOS MICOTAKIS, dok je jedini disident u atmosferi općeg entuzijazma bio španjolski premijer PEDRO SÁNCHEZ, koji je kritizirao ideju deportacija i zazivao veću suradnju sa zemljama iz kojih migranti dolaze kako bi se osiguralo da se migracijski procesi odvijaju zakonito i sigurno.

Evropski politički centar, drugim riječima, u procesu je daljnje mejnstrimizacije politika koje zastupaju stranke ekstremne desnice, a koji podrazumijeva i sve otvoreniju dehumanizaciju izbjeglica i tražitelja azila i njihovo svodenje na masu koja postoji tek kao sredstvo za geopolitička obračunavanja. Naime, osim o *return hubovima*, na samitu se naveliko raspravljalo i o tome kako 'neprijateljske sile', odnosno Rusija i Bjelorusija, izbjeglice koriste kao sredstvo za vođenje famoznih 'hibridnih ratova', 'sigurnosnu prijetnju' i 'destabilizaciju' Evropske unije. U tome je prednjačio premijer Poljske DONALD TUSK, inače i bivši predsjednik Evropskog vijeća i bivši predsjednik Evropske narodne stranke (EPP), dakle vodeći predstavnik dominantne, nominalno umjerene struje evropske politike. Tusk se na samitu požalio kako bjeloruski predsjednik ALEKSANDAR LUKAŠENKO upravlja migracijskim tokovima i navodi migrante s Bliskog istoka i iz Afrike da 'navaljuju na granice'. U tome je dobio podršku Von der Leyen, koja je režim u Minsku također okarakterizirala kao 'hibridnu prijetnju'.

TUSK je, osim toga, najavio da će privremeno suspendirati sustav azila u svojoj zemlji. Prema mišljenju relevantnih stručnjaka, to bez sumnje predstavlja kršenje ne samo međunarodnog prava već i samih EU zakona, no većina čelnika EU-a složila se da je u pitanju 'prikadna mjera za iznimnu situaciju'. Premijer Poljske to je obrazložio tvrdnjom da je tijekom ove godine preko njezine istočne granice pokušalo ući 26 tisuća ljudi. Evropska agencija za granice Frontex izvijestila je pak da se broj dolazaka na toj granici zaista tijekom ove godine povećao za skoro 200 posto, no na nešto više od 12, a ne 26 tisuća, dok se velika većina dolazaka (136 tisuća) i dalje odvija morskim putem. Tuska inače u svibnju iduće godine čeka izborni sraz s donedavno dominantnom strankom desnice Pravo i pravda, pa je, uz unisonu podršku EU institucija, ostao neimpressioniran upozorenjima organizacije Amnesty International da je suspendiranje sustava azila 'u sukobu sa Ženevskom konvencijom i Općom deklaracijom o ljudskim pravima'. Štoviše, pozivajući se također na famozno hibridno ratovanje, u srpnju je zakon o privremenoj suspenziji

Prema podacima Međunarodne organizacije za migracije, ukupan broj ilegalnih prelazaka granice do sredine listopada iznosio je manje od 150 tisuća, što je 42 posto manje nego lani. U posljednjih osam godina manje dolazaka bilo je samo u prvoj godini pandemije

Evropski politički centar u procesu je mejnstrimizacije politika koje zastupaju stranke ekstremne desnice, što podrazumijeva i sve otvoreniju dehumanizaciju izbjeglica i tražitelja azila i njihovo svodenje na masu koja postoji tek kao sredstvo za geopolitičke obračune

sustava azila prošao i u parlamentu Finske, gdje je od prošle godine na vlasti Nacionalna koalicijska stranka, također članica evropskih pučana.

Prema podacima Međunarodne organizacije za migracije (IOM) ukupan broj ilegalnih prelazaka granice do sredine listopada ove godine iznosio je manje od 150 tisuća, što je 42 posto manje nego prethodne godine. U posljednjih osam godina manje dolazaka bilo je samo u prvoj godini pandemije Covida-19 (manje od 100 tisuća). Na početku takozvanog 'izbjegličkog vala' izazvanog ratom u Siriji, 2015. godine političkom odlukom tadašnje njemačke kancelarke ANGELE MERKEL u EU je pripušteno oko 1,3 milijuna izbjeglica, a već naredne godine taj je broj pao na manje od 400 tisuća. Unatoč tome stranke ekstremne desnice sve te godine strelovito su rasle koristeći se antiimigrantskom retorikom, dok su ih vodeće konzervativne stranke slijedile implementirajući njihove politike ilegalnim *pushbackovima*, zatvaranjem granica i podizanjem ograda veće kilometraže od one koju je na granici s Meksikom postavio bivši američki predsjednik DONALD TRUMP, što ipak nije spriječilo daljnji rast ekstremne desnice. Nakon evropskih izbora u lipnju Komisija je predstavila novi paket zakona o migracijama u kojemu se standardnim orvelijanskim jezikom najavljuje uvođenje 'fleksibilnog mehanizma solidarnosti kojim će se osigurati da nijedna EU članica ne bude ostavljena sama pod pritiskom', a masovne deportacije u treće zemlje trebale bi biti temelj za postizanje te interne solidarnosti.

Toga se prva poduhvatila talijanska vlada premijerke GIORGIJE MELONI, koja je još u studenom prošle godine s Albanijom sklopila bilateralni pakt o uspostavi 'centara za obradu' tražitelja azila na teritoriju te zemlje u zamjenu za lobiranje Meloni za ulazak Albanije u EU. Uz tri objekta s kapacitetom od 800 ljudi Italija će financirati i 'preddetencijski centar' za 144 osobe i zatvor za njih 20, a ljudi će na 'dubinski *screening*' u njih biti dovođeni preko albanske luke Schëngjin i vojne baze Gjadër. Von der Leyen je na nedavnom samitu upravo talijanski projekt pohvalila kao 'model od kojega treba učiti' prilikom razrađivanja ideje o *return hubovima*. No rekla je i da je još nejasno koliko bi dugo ljudi u njima uopće mogli biti držani i koje bi države uopće htjele taj priljavi posao obavljati za EU i po kojoj cijeni. Istu ideju već je naime EU neuspješno pokušao realizirati 2018. osnivanjem nečega što su tada nazvalo 'platformama za iskrcavanje' u afričkim državama, a autor toga prijedloga bio je tadašnji predsjednik Evropskog vijeća Donald Tusk.

Da ni ovog puta neće biti jagme za takvom vrstom biznisa potvrdio je nedavno albanski premijer EDI RAMA, koji je novinarima rekao da su i neke druge EU članice tražile isto od njega, ali je on to odbio. Poznato je da se za taj oblik suradnje s Albanijom zainteresirao i premijer Ujedinjenog Kraljevstva KEIR STARMER, iako je njegova zemlja već imala neuspješan pokušaj sklapanja dogovora s Ruandom da tamo deportira svoje tražitelje azila.

Osim što, po svemu sudeći, druge članice EU-a neće moći replicirati albanski model u samoj Albaniji, talijanski je 'model' upravo u danima održavanja samita doživio debakl nakon što je tamo otpravljen prva grupa od 16 ljudi. Dok je Meloni bila na samitu u Bruxellesu, talijanske vlasti morale su vratiti nazad u Italiju četiri osobe koje su okvalificirane kao 'ranjive', pa prema pravilima koje je donijela talijanska vlada tamo nisu smjeli ni biti poslani. Kasnije su odlukom talijanskog suda i ostali vraćeni u Italiju, s

Premijer Španjolske, Pedro Sánchez kritizirao je ideju deportacija (Foto: Consilium.europa.eu)

obzirom na to da je Evropski sud pravde 4. listopada donio nove kriterije o sigurnim zemljama porijekla prema kojima zemlje iz kojih su ovi migranti došli – a to su Bangladeš i Egipat – nisu sigurne. Talijanska opozicija kritizirala je program tvrdeći da je cijeli program preskup jer će koštati milijardu eura u razdoblju od pet godina, a rekli su i da je prva tura transporta samo 16 ljudi, 80-metarskim vojnim brodom sa 70 članova posade, koštala 250 tisuća eura.

OSIM o deportacijama na samitu se raspravljalo o još jednom prijedlogu talijanske premijerke Meloni, onome da se revidiraju odnosi Evropske unije s režimom sirijskog diktatora BAŠARA AL ASADA kako bi se time otvorio put za deportacije sirijskih izbjeglica. Unija je diplomatske odnose sa Sirijom prekinula 2011. godine, nakon početka izrazito brutalnog i dugotrajnog građanskog rata, no od srpnja niz članica predvođenih Italijom predlaže ponovnu uspostavu tih odnosa kako bi se stvorili uvjeti za povratak ljudi u Siriju, premda dio njih već cijelo desetljeće živi u Evropi. Uz Siriju, austrijski kancelar KARL NEHAMMER iz Narodne stranke Austrije, još jedne članice evropskih pučana, predložio je da se kao sigurnu zemlju deklarira i Afganistan, iako je tamo na snazi strahovlada talibana, kako bi se time omogućile i deportacije afganistanskih izbjeglica.

Predsjednica Komisije pohvalila je i sporazume koje EU već ima s Tunisom i Libijom, a koji podrazumijevaju da njihove vlade vrše *pushbackove* u vlastitim teritorijalnim vodama, što također predstavlja kršenje međunarodnog humanitarnog prava. Stoga se može zaključiti da su evropske zemlje na ovom samitu pogazile niz principa koji navodno spadaju u famozne evropske vrijednosti, pritom strateški preuveličavajući problem iregularnih migracija. Naime, podaci Unije pokazuju da je u posljednjih deset godina, s izuzetkom 2015., udio neregularnih migracija konzistentno činio manji dio ukupnih migracija. Primjerice, od ukupno 3,7 milijuna dolazaka 2022. godine neregularni su činili samo 9,6 posto (326 tisuća), dok se svi ostali odnose na strane radnike koji su u EU došli uz dozvolu država članica. ■

INTERNACIONALA

Beskrajne eskalacije

Ukrajinski upad u Kursk, ruski protunapad, Zelenskijev 'plan pobjede' i uključivanje Sjeverne Koreje obilježili su posljednje mjesece rata. Neke tendencije ukazuju na to da bi se u 2025. rat mogao primaknuti kraju aktivne faze, no povijest uči da sukobi nerijetko potraju duže nego što to njihovi akteri žele

POSLJEDNJA dva mjeseca u rusko-ukrajinskom ratu, kao i na globalnom planu koji sukob uvelike suoblikuje, odvio se niz događaja od kojih nijedan sam po sebi nije presudno promijenio tijek i dinamiku sukoba. Ukrajina je u kolovozu upala u rusku Kursku oblast te zauzela oko tisuću kvadratnih kilometara. Potez Kijeva iznenadio je Moskvu i vjerojatno usporio, odnosno omeo rusku ofenzivu u Donbasu. U smislu odlučnog preokreta i snažnog (geo)političkog učinka ukrajinska operacija nije mnogo postigla. VLADIMIR PUTIN i njegova armija na ukrajinski su upad – prvu okupaciju ruskog teritorija od Drugog svjetskog rata naovamo – reagirali tromo i bez previše uznemiravanja. No posljednjih tjedana ruska je vojska intenzivirala protunapade i povratila znatan dio izgubljenog teritorija. Operacija je dodatno iscrpila i tako uvelike rastegnute ukrajinske snage. Istovremeno, vojna situacija je i za Rusiju daleko od pobjede: ruska vojska u Donbasu napreduje, doduše, nezadrživo – ali krajnje sporo. Moskva je tijekom cijele 2024. zauzela oko 0,1 posto teritorija Ukrajine. Ruske snage jesu zauzele dio strateškog gradića Torecka i došle nadomak još mnogo važnijem Pokrovsku. Njegovim osvajanjem Rusiji bi se teoretski otvorio put za prodor prema Dnjepru i središnjoj Ukrajini, odnosno Dnjipropeetrovskoj oblasti. Međutim, ruska vojska dosad nije pokazala da je sposobna za više od mic po mic taktičkog napredovanja, odnosno za operativne manevre veće razine. A osim toga, Ukrajina još uvijek drži i sjeverozapadnu četvrtinu Donjecke oblasti, s utvrđenim gradovima Slovjanskom i Kramatorskom.

Na međunarodnom planu, ukrajinski prodor u Kursk izazvao je početni entuzijizam, no on nije predugo trajao. VOLODIMIR ZE-

LENSKI nedavno je predstavio 'Plan pobjede', koji uključuje 'bezuovjetni poziv' za priključenje Sjevernoatlantskom savezu i daljnje snaženje zapadne oružane pomoći Kijevu te odbija bilo kakve teritorijalne ustupke. Međutim, o skepsi zapada poprilično govore suzdržane reakcije njegovih čelnika. Glavni tajnik NATO-a MARK RUTTE komentirao je da saveznički plan 'primaju na znanje' te kako razne aspekte treba razmotriti kako bi se vidjelo što je moguće, a što nije. Američki *think thank* Council of Foreign Relations – čije članstvo uključuje pripadnike tamošnjeg političkog i obavještajnog establišmenta – objavio je tekst naslovljen 'Zelenskijev 'plan pobjede' za Ukrajinu ima smisla. No male su šanse da se on ostvari', ističući kako bi pojačavanje zapadne pomoći vjerojatno dovelo do bržeg okončanja rata te potaklo Moskvu da mnogo ozbiljnije počne razmišljati o pregovorima. Istovremeno, CFR navodi kako po svemu sudeći ni taj pritisak ne bi uspio prisiliti Moskvu na povlačenje s oko 18 posto ukrajinskog teritorija, koliko sada kontrolira. U svim budućim pregovorima ključna će biti dva pitanja: teritorijalnog integriteta Ukrajine, odnosno sudbine okupiranog područja i pitanje sigurnosnih garancija za Ukrajinu. Premda ni prvo nije jednostavno – jer će izvjesno podrazumijevati odricanje od gotovo petine zemlje – drugo je pitanje naročito teško, s obzirom na to da je ukrajinsko približavanje NATO-u bio glavni povod ruske agresije.

Inzistiranje Kijeva na suvislim garancijama je opravdano, kako na svom računu 'Tatarigami_UA' na mreži X obrazlaže bivši ukrajinski oficir. Rusija je zauzela važne industrijske i lučke centre i uzrokovala enormna razaranja cijele zemlje. Prije aneksije Krima i početka rata iz 2014. Ukrajina je imala oko 45 milijuna stanovnika. Danas se procjenjuje da na teritoriju pod kontrolom vlade živi svega 29 milijuna ljudi, pri čemu je ruska agresija uzrokovala egzodus mlađeg stanovništva u radnoj i proizvodnoj dobi, pa nije pretjerano govoriti o demografskoj, društvenoj, privrednoj i svakoj drugoj katastrofi historijskih razmjera. Nakon rata će stotine tisuća veterana zahtijevati pojačane socijalne i druge izdatke. Istovremeno će

država i dalje morati ulagati enormna sredstva u ojačavanje obrane, i sve to s BDP-om po glavi stanovnika nekoliko puta manjim od grčkog. Bez snažne vanjske pomoći – a moguće i s njom – Ukrajina bi vjerojatno krenula putem destabilizacije, a ekstremna desnica ojačala bi još i više nego što je to sada slučaj. Sve to zemlju bi odvelo u kaos i učinilo izuzetno ranjivom na svaku novu rusku agresiju ili pokušaje stavljanja pod kontrolu Kremlja, a strah od tako nečega je utemeljen. S obzirom na ruske imperativne i neodlučnost zapada – koji Ukrajini pomaže taman toliko da ne izgubi, ali ni da pobijedi, s tim da je upitno koliko je druga mogućnost stvarna – pristupanje NATO-u vjerojatno nije realno, nego bi spomenute garancije bile ostvarene u obliku bilateralnih ili multilateralnih sporazuma sa zapadnim državama. U ovom svjetlu treba gledati i najave Kijeva da će u suprotnom posegnuti za nabavom vlastitog nuklearnog oružja: tako bi nešto lako moguće izazvalo strah od dodatne geopolitičke destabilizacije te Zelenski time prijeti kako bi dobio bar nešto.

U prilog tezi da bi rat – možda – mogao završiti u 2025. govori nekoliko činjenica. Rat je za Ukrajinu neodrživ, prije svega što se ljudskih resursa tiče. Ukrajina se odupire zapadnom pritisku da počne mobilizirati mladiće u dobi od 18 do 25 godina kako bi sačuvala ikakvu šansu za budućnost nacije. A mediji izvještavaju o sve masovnijem dezerterstvu ukrajinskih vojnika s prvih linija. Istovremeno, Rusija postepeno iscrpljuje zalihe oružja gomilane još u sovjetsko doba, a unatoč mobilizaciji ekonomije koja je višestruko nadmašila zapadna očekivanja, novom proizvodnjom uspijeva nadoknaditi manji dio enormne potrošnje. Posljednje ankete pokazuje da među ruskim stanovništvom podrška ratu pada – rujansko istraživanje projekta Chronicles pokazalo je da 61 posto Rusa podupire mirovne pregovore, odnosno kraj rata s Ukrajinom koji bi uključivao obostrane ustupke. Većina ruskih građana želi da Moskva prioritizira domaće društvene i ekonomske probleme. No njih 78 posto i dalje iskazuje putinovu podršku. Njegova vlast zasad po svemu sudeći nije ugrožena, unatoč tome što prema procjenama broj mrtvih i ranjenih ruskih vojnika premašuje pola milijuna – dok se ukupan broj na obje strane kreće oko zastrašujuće brojke od milijun mrtvih i ranjenih. Putin je ubilježio i neke uspjehe na vanjskopolitičkom planu. Aktualni samit BRICS-a u ruskom Kazanju na kojem ne sudjeluju samo ključne zemlje globalnog juga, nego i glavni tajnik Ujedinjenih naroda ANTONIO GUTERRES, pokazao je da Rusija baš i nije izolirana. Činjenica da je u Moldaviji na jed-vite jade prošao referendum o ubacivanju priključenja Europskoj uniji u ustav *de facto* je poraz zapada. A izravnim ili neizravnim uključivanjem sjevernokorejskih vojnika u ruske ratne napore, Moskva pokazuje da ima još opasnih karata u rukavu, ma kako očajnički izgledali. I tako, od jedne do druge eskalacije i ponovnog svodenja sukoba u kontrolirane okvire – groteskna sintagma po sebi – traje najveća europska klaonica od 1945. Neke tendencije upućuju na to da bi se sukob mogao primicati kraju, ili makar smirivanju 'aktivne' faze. No povijest je mnogo puta pokazala da ratovi često traju mnogo duže nego što njihovi akteri namjeravaju.

■ Jerko Bakotin

KRATKO I JASNO

Daleko smo od oslobođenja Beograda

Osamdesetu godišnjicu od oslobođenja Beograda 20. oktobra 1944. dočekali smo najavama gradonačelnika Aleksandra Šapića o postavljanju spomenika Draži Mihailoviću i izmeštanju Titovog groba. Koliko je to onaj Beograd koji je oslobođen?

Beograd danas mnogo više podseća na grad pre oslobođenja, nego posle. Srpski nacionalizam, ideologija takozvanog svetosavlja NIKOLAJA VELIMIROVIĆA i DIMITRIJA LJOTIĆA, klerofašizam i anti-antifašizam, sve su to noseća obeležja srpske prestonice u dvanaestoj godini vladavine Šešeljevih radikala, obeležja koja spajaju nedićevski i ovaj vučićevsko-šapićevski Beograd. U sve se to lepo uklapa heroizacija i martirij ratnog zločinca i noseće glave srpske kolaboracije – Mihailovića. Zamislite da se u Hrvatskoj pojavi ideja za spomenikom ANTI PAVELIĆU u Zagrebu. Kako bi, s pravom, reagovala Srbija? Veoma smo daleko od oslobođenja Beograda.

Kako je došlo do nacionalizacije oslobođenja grada, kojom se dokazuje 'slobodarstvo' isključivo jednog naroda, uz podršku Crvene armije?

Svaku ravnopravnost sa drugima ideologija srpskog nacionalizma doživljava kao vlastitu prikraćenost, kao svojevrstu diskriminaciju i poziva se na osećaj ugroženosti. Zbog toga je federativna i socijalistička Jugoslavija, izgrađena na principima antifašističkog vrednosnog konsenzusa, socijalne pravde i stvarne nacionalne ravnopravnosti danas u Srbiji prokažena. Antifašizam se od strane predstavnika vlasti više čak ni retorički ne pominje, on je proganjan kao pojam. A oslobođenje se pominje u kontekstu dalje rusifikacije društva i podaništva Kremlju.

Vidite li otpor procesu relativizacije?

Totalitarni karakter vladajuće i sveprožimajuće ideologije u Srbiji, sveopšta kriminalizacija, autoritarni poredak i slom društva, pozivi na linč svakoga ko se usudi da progovori protiv režima, ostavljaju sve manje prostora za bilo kakvu kritičku reč, a kamoli za organizovani otpor. U Srbiji je otpor sveden na pojedince, krajnje nesistematičan, sporadičan, i bez bilo kakvog realnog uticaja na duboko anestetiziranu javnost. Ako gradonačelnik Beograda bude istrajan u nameri da se podigne spomenik vođi četničkog pokreta, biće to dobar test da li je u srbijanskom društvu ostalo antifašizma makar u tragovima.

■ Dejan Kožul

Rat sve više uništava ukrajinsko stanovništvo – pogreb trojice vojnika u Lavovu, uz zastave banderovske UPA-e (Foto: SOPA Images/SIPA USA)

COP-ovi se vrte u krug

Započela je 16. Svjetska konferencija o bioraznolikosti (COP16), na kojoj će svjetske vlade raspravljati o raspodjeli profita od prirodnih genetskih kodova. Sudeći po prošlosti, planovi će se teško ostvariti. U Kolumbiji kao zemljodomaćinu ubijeno je mnogo ekoaktivista

U GRADU Cali u Kolumbiji 21. oktobra je otvorena 16. Svjetska konferencija o bioraznolikosti (COP16), a središnja tema konferencije koja traje do 1. novembra je provedba sporazuma s konferencije iz 2022., kada je kao cilj određeno zaustavljanje rapidnog gubitka bioraznolikosti do 2030. godine. Glavni predmet spora između većine zemalja (i ra-

znih s njima povezanih kompanija) ostaje tko će, kako i koliko financirati to očuvanje bioraznolikosti. Svake dvije godine čelnici iz cijelog svijeta okupljaju se da divane o stanju života na Zemlji, naizgled pregovarajući o sporazumima za očuvanje bioraznolikosti i zaustavljanje uništavanja prirode. U Cali su tako stigli predstavnici skoro 200 zemalja, od znanstvenika, aktivista i pripadnika ugroženih manjina, do poslovnjaka i političara po dužnosti. Od vlada zemalja koje sudjeluju na konferenciji očekuje se da predstave nacionalne strategije o tome kako planiraju ispuniti ciljeve poznate kao Nacionalne strategije i akcijski planovi za

Parada za život, biodiverzitet i mir povodom COP-a 16 u Caliju (Foto: Luisa Gonzalez/Reuters/PIXSELL)

biološku raznolikost (NBSAP). Početni pokazatelji su loši – oko 80 posto vlada na konferenciju je došlo praznih ruku, bez NBSAP-a. S tako malo podnesenih planova, ispunjavaju ciljeve cilja sporazuma iz 2022. o očuvanju 30 posto kopna i mora do 2030. teško da će se postići. Neke zemlje, poput SAD-a, sudjeluju na konferenciji iako nikada nisu ratificirale Konvenciju o biološkoj raznolikosti, pa ni ne trebaju podnijeti plan. Unatoč hitnim znanstvenim upozorenjima o nužnosti očuvanja bioraznolikosti, COP-ovi se vrte u krugovima neuspjeha, a zemlje ne ispunjavaju ciljeve koji se na konferenciji postavljaju.

Na COP-u16 prvi put će se raspravljati i pokušati postići dogovor oko raspodjele profita koji se generira kroz genetske kodove prirode. Svjetski koraljni grebeni, prašume i drugi bogati ekosustavi vrve genetskim informacijama koje znanstvenici sve više prikupljaju i obrađuju. Primjerice, ako želite razviti nove proizvode koristeći rijetke lišajevе, mikrobe ili gljive, morate posjetiti njihovo stanište i prikupiti uzorak. Trenutno se genetski kodovi izvedeni iz tih organizama uglavnom razmjenjuju digitalno, putem genetskih potpisa poznatih kao informacije o digitalnom sekvenciranju (DSI). Na globalnom jugu raste ljutnja zbog dijeljenja profita od tih otkrića, a mnoge zemlje upozoravaju da im se ne isplaćuje pravičan udio. Tvrtke koje uzimaju genetske informacije iz prirode bez priznavanja njihovog izvora i plaćanja lokalcima predstavnici s globalnog juga nazivaju biopiratom. Na ovoj bi se konferenciji trebao postići prvi pravični sporazum o toj problematici.

Na domaćem terenu prva kolumbijska ljevičarska vlada predvođena predsjednikom GUSTAVOM PETROM nastoji iskoristiti međunarodni samit kao katalizator za promicanje mira. Unatoč mirovnom sporazumu s Revolucionarnim oružanim snagama Kolumbije (Farc) iz 2016., sukobi s gerilskim frakcijama nastavljaju se u dijelovima zemlje. U samom gradu domaćinu Caliju gradonačelnik je desničar ALEJANDRO EDER, koji je uoči konferencije pozvao na pripreme tisuća pripadnika vojske i policije, pa se čini da bi COP16 mogao imati veći utjecaj na Cali nego na ostatak planeta. Oko 12 tisuća gostiju iz cijeloga svijeta sliva se u grad na deset dana, navigirajući između konferencija, restorana, hotela. Ističe se da je COP16 izvrstan način za grad da promiče turizam naglašavanjem svoje bioraznolikosti i 'zelene ekonomije', čime bi se napokon odmaklo od reputacije nasilja i trgovine kokainom. Lokalna vlast, biznismeni i kulturna sfera dat će sve od sebe da ostave pozitivan dojam na posjetitelje i međunarodne medije, a Eder je obećao plan 'obrane od tri prstena' koji će koordinirati policiju, vojsku i UN-ove plave kacige stacionirane oko strateških dijelova grada. Ulice su očišćene od siromašnih, a pendreci spremni za problematične aktiviste. Naime, ovogodišnja UN-ova konferencija o bioraznolikosti održava se u zemlji s najvećim brojem ubojstava ekoloških aktivista i aktivistkinja. Najmanje 196 okolišnih aktivista ubijeno je u Kolumbiji samo lani. Osim toga, dok su zaštićena prirodna područja u planinama Anda na rubovima Calija zaista među biološki najraznolikijima na svijetu, velika obrađena zemljišta u dolini posve su drugačija priča. Ekolozi i aktivisti iz regije uporno ukazuju na štetu koja se nanosi lokalnim ekosustavima intenzivnom upo-

trebom pesticida u dominantnoj industriji šećera. Lordovi industrije opstaju, a COP-ovi se vrte u krug.

■ Ivana Perić

General Hanoja

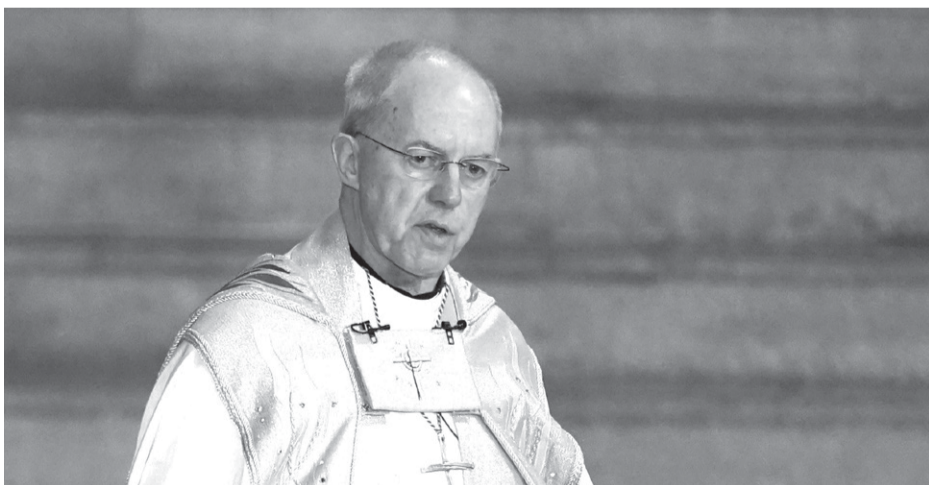
VIJETNAMSKI parlament 21. listopada jednoglasno je za predsjednika države izabrao 67-godišnjeg LUONGA CUONGA. General i donedavni zapovjednik političke uprave vojske tako je postao četvrti formalni šef države. Dvojica njegovih prethodnika odstupila su zbog optužbi vezanih uz korupciju. U svibnju ove godine za predsjednika je izabran dotadašnji ministar sigurnosti TÔ LÂM. Nakon što je u srpnju preminuo generalni sekretar Komunističke partije Vijetnama NGUYEN PHŨ TRONG, Lâm je izabran i na tu funkciju, stvarno najmoćniju u zemlji. Trong je posljednjih godina držao obje pozicije te se nagađalo da bi to mogao i Lâm, barem do 2026. i partijskog kongresa na kojem će se birati novo vodstvo. No u Vijetnamu su najviše ovlasti odlučivanja desetljećima bile raspodijeljene među četvoricom dužnosnika: gensekom KP-a, predsjednikom, premijerom i predsjednikom parlamenta. S Cuongovim imenovanjem na snagu je opet stupio tradicionalni aranžman o kolektivnom rukovodstvu, skrojen kako bi se spriječila koncentracija vlasti u jednim rukama. Luong Cuong u vojsku je stupio 1975. godine, pred kraj rata sa SAD-om. U partijskoj hijerarhiji penjao se sve dok 2021. nije postao član Politbiroa. U posljednje vrijeme znatan broj funkcija preuzeli su policijsko-sigurnosni kadrovi, istisnuvši one iz privrede, pa je u ime ravnoteže vojska za sebe zahtijevala mjesto šefa države.

Ova križaljka ima i vanjsko-političke aspekte. Represivni je aparat u boljim odnosima s Kinom od armije, dijelom i zbog sukoba dviju zemalja oko otoka u Južnokineskom moru. Po preuzimanju dužnosti Cuong je naglasio kako će Hanoi voditi vanjsku politiku nezavisnosti, mira i pozicioniranja zemlje kao 'prijatelja, partnera kojem se vjeruje te aktivnog i odgovornog člana međunarodne zajednice'. Vijetnamska takozvana 'bambus-diplomacija' zagovara fleksibilnost i suradnju sa svim bitnim akterima. Zemlja sa sto milijuna stanovnika odnedavno se približava Washingtonu, ne dovodeći u pitanje čvrste odnose s Pekinom teritorijalnim sukobima unatoč. Tu su i strateška partnerstva s Rusijom, Indijom i ostalim zemljama. Glavni ciljevi te politike su vijetnamska neutralnost, suverenitet i privredni interesi. Vijetnam je posljednjih desetljeća obilježio izuzetno snažan ekonomski razvoj. Dok je 1992. polovica stanovništva živjela u ekstremnom siromaštvu, do 2020. udio siromašnih smanjen je na svega 4,5 posto. Istovremeno, nakon ograničene liberalizacije iz 2000-tih, vlasti ponovno vladaju čeličnom šakom, žestoko progoneći kritičare te gušeći ljudska i građanska prava.

■ Jerko Bakotin

PERSONA NON GROATA

Foto: Andrew Matthews/Press Association/PIXSELL

Nadbiskup Canterbury JUSTIN WELBY objavio je kako je njegov predak iz 19. stoljeća posjedovao robove na plantaži na Jamajci. Vođa Anglikanske crkve tek je nedavno doznao tko je njegov biološki otac, no ta se vjerska institucija i prije toga počela suočavati barem s tim dijelom svoje mračne prošlosti, izradivši izvještaj u kojem je porijeklo svog bogatstva dijelom pripisala i transatlantskoj trgovini robljem. Ovog ljeta Welby se ispričao jamajačkom narodu. 'Duboko, duboko, duboko nam je žao. Griješili smo protiv vaših predaka. Sve bih dao da se to može preokrenuti, ali ne može', rekao je tom prilikom.

■ J. B.

Дивна глумачка дива

Мало је било глумица у нас које су успјеле заокружити пунину каријере како је то успјела Ана Карић. Отишла је прије десет година, преко реда, осиромашивши хрватско глумиште за још једно велико име

КОЛОКВИЈАЛНО често изговорену синтагму 'лијепа као глумица' најчешће изушћују многи отац и мајка говорећи о својој кћерки, или то итко ини чини подразумијевајући какво лијепо дјевојче или цуру, а да се заправо нитко од њих не може право сјетити откада је та фразеоло-

гија у упораби и на коју се то точно лијепо глумицу односи. Глумице су лијеке, и готово! А бит ће да је то ипак једна од многих опција на које смо вољно пристали и које не пропиткујемо, којима не тражимо узрока и за чије апроксимације не иштемо рационалнога оправдања. Лијепо звучи, и готово! Тај се красни клишеј односи на неку свима драгу емоцију, која никога

ништа не кошта – коначно, тко смо ми еда бисмо били позвани реметити интензитет његовог трајања и фреквенцију тога феномена међу нама?

Вјерујем како ће се многи сложити устврдим ли како је АНА КАРИЋ сигурно била од оних глумица, која је негде некада некога нагнала надјенути некој дјевојци или цури убави епитет – 'лијепа као глумица'. Ана Карић била је предивна жена, кад је се гледа док се с њом говори, и била је дивна дива пуна каризме, док се пред њом сједи и гледа како на позорници оживљује написани лик из драме.

У хрватском глумишту мало је било глумица које су успјеле заокружити пунину каријере како је то успјела Карић. Југославенско је глумиште обиловало протагонистима што су се оствариле са српске стране, попут примаглумице МИЛЕНЕ ДРАВИЋ или високопарно карактерних ОЛИВЕРЕ МАРКОВИЋ и РАДМИЛЕ САВИЋЕВИЋ, па дамски сталожене СВЕТЛАНЕ БОЈКОВИЋ, искричаве ЈЕЛИСАВЕТЕ СЕКЕ САВЛИЋ, односно универзално предодређених МИРЈАНЕ КАРАНОВИЋ и доајенке МИРЕ БАЊАЦ. Хрватска је страна пуно изгубила потресно прерањом смрћу вјеројатно и највеће од свих, ЕНЕ БЕГОВИЋ, а Здравка Крстуловић и Мира Фурлан не могу саме на властитим леђима попут каријатиде носити терет националнога глумишта. Као и претходне три великанке, и Ана Карић отишла је преко реда осиромашивши хрватско глумиште за још једно велико име.

Карићева је рођена у личком градићу Перушићу 13. свибња 1941. године, у истом мјесту гдје је свјетло дана био угледао и ШИМЕ ШИМАТОВИЋ, редатељ што јој је повјерио прву велику улогу у својем 'салонском филму' 'Пустолов пред вратима' (1961.), за који је сâм био написао сценариј према антологијској драми Милана Беговића. Иако ће Шиматовић у повијести хрватске и југославенске кинематографије остати завазда уклесан као покретач изградње Јадран филма те иницијатор и први директор Загребачке школе цртаног филма, те што ће његовог 'Пустолова' оригиналном глумом озвучити БОРИС ПАПАНДОПУЛО, овај урадак неће изазвати дивљење струке. Међутим, остат ће памћење на креацију коју је у њему остварила млада глумица, тада тек студентка на почетку каријере.

Исте године, који мјесец раније, Ана Карић дебитирала је у филму 'Царево ново рухо' АНТЕ БАБАЈЕ, који је према славном данском литерату Хансу Кристијану Андерсену био прилагодио БОЖИДАР ВИОЛИЋ. Већ тада дошао је до изражаја њезин баршунаст алт, природно импостирани глас као идеалан калем за бистру дикцију и чисти вербални пријенос емоције. И премда ћемо је памтити као заводљиву црнку тијеком готово читаве њезине каријере све до краја, у својим првим годинама пред камером Ана је била плавуша. Ништа необично, с обзиром на то како је у то вријеме плавокоса дјевојка била помодарски хит што су га намрле иконе филмске индустрије МЕРИЛИН МОНРО и БРИЖИТ БАРДО.

Дебитантски наступ, као и низ улога што ће услједити, Ана Карић остварила је с колегом БОРИСОМ БУЗАНЧИЋЕМ, партнером с којим ће у будућности дуго и најрадије играти. Данас је готово потпуно ишчезло из јавности како је Ана средином минулога вијека снимила неколико запажених телевизијских филмова, драма коморне атмосфере која је заправо присподобива казалишној позорници. Питање је уопће колико је у свијести наше публике чак и број тих оствараја

што су ревносници заната у та доба чинили за видео-баштину домаће нам културе. Сплићанин ЈОАКИМ ЖАК МАРУШИЋ био је врло активан по том питању, па је снимео читаву ниску наслова 1960-их година, трајно ослоњен на перо својих сународњака. Из те су активе настале и бројне тв-драме у којима је популарни Жак ангажирао баш младу глумицу Ану Карић. Рецимо, 'Медитеранска клима' (1966.) на текст ИВЕ ШТИВИЧИЋА, па 'Жур у Магделанду' (1968.) аутора АЛОЈЗА МАЈЕТИЋА или тв-серија 'Фишкар' (1970.) према Анти Ковачићу...

Можда заслијепљена успјесима филмова 'Х-8' (1958.) и 'Рондо' (1966.), мелодрама 'Путовање на мјесто несреће' (1971.) ЗВОНИМИРА БЕРКОВИЋА некако је исклизула с трачница домаће нам синеастне пажње, гдје је Ана, уз врло потицајног РАДУ ШЕРВЕЦИЈУ, феноменално одиграла намијењену јој лирску ролу. Много касније, у филму 'Ноћни бродови' (2012.) ИГОРА МИРКОВИЋА с колегом РАДКОМ ПОЛИЧЕМ заиста ће ставити златни звекир на врата дворца своје филмске каријере.

Ипак, сама Ана казат ће како јој је улога Ане Боронгај у Крлежиним 'Заставама' 1991. на позорници зкм-а, у режији ГЕОРГИЈА ПАРА, најдража улога у животу. Давно је била у комбинацијама за тај потхват, али је и сама сретна да је до њега дошло у њезино зрело доба. С Фрицом се била срела још 1969. године у тв-драми 'Адам и Ева' коју је режирао МАРИО ФАНЕЛИ, а продуцирао касније прослављени оскаровац БРАНКО ЛУСТИГ.

Ана Карић гостовала је и у Сплиту. Иако нисам био на представи 11. коловоза 2001. кад је у Културном средишту градић наступала на Сплитском лџету, истрајући у комаду 'Едип' ЛУЦИЈА АНЕЈА СЕНЕКЕ у режији чудотворног ИВИЦЕ БУЉАНА, као да је било јучер сјећам се праизведбе драме 'Ребро' ЕЛВИСА БОШЊАКА, гдје је 20. српња 2014., такођер на Сплитском лџету, јубиларном његовом 60. издању, бриљантно била одиграла своју дионицу представе. Било је то ни два и пол мјесеца пред Анину смрт... У оном ониричком амбијенту боровине у Вили Далмација на јужним странама Марјана, одиграла је ту своју ролу баш као да јој је задња! Етеричност њезиног погледа и експресивност мирног изричаја држали су публику у некој врсти хипнотичке обамрлости. И партнере на сцени исто.

Велики римски пјесник ОВИДИЈЕ, један од оних античких генијалаца с Апеннина уз ХОРАЦИЈА и ВЕРГИЛИЈА, на једном је мјесту био записао како му је очито оно што је боље, па то и подржава, али се свеједно држи свега онога лошијег. Чини ми се да је том парадоксалном мишљу увлас био описао и данашње хрватско друштво, у којем је свима јасно гдје су вриједности и квалитета, али свеједно допуштамо да пред лицемјерном малограђанштином вазда остукнути имају непоречици валери на свим размерама. Тако је и с памћењем и рецепцијом највећих умјетника међу нама: некако се осјећамо смиреније ако подржавамо медиокрите и лажне величине, допуштамо им да се смијеше с насловница наших новина и екрана с разних портала. Умјесто културе сјећања, на снази је осуда сјећања! Па је тако мимо нас, нечујно попут ноћне ријеке, 9. listopada прошла и 10. обљетница преминућа Ане Карић. Умрла је исти дан, исте године, као и њезин дугогодишњи партнер Борис Бузанчић, с којим је, видјесмо, и дебитирала на сцени. А ми, ми нећемо заборавити велику глумачку даму и дивну диву Ану Карић. ■

MAKSIMIR
I MIROGOJ

Atif Džafić

PIŠE Sinan Gudžević

Atifa sam upoznao prije pedeset godina u Beogradu. Bio je recitator i svojim kazivanjem stihova je stekao mnogo poklonika. Pri govorenju stihova nije glumatao, niti se prenemagao, njegova dikcija je bila takva da su neki govorili kako on pisane stihove dobro i nenametljivo pretvara u usmene. Stihova je znao na hiljade, i stalno učio nove

U BEOGRADU je 26. avgusta ove godine otišao je sa ovoga svijeta ATIF DŽAFIĆ, javnosti poznat kao recitator stihova. Preminuo je sa 72 godine, od emfizema pluća, nakon dužeg boravka u bolnici. Vijest o njegovoj smrti znali su rijetki, tako je odlučila porodica. Po njegovoj želji je kremiran na Novom groblju u Beogradu.

Atifa sam upoznao prije pedeset godina u Beogradu, u klubu mladih pisaca Doma omladine. Bio je recitator i svojim kazivanjem stihova je stekao mnogo poklonika. Pri govorenju stihova nije glumatao, niti se prenemagao, njegova dikcija je bila takva da su neki govorili kako on pisane stihove dobro i nenametljivo pretvara u usmene. Stihova je znao na hiljade, i stalno učio nove. Njegova sposobnost da najrazličitije stihove i metre govori prirodno i jasno razlikovala ga je od drugih recitatora. Nije bilo značajnijeg pjesničkog imena da mu Atif nije znao barem nekoliko pjesama. Među njima je bilo pjesnika koji više nisu živi, jugoslavenskih i stranih, ali je bilo i onih koje si mogao sreći na ulici. Naročito je volio pjesme BRANE PETROVIĆA i TINA UJEVIĆA. Uz njih je rado govorio JESENJINA, VITA NIKOLIĆA i BRANKA MILJKOVIĆA.

Atifu dugujem poznanstvo sa GLIGORIJEJEM i MARIJOM, roditeljima Branka Miljkovića, kao i sa DRAGIŠOM MILJKOVIĆEM, bratom Brankovim. Nekoliko godina smo, na dan smrti Branka Miljkovića, nakon posjete pjesnikovu grobu na Novom groblju, odlazili u kuću pjesnikovih roditelja na Dušanovcu, u ulici Đorđa Kratovca. U toj kući je Atif bio drag gost, na neki način bio je član porodice. O smrti Branka Miljkovića slušali smo od pjesnikovih roditelja. Na dvadesetu godišnjicu smrti, 12. februara 1981. Dragiša Miljković je, dirnut Atifovim kazivanjem Brankovih pjesama, i zapjevao. Dvadeset godina svaki dan plačem za svojim bratom, danas hoću da pjevam, rekao je.

Atif je dugo godina kazivao stihove na Skadarliji. Ljeti, kad bi sila svijeta nagrnula kroz Skadarsku ulicu, ispred kuće Đure Jakšića mogao se vidjeti plavokosi recitator kako kazuje stihove. Skadarlijski autoriteti nisu dopuštali upotrebu mikrofona, pa se mnoštvo ljudi utišavalo samo od sebe, kako bi se čuo samo recitatorov glas. Stihove je govorio i u skadarlijskim kafanama, a naročito u Staroj Skadarliji i Đurinoj kući. Poznao je sve skadarlijske muzičare i pjevače. Zahvaljujući njemu upoznao sam pjevača VOJKANA TASIĆA koji nam je ponekad znao zapjevati za stolom. Ponekad bismo ostali do kraja radnog vremena, ponekad bismo po zatvaranju Stare Skadarlije znali otići u kafanu Kod Zmajka, koja se otvarala u četiri ujutro. Jednom prilikom je, dok se čekalo da Zmajko otvori vrata, Brana Petrović kucao u vrata i vikao otvarajte, mi smo studenti. Nekog mladića, koji je stajao koji metar podalje, Brana je upitao: 'Dečko, jesi li brucoš?'. Dečko je odgovorio: 'Ne, ja sam Slovenac'. Nezaboravan je ostao smijeh Atifa Džafića i RADETA Đokanovića na taj odgovor.

Atif Džafić je često nastupao u domovima kulture, u studentskim domovima, govorio je stihove u naseljima omladinskih radnih brigada. Često je bio dio pjesničke ekipe koja bi pošla na književno veče, bilo u Beogradu, bilo u drugom gradu, on je u pravilu bio i voditelj večeri. Nastupao je i na radiju,

kođ slušalaca je, uz RALETA DAMJANOVIĆA i VICU DARDIĆA, bio omiljen. Barem dva puta je učestvovao na recitatorskom ili pjesničkom maratonu, mislim da je jednom desetak sati bez prekidanja kazivao pjesme. Jednom smo nas nekoliko, na nečiji poziv otišli i u Padinsku Skelu i tamo u turobnoj neuropsihijatrijskoj bolnici govorili stihove pred tridesetak pacijenata čuvenog doktora ILIĆA.

Bio sam čest gost u njegovom stanu na Novom Beogradu, gdje je živio sa suprugom JADRANKOM i njihovim sinovima ANANDOM i AMIROM. U njegovu kuću je znao s Atifom nakon kafane doći i Brana Petrović. Nezaboravno je kako su jedne večeri Atif i Brana, obojica dobri šahisti, nakon nekoliko partija u kojima je pobjeđivao jedan pa drugi, odlučili da prekrate najzajedničniju u pobjedama, te da sve riješe jednom partijom, a da ulog budu njihove žene: pobjednik uzima u trofej ženu poraženoga! Nezaboravno je kako je, kad je nakon duge partije, Atif pobijedio, a Brana neutješno zajecao: 'Lele meni, KAČO moja, uze mi te Vlah Alija!' Kao vojnik sam, za vrijeme marša od Ljubljane do Jajca, u ljeto 1979. prolazeći kroz Gornju Sanicu, svratio kod njegovih roditelja. On je vojsku služio prije mene, u Novom Sadu pa u Nišu. Za posjete u Nišu, proveli smo jedno veče u društvu sa SKENDEROM KULENOVIĆEM i ZUKOM DŽUMHUROM, koji su ondje bili gosti sajma knjiga.

Jednoga dana je kazao kako hoće da nauči 'Ilijadu' napamet. Kad to ostvari, hoće da savlada i 'Odiseju'. To je kazao u kafani Grmeč. Za stolom je bilo i novinara, te je jedan, već koji dan kasnije, uz vijest objavio i razgovor s njime. I krenuo je Atif u čitanje i vježbanje. Više puta sam kasnije slušao čitave dijelove iz pojedinih pjevanja. Ponekad bi mi ih kazivao i telefonom. Brzo je savladao heksametar i njegove zakonitosti. Bio je rođeni ijekavac, rodom iz Gornje Sanice ispod Grmeča, ponekad bi Đurićevu ekavicu spontano ijekavizirao, to se nije primjećivalo kao metrička povreda. Ne znam da li je naučio čitavu 'Ilijadu', ne bi me iznenadilo da jeste. Ne znam, jer sam krajem osamdesetih godina otišao iz Beograda, te ga više nisam slušao kad nastupa.

KAD sam otišao iz Beograda i iz Jugoslavije, čuli bismo se ponekad telefonom. Tada je telefoniranje bilo jako skupo, no on je smatrao da to ne bi smjelo biti prepreka za naše razgovore. Ponekad bi me znao zvati kasno noću iz Beograda u Lucern, u pravilu je bio pijan, iz glasa mu je izbijala velika potonulost. Žalio se na duge nesanice, a neki zajednički prijatelji su mi kazivali kako bi povremeno nestajao iz kafanskog života i sa mjesta gdje je kazivao pjesme, te bi se nakon mjesec ili dva izbjivanja opet pojavio. Ponekome bi kazao kako je bio u bolnici, na neuropsihijatriji.

Po zanimanju je Atif Džafić bio sanitarni inspektor studentske službe. Po obrazovanju je imao višu medicinsku školu. Bio je odgovoran radnik, nepotkupljiv u bilježenju higijenskih i tehničkih sanitarnih propusta po studentskim domovima. Poznao je doktore iz Studentske poliklinike, a sam je bio jako dobro upućen u bolesti, anamneze, dijagnoze i terapije. Bio je nesebičan u

Atif Džafić, osamdesetih godina. Foto: Televizija Beograd

pomaganju studentima da lakše dođu do doktora, ne samo do onih u studentskoj poliklinici, nego i do drugih. I ne samo do doktora, bio je spreman da pomogne svakome u nevolji, imao je visoku empatiju i osjećaj solidarnosti.

Bio je velik čitalac, među nama je bio najbolje obaviješten o politici i situaciji u svijetu. Pratio je književne polemike, i u tome je bio najobaviješteniji.

S vremenom je sve više pio, a piće je sve više davalo ton i njegovu tonu u razgovorima. Sve koji smo ga znali i s njime se družili iznenadilo je kad je jednog ljeta bio hospitaliziran, a kad je iz bolnice izišao, teško smo se mirili s time da naš drug boluje od depresije, koju nismo primjećivali, a promjene u njegovu ponašanje pripisivali smo karakteru. U depresivne krize je upadao neočekivano, s alkoholom su se pojačavale, a konfliktnost je bila sve više dio njegovih razgovora. Naša viđenja su postajala sve rjeđa, što zato što smo bili udaljeni, a što zato što i kad bismo se i vidjeli, njegovo bi pijanstvo rezultiralo gorčinom koja je prelazila najprije u prekore, a kasnije i u teže uvrede. Kad je prije dvadesetak godina došao jednoga jutra u Novi Pazar, našao je mene i moga brata u bratovoj kući, te je pijuci nezaito, s večeri od mene tražio jednu posve nenavadnu uslugu. Kad sam ga odbio, grubo me je izvrijeđao. Tada sam mu kazao da ćemo opet razgovarati tek kad više ne bude pio. Do takvog razgovora nikada nije došlo.

Rahmet njegovoj dobroj duši i mir pepelu njegovom. ■

Picelj bez okvira

Izložba 'Picelj i prijatelji' bila bi uspjelija da se išlo na sveobuhvatniju kontekstualizaciju sadržaja. Bez toga, riječ je o dobrodošlom pogledu u Piceljevo individualno autorstvo, do sljedećeg koji će ga uklopiti u kolektivnu optiku

IVAN PICELJ je bez sumnje bio jedan od najvažnijih umjetnika iz Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća, ali i na početku novog milenija. Rođen 1924. u Okučanima, a umro 2011. u Zagrebu, Picelj je bio neprekidno stvaralački aktivan od sredine 1940-ih, kao student Likovne akademije, sve do kraja života, stalno razvijajući i varirajući temeljne postulate svog umjetničkog izraza, koje u suštini nije mijenjao. Dan-danas, kad je apstraktni likovni jezik zasnovan na sustavnoj upotrebi geometrijskih elemenata posve masovno rasprostranjen ne samo u svijetu galerijske umjetnosti, nego i svim medijima globalne proizvodnje i komunikacije, izazovno je pojmiti što je zapravo bilo toliko revolucionarno u pojavi Eksperimentalnog atelijera, poznatijeg kao EXAT 51, te davne 1951. godine. Grupa koju je Picelj pokrenuo zajedno s arhitektima BERNARDOM BERNARDIJEM, ZDRAVKOM BREGOVCEM, ZVONIMIROM RADIĆEM, BOŽIDAROM RAŠIĆOM, VJENCESLAVOM RICHTEROM i VLADIMIROM ZARHOVIĆEM te slikarom VLADIMIROM KRISTLOM i kiparom ALEKSANDROM SRNECOM, uvela je 'preko noći' apstraktnu likovnost u hrvatsku i jugoslavensku umjetničku i kulturnu javnost, ali ne samo to. Na svojim ranim izložbama – u Piceljevom stanu 1952. (na reprezentativnoj zagrebačkoj adresi, Gajeva 2b, što je jamčilo vidljivost), te na Kristlovoj, Piceljevoj, Rašičinoj i Srnecovoj izložbi nared-

ne godine 'preko puta', u Društvu arhitekata Hrvatske, grupa je sa samog srca kulturne mape zemlje poslala nedvosmislenu poruku o 'kolektivizaciji' umjetničke proizvodnje, odnosno prestanku isticanja autorstva na uštrb zajedničkog rada u likovnom polju, a na korist razumijevanja umjetnika također kao radnika i kao proizvođača.

Kasnijim kontinuiranim napretkom samostalnih karijera gotovo svih članova, neovisno o njihovom intenzivnom skupnom angažmanu na, primjerice, oblikovanju postava jugoslavenskih paviljona na velikim svjetskim veselajmovima i izložbama (Pariz 1950., EXPO 58 u Bruxellesu i dr.), a posebno s retrospektivnim interpretacijama individualnih opusa u suvremeno doba, ta je perspektiva postupno pala u drugi plan i svako autorstvo ponaosob istaknuto je kao samodostatno. No, kako je Bauhaus danas puno poznatiji kao lanac prodajnih centara kućanskih potrepština, uređaja i alata, nego kao prijelomna njemačka visoka škola za arhitekturu, umjetnosti i dizajn, koja je između dva svjetska rata 'tvrđi' modernistički princip dosljednog serijskog oblikovanja za svima prijemčivu široku potrošnju učinila polazištem i globalne, pa i jugoslavenske poslijeratne obnove, tako i ne čudi što 'bauhausovsko' kolektivističko učenje u slučaju Ivana Picelja i suvremenika mu više nije prvenstveni fokus pogleda stručne i laičke publike na njegovo djelo.

Tekuća retrospektivna izložba 'Picelj i prijatelji' u Muzeju suvremene umjetnosti Zagreb i zajedničkoj organizaciji Hrvatskog društva likovnih umjetnika i MSU-a samo polovično pokušava i uspijeva ući u raspravu o toj strani priče o Picelju, jer se ipak u najvećoj mjeri koncentriše na kronološki prikaz rasta umjetnikovog stvaralaštva, podijeljen u manje cjeline s obzirom na medije, tehnike i polja u kojima je djelovao tijekom niza desetljeća. Dobra strana postava u kustoskoj koncepciji povjesničara umjetnosti ZVONKA MAKOVIĆA je ta što je građa više nego izdašna u smislu pregleda Piceljevih radova, uključujući posudbe iz više privatnih kolekcija čija djela, slijedom vlasništva, javnost nema priliku češće vidati. Drugi dio građe čine, naravno, radovi iz fundusa MSU-a i izbor iz dokumenata bogatog Arhiva Picelj, koji je muzeju darovala umjetnikova kći ANJA PICELJ-KOSAK, tragom izvornih 'exatovskih' ideja o društvenoj službi umjetnosti kakva treba biti dostupna svima. Na izložbi su zastupljene Piceljeve slike većinom iz 1950-ih godina, prije nego što se sustavnije posvetio grafici koja je otad činila okosnicu 'dvodimenzionalne' strane njegovog opusa; grafičke su mape, dakle, najopsežniji segment postava, zatim su tu i pionirski apstraktni, drveni i metalni reljefi, skulpture i instalacije, koji i danas zadivljuju svježinom i vještinom postizanja maksimalnog efekta nizanjem minimalnih elemenata. Izvanredni

su studentski crteži i grafike, koji otkrivaju Piceljev interes za socijalne teme, kakve će kasnije uklopiti u svoj sustavni stvaralački program putem istaknute ideje o širokom doseg totalnog umjetničkog rada; ali i apstraktni crteži grafitom iz zrelog razdoblja karijere, koji posjeduju poseban ritam i toplinu kakve grafičkom reprodukcijom nije moguće postići.

Naslov izložbe glasi 'Picelj i prijatelji' zato što postav uključuje i djela hrvatskih i inozemnih umjetnika koji su s Piceljem surađivali i družili se, odnosno sudjelovali u međunarodnom umjetničkom pokretu Nove tendencije od 1961. do 1973. godine (VICTOR VASARELY, JESÚS RAFAEL SOTO i dr.), i upravo je taj dio postava jedan od dva u kojima izložba pokazuje ograničenja svoga pristupa. Naime, nejasno je zbog čega nigdje u legendama i popratnim sadržajima izložbe nije istaknuta činjenica da su Nove tendencije pokrenute upravo u Zagrebu, čime su postale jedini likovno-umjetnički fenomen međunarodnog ranga u moderno doba koji je svoje izvorište imao baš ovdje i utjecajem se proširio svijetom (parnjak bi mu u filozofiji i sociologiji bila Korčulanska ljetna škola). Nove tendencije bile su i niz internacionalnih časopisa, među kojima je iz Hrvatske (i Zagreba) nezaobilazan bio Bit International, i to ne 'samo' po najaktualnijim temama iz industrijskog oblikovanja i dizajna, vizualnih komunikacija, televizije, informacijske estetike i drugih područja, nego i po samom svom dizajnu, sasvim ravnopravnom visoko modernističkim shvaćanjima projektiranja tiskanih publikacija, koje su prakticirali i Piceljevi prijatelji i kolege, Nizozemac WIM CROUWEL i Švicarac JOSEF MÜLLER-BROCKMANN. Ponovio se i česti propust na izložbama ovakvog tipa – posjetitelji mogu samo gledati naslovnice zaštićenih primjeraka časopisa, ali ne i prelistavati ih putem fotokopija ili digitaliziranih varijanti, ako postoje, što bi trebao biti standard. Druga začudna odluka je uvrstiti u postav prilično malen broj Piceljevih radova u grafičkom dizajnu – tek nekoliko plakata i kataloga za Galeriju suvremene umjetnosti (ustanovu koja je prethodila Muzeju) – što je kontradiktorno samom umjetnikovom shvaćanju dizajna kao prakse posve *al pari* radu u lijepoj umjetnosti i grafici, štoviše praksi kojom je provodio daljnju, potpuno masovnu razradu i primjenu likovnih rješenja kakva je ranije ili usporodno uvodio na planu slike i grafike. Posrijedi je neizostavni dio cjeline bez čijeg šireg pregleda priča o Picelju, ali i prijateljima, ne može biti potpuna (uzevši u obzir da je dizajn uvijek kolektivni proces između dizajnera, naručitelja i izvođača, ovdje tiskara).

Imajući to na umu, nije moguće ne primijetiti da je dizajn vizualnog identiteta izložbe, koji potpisuje iskusni NEDJELJKO ŠPOLJAR (dizajner srednje generacije čiji opus inače sadrži jedan od najslojevitijih suvremenih dijaloga s naslijeđem modernističkog dizajna u Hrvatskoj i šire), kompleksnija interakcija s Piceljevom umjetničkom baštinom od povjesničarske revalorizacije građe, s lucidnim tipografskim detaljima predstavljajući zaista sjajan *homage* koji protagonistovo djelo čini istinski živim. To se moglo postići i samim postavom izložbe da se išlo na sveobuhvatniju kontekstualizaciju sadržaja, pružilo pogled, primjerice, i na onodobnu filmsku umjetnost koja je iz ideja EXAT-a 51 mnogo crpila, te uopće dalo detaljni uvid u socijalno-politički okvir koji je modernističku umjetnost počeo podupirati i time presudno sudjelovao u njenoj svjetskoj vidljivosti i značaju. Bez toga, izložba je dobrodošao pogled u Piceljevo individualno autorstvo, do sljedećeg koji će ga morati uklopiti u kolektivnu optiku. ■

Naglasak na individualnoj perspektivi – izložba 'Picelj i prijatelji' (Foto: Igor Šoban/PIXSELL)

Тијела и недјела

Књижевни Нобел сјео је тамо гдје су сјеле и неке од најугледнијих филмских и књижевних награда. Све се савршено уклапа. Хан Канг је дубоко унутар бифуркација и токова сувремених фрустрација и страхова, опресија и побуна

НОБЕЛ је стигао с боди хорором, на валу с филмским лауреатима Кана. У рујну се у кинима гледала 'Супстанца', у којој Деми Мур порађа своју медијску двојницу, у листопаду су Швеђани рекли: добитница Нобелове награде за књижевност за 2024. је јужнокорејска списатељица ХАН КАНГ. Није то случајна ни сасвим произвољна повезница. Филм је посљедњих година окупиран феноменом тијела у постмодерном, постиндустријском, постфизичком друштву, али ни књижевност не заостаје с тематизирањем тијела у сувереним медијским и биолошким трансформацијама. У вијести о лауреаткињи истицало се како је ријеч о жени и Азијки, првој Корејки којој је додијељена Нобелова награда. Али већ у првим реченицама

Ауторица која показује 'јединствену свијест о везама између тијела и душе' – Хан Канг
(Фото: Ентони Девлин/Прес Асоцијешн/PIXSELL)

Академијиног образложења истакнуто је како ауторица има 'јединствену свијест о везама између тијела и душе, живих и мртвих'.

Овако у роману 'Људска дјела' (2014., прво хрватско издање 2019.) у пријеводу Мирне Чубранић с енглеског читамо ту 'јединствену свијест'. Канг описује распадајуће тијело младе дјевојке: 'Кад си га први пута видио, у њему се још увијек могла препознати ситна дјевојка од двадесетак година; сад се њезино тијело у распадању напухнуло до величине одраслог мушкарца. Сваки пут кад одмакнеш покров да је види нетко тко је дошао наћи кћерку

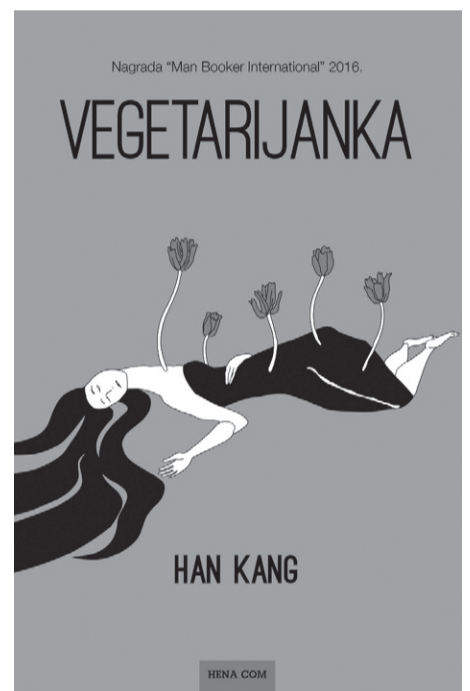
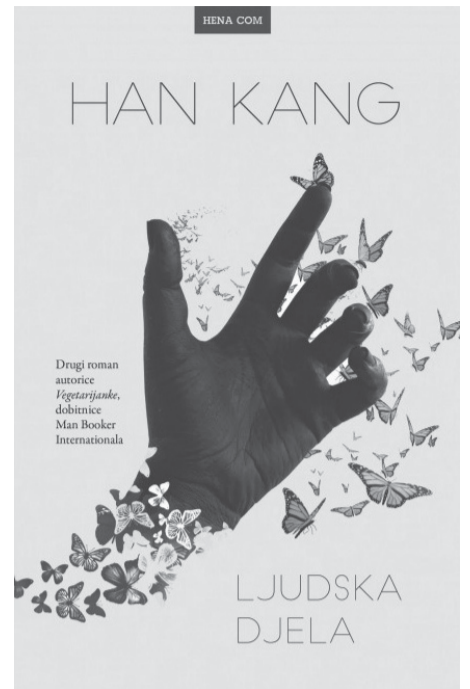
или млађу сестру, запрепасти те брзина којом њезино тијело труне... Ножни прсти с помно уређеним ноктима испрва су били недирнути, без вањских озједа, али како је вријеме пролазило, набrekli су као дебели гомољи ђумбира и притом поцрњели. Плисирана сукња с узорком капи воде, која јој је прије досезала до гољеница, сад јој више не покрива ни натечена кољена.'

Године 1980. у Квангџуу војна хунта је у крви угушила демократске просвједне. Дио тијела страдалих војска је уклонила с улица, а дио су грађани склонили у Покрајински уред. Дјечак из првог поглавља 'Људских дјела' долази у импровизирану мртвачницу тражећи свог пријатеља, да би сједеће дане, до поновне интервенције војске, волонтирао као спроводник међу лешевима. Мртвачница је полазна точка 'Људских дјела'. Ту почиње прича о распадајућим тијелима, умирућим тијелима, мученим тијелима, о насиљу према младом тијелу, насиљу према женском тијелу, о сјећању. 'Је ли могуће посвједочити да су ми опетовано гурали дрвено, тридесет центиметара дуго равнало у вагину, до саме страже стигенке матернице? Да су ми кундаком пушке батинали грлић?', присјећа се једна просвједница: 'Да имам осјећај да ми ужарено жељезо пржи кожу чак и кад... нечији поглед лети само нехајно клизне уз моје ноге?'

Хан Канг рођена је у Квангџуу 1970. године. У вријеме свибањске демократске побуне девет јој је година, обитељ јој се управо из Квангџуа преселила у предграђе Сеула. Хан по цијеле дане с браћом игра 'пет у низу' или затворена у соби чита све што јој падне под руку; кухињски послови за деветогодишњакињу тада укључују љуштење чешњака и резање глава инћуна. У обитељску кућу у Квангџуу уселила се обитељ с три сина. Приградњу уз кућу нови власници изнајмљују брату и сестри тинејджерима. Вијести брзо стижу до Сеула: у гушењу побуне војска убија троје дјеце из локалне ниже средње школе, укључујући двојицу дјечака из куће Хан Канг. Хан о томе сазнаје прислушкујући одрасле, листајући књижицу с фотографијама убијених коју родитељи сакривају од ње. На једној фотографији лице је младе жене, расјечено бајунетом... Ако досад и нисмо имали цјеловиту слику романа, сада је она овдје. Особно и аутобиографско долази на крају. Оно што би западни писци као потврду аутентичности ставили на почетак, у прво или друго поглавље, Хан оставља за крај, за посљедње поглавље.

У 'Људским дјелима' побуна је политичка, а посљедице су физичке. У 'Вегетаријанки' (2007., прво хрватско издање 2018.) и сама је побуна физичка. 'Људска дјела' можемо читати као аутобиографски роман ХАВИЈЕРА СЕРКАСА, 'Вегетаријанку' се гледа као филм ЖУЛИЈЕ ДИКОРНО ('Титан', 'Сирово') или КОРАЛИ ФАРЖЕ ('Супстанца', 'Освета'). 'Људска дјела' имају наглашени елемент *боди хорора*, а 'Вегетаријанка' је у жанровском смислу *боди хорор*. Млада супруга престала је јести месо и намирнице животињског поријекла. Почевши од њеног мужа па до мајке и оца, то ствара тектонске поремећаје у обитељи. 'Како, забога, може бити тако себична?' пита се хладни и дистанцирани супруг. 'Зурио сам у њезине оборене очи, у хладнокрван израз њезина лица. Сама помисао да она има и ову страну, да може себично чинити што јој је воља, запрепастила ме је. Тко би помислио да може бити толико неразумна?'

Отац младу жену покушава вратити на прави пут шамарима, супруг силовањима.

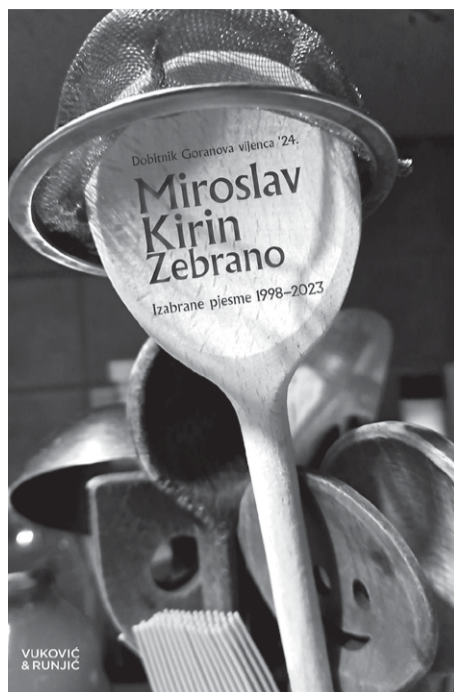
Након читања двају пријевода њених романа упитника око Канг је више, а не мање

Шогор, аматерски видеоумјетник, фасциниран је монголском пјегом, плавим биљегом који је открио на десном гузу шогорице. Ауторитети кажу: то је вегетаријанство, анорексија, схизофренија, потхрањеност; шогор каже осликајмо голо тијело шареним цвјетовима и снимимо порњић. Брак, обитељ, друштво, умјетност, медицина... сви се укључују у сламање луђакиње, одметнице и пацијентике. Млада жена има другачију слику: види себе како стоји на рукама, из тијела јој расте лишће, из широм раздвојених препона цвјета цвијеће.

'Титан' Жулије Дикорно је у Кану освојио Златну палму, 'Супстанца' Корали Фарже награду за сценариј; 'Људска дјела' добила су талијанску књижевну награду Малапарте, 'Вегетаријанка' међународног Мен Букера. И све то има смисла. Нобел је сјео тамо гдје су сјеле и неке од најугледнијих филмских и књижевних награда. 'Вегетаријанка' је можда формулаична у тематизирању тијела и побуне, 'Људска дјела' су понешто мистична реконструкција Свибањског масакра. Након читања и једног и другог романа упитника око овогодишње добитнице Нобела је више, а не мање. Али да, све се савршено уклапа. Једна вода улијева се у другу воду, мање притоке у веће. Хан Канг је дубоко унутар бифуркација и токова сувремених фрустрација и страхова, опресија и побуна. ■

Miroslav Kirin: Zebrano

(Vuković & Runjić, Zagreb, 2024.)

PIŠE Ivan Molek

Kod Kirina se tišine mogu pomno pratiti

Nadilaženje pukog govora

UZEBRANOM' (Vuković & Runjić, 2024.) MIROSLAVA KIRINA (Sisak, 1965.), ovogodišnjeg dobitnika Goranovog vijenca za ukupni doprinos hrvatskom pjesništvu, svoje su mjesto pronašle izabrane pjesme (1996. – 2023.) po izboru samoga autora te filmskog i književnog kritičara DAMIRA RADIĆA. Autor 15 knjiga, od kojih je 11 pjesničkih zbirki, Kirin se priključuje onoj struji u ovdašnjem suvremenom pjesništvu kod koje je čitatelju i dalje dodijeljena značajna uloga, ali mu autor istodobno stavlja na raspolaganje jedino goli pjesnički tekst, naizgled lišen ikakvih interpretativnih naputaka ili uvida u armaturu koja pjesničku tvorevinu pouzdano 'drži na nogama'. Pomalo je stoga iznenađujuće što je u 'Zebranom' predstavljen i njegov govor u Lukovdolu prilikom ovogodišnje dodjele Goranova vijenca, u kojem Kirin, gradeći se da je to nešto samo usputno, izdvaja dvije važne i komplementarne poetičke težnje: prvo, demetaforizirati pjesnički izraz, i drugo, pisati jasne i jednostavne pjesme.

Ipak, da navedeno ne valja uzeti doslovce, može se razabrati iz pjesme 'Živjeti je lijepo', neuvrštene u ovaj izbor. Ona u cijelosti glasi: 'Šćućurio sam se u stanu. /Zaključao vrata. Izvadio ključ. /S one strane vrata je mrak. //Ja se pak topim u svjetlosti. Ona /Katkad pobjegne kroz ključanicu, /Ali svejedno je ima dosta i za me, /I za one s druge strane.' Imajući u vidu ono 'topiti se', na prvi se pogled, a možda i zadnji, može pričiniti kako cijela pjesma sentimentalizira neku povučenu i privatnu egzistenciju u svakodnevnom životu. No uzme li se u obzir druga njezina mjesta, tada se otvara put nezamarnivo drukčijoj interpretaciji. Pjesma izričkom spominje 'ja' i 'oni', pri čemu ostaju nepoznata 'njihova' imena, likovi, identiteti, brojnost te kako 'oni' doživljavaju i prihvaćaju to tuđe topljenje od miline. U toj se potonjoj perspektivi razabire jednak i ironičan glas, na granici bešćutnosti i neza interesiranosti za druge. U pjesmi 'Ogled o

jednostavnosti' početno 'ovako to ide' jest upućujuće, a završno 'tako to ide' ponešto rezignirano i naravno zaključujuće. Nakon toga kraj, tišina. Može se ovdje vidjeti što za autora znači ne uvoditi metaforu: nju se ovdje razumije kao prijenos (u smislu preoblikovanja pjesničke građe u pjesnički tekst) i proces u kojem figura priječi, kaže Kirin, svakodnevnom (a ne pjesničkom) govoru doći do izražaja. Prolaziti i ne prolaziti ispod podignute ili spuštene rampe kao motiv ove kratke pjesme sažima obično profano iskustvo posve izuzeto od čina čuđenja. Slično vrijedi i za naslovom izazovnu, proznu 'O pogledu'. Svakodnevni govor vrvi i suklja banalnostima, a 'Zebrano' iz perspektive čitatelja okuplja niz pjesničkih iskaza. Motivi poput pramena, ruke, kupovanja, vezanja, notesa itsl. mogu biti zajednički i jednom i drugom registru, no ono što ih razlikuje je način govorenja, sintaksa koja nije jednolična ni po vrsnoj raznolikosti ni po ritmu.

Vidljivo je stoga da 'Zebrano' ne staje na braniku svakodnevnog iskustva već u njemu nalazi građu za preobličiti je u tekst – kao, uostalom, i svako pjesništvo vrijedno svojega imena. No ima još jedan razlog zašto bi kod mehaničkog prijenosa došlo do kratkog spoja. Svakodnevni govor također se odlikuje zbijanjem prostora među riječima, pa su mu tišine i šutnje nezamislive. Za razliku od toga, kod Kirina se one mogu pomno pratiti. Evo i autorova citata koji inicijalno upućuje na takvo stanje stvari: 'znao je (JOHN CAGE, op. a.) da bi duže ustrajavanje na tišini raznijelo granice postojećeg svijeta'. Kirin je pjesnik užitka bez pompozniš svečarskih prizvuka, ali kada i dođe do narušavanja užitka, onda je to kratko poput bljeska i u tragovima što se ne naziru uvijek na prvi pogled. Da se poslužimo jednom filmom misli Aleksandra Mijatovića u povodu Giorgija Agambena, Kirinovo je pjesništvo poput sna, a 'san predočava predmet koji se ne posjeduje'. ■

33. Dani hrvatskog filma

(17. – 20. listopada, Kino Edison, Karlovac)

PIŠE Damir Radić

Potvrda nesvakidašnjeg talenta

Ovogodišnji DHF obilježili su filmovi Saše Poštića

HRVATSKA je postala kratkometražna filmska sila. Ne samo da je 'Čovjek koji nije mogao šutjeti' osvojio Zlatnu palmu i nedavno je nominiran za Europsku filmsku nagradu, nego je na short listi Europske filmske akademije od 30 kratkih filmova u konkurenciji za nagradu njih čak četiri bilo iz Hrvatske – pored SLIJEPEVIĆEVA kanskog pobjednika, još i eksperimentalni dokumentarci 'Radije bih bila kamen' ANE HUŠMAN i 'Valerija' SARE JURINČIĆ te hrvatsko-portugalska igrana koprodukcija 'Tako te volim' (javno još neprikazana u nas) portugalskog režisera MÁRIJA MACEDA i hrvatskog scenarista IVORA RADMILOVIĆA PAVLEKA, snimljena u Hrvatskoj na hrvatskom. Jedina zemlja koja je imala više naslova na listi je velesila Francuska, svi ostali filmski moćnici ostali su iza Hrvatske. Veći dio aktualne hrvatske kratkometražne produkcije moglo se vidjeti krajem prošlog tjedna u karlovačkom Kinu Edison, na 33. Danima hrvatskog filma, gdje se pokazalo nešto što za poznavatelje domaćeg kratkog metra nije iznenađenje – 'Čovjek koji nije mogao šutjeti' bio je službeno najbolji u kratkoj igranoj konkurenciji najprestižnijeg svjetskog festivala u Cannesu, možda će ga kroz koji mjesec Europska filmska akademija proglasiti najboljim evropskim kratkim filmom, ali to nužno ne znači da je najbolji kratki film na tlu matične kinematografije, pa čak ni samo u igranoj konkurenciji (s obzirom na to da je hrvatski eksperimentalni kratki metar, a slično bi se moglo reći i za dokumentarni, tradicionalno podjednake kvalitete kao i igrani, najbolji kratki igrani film nije nužno najbolji kratki film općenito). Ovogodišnji Dani, naime, potvrdili su nesvakidašnji talent SAŠE POŠTIĆA, široj filmskoj javnosti gotovo nepoznatog autora koji je s četiri kratka igrana filma u nizu, sad kad su JOSIP LUKIĆ i IGOR JELINOVIĆ prešli na dugi metar, izronio kao najveća nada domaće kinematografije.

Petar Krznarić u Poštićevom filmu 'Skummy'

Poštić je prvi put skrenuo pažnju na sebe 2021. upravo na Danima, kad se predstavio crno-bijelim filmom 'Životinja', tjeskobnim ostvarenjem koje vješto gradi vremenski složenu naraciju sugestivno progovarajući o nasilju. Iste mu je godine na ZFF-u prikazan sljedeći rad 'Rakete', ostvaren u redateljskoj suradnji s njegovim stalnim snimateljem PAVLOM KOCANJEROM, izrazito ugodajni film ceste s dvojicom likova čiji je odnos obilježen potmulom napetošću koja dijelom proizlazi iz pozadinskog nasilja. Tu je prvi put nastupio naturščik PETAR KRZNARIĆ o kojem je SARA ALAVANIĆ snimila dokumentarac 'Pero', a iste 2023. Poštić dokumentarno-igrani film 'Skummy', 'grubo' i 'prljavo' dokumentarističko-modernističko ostvarenje naglih rezova, diskontinuirane naracije i eruptivne energije u kojem Krznarić i njegova majka fascinantno glume sami sebe. U istom je stilu i s istom impresivnom energijom, s dodatkom korištenja i mobitelskog formata slike, Poštić također prošle godine realizirao naslov 'Kostolomac'. Njegovo se tematiziranje dječaka koji počinio zločin u školi preklapilo s masakrom u Osnovnoj školi Vladislav Ribnikar u Beogradu, pa su na premijernoj projekciji na novosadskom festivalu Novi front neki gledatelji, odveć traumatizirani tom relacijom, napustili projekciju, što samo govori o snazi filma. I 'Kostolomac' i 'Skummy' prikazani su na ovogodišnjim Danima – prvi izvan glavne konkurencije, što je velik propust izborničkog tima – te su apsolutno obilježili festival. Nažalost, to nije prepoznao i žiri, koji je bio dovoljno hrabar da Grand Prix ne dodijeli 'Čovjeku koji nije mogao šutjeti' nego 'Niskoj travi' DAVIDA GAŠE, pobjedniku prošlogodišnjih Kockica o kojem sam tom prilikom pisao, i čiji tvorac je već sada, a u budućnosti će biti vjerojatno i više, miljenik ambicioznije mainstream kritike i festivala. No isti žiri Poštiću nije dodijeli nijedno priznanje; očito, autor je to koji je previše alternativan i beskompromisan da bi na takvu podršku mogao računati. ■

PREPORUKE: SERIJE

Only Murders
in the Building

(Disney+)

RIJETKE su serije koje svakom novom sezonom neusiljeno uspijevaju održati razinu kvalitete, kao što to polazi za rukom šarmantnom svegeneracijskom hitu koji prati fanatični trio *true crime podcastera* – Charlesa (STEVE MARTIN), Olivera (MARTIN SHORT) i Mabel (SELENA GOMEZ) – u misiji rješavanja serije ubojstava u svojoj rezidencijalnoj zgradi Arconia na Manhattanu. Metatekstualnosti u ovoj seriji nikada nije manjkalo, no u četvrtoj sezoni autori odlaze još korak dalje; popularnost neobičnog trija zaintrigirala je Hollywood koji želi ekranizirati njihov *podcast*, jer živimo u vremenu u kojem je sve intelektualno vlasništvo podložno adaptaciji i sve ima lukrativni potencijal. U priču tako ulaze i etablirani komičari (EVA LONGORIA, ZACH GALIFIANAKIS,

prati usamljenog udovca (KEVIN KLINE) koji pronalazi rukopis romana svoje pokojne supruge i otkriva mračne tajne iz prošlosti. Ta se priča isprepleće s onom o momku kojeg na putovanju Italijom zaintrigira tajanstvena žena, dok je treća linija radnje fokusirana na proslavljenu istraživačku novinarsku Catherine Ravenscroft (CATE BLANCHETT), koja anonimno dobiva rukopis pod nazivom 'Savršeni stranac'. Sadržaj romana budi joj potisnuta sjećanja i rastrojstvo koje odvodi u bračnu krizu, dok se istovremeno bavi održavanjem javnog imidža i kompliciranim odnosom sa sinom tinejdžerom. Estetskom obradom te kompleksne pripovijesti Cuarón nas odvodi na vizualno putovanje, ujedno

majstorski kombinirajući neizvjesnost s emocionalnim poniranjem u likove, čime uspijeva postići uznemirujuću atmosferu. Sporogorećom radnjom koja se odmotava u neprekidnim narativnim skokovima i otkrivanjem misterija 'na kapaljku', serija gledatelje drži angažiranim u dedukciji, ujedno ostavljajući vremena za meditaciju o kauzalnosti i složenosti ljudske prirode.

Fisk

(Netflix)

PRODUKCIJOM skromnih projekata koji svojom dosljednom kvalitetom polagano pronalaze *fandom*, Australci se već nekoliko godina uspijevaju nametnuti kao nezaobilazni autoriteti u komediji. Jedna je od takvih serija i ova nekonvencionalna komedija na radnom mjestu, netom zagazila u treću sezonu, koja se od početka uspoređuje s 'The Officeom'. Premda doista i baštini ponešto ofisovskog senzibiliteta, dinamika joj je potpuno obrnuta. Ozbiljna

Helen Tudor-Fisk (KITTY FLANAGAN, jedna od autorica serije) posnula je odvjetnica koja nakon privatnog i profesionalnog kraha dolazi raditi kao zamjena u malu odvjetničku tvrtku, koju vode brat i sestra i puna je osebnih likova. Dok se suočava s paradom neobičnih klijenata i bizarnih slučajeva, također se mora boriti i sa svojim novim kolegama koji je neprekidno, u maniri Michaela Scotta, ometaju u poslu. Jedak humor izvire iz nelagode protagonistkinje koja svojom običnom pojavom strši u moru čudaka koji priču povremeno odvede u farsičnom smjeru. Iako nije tako smiješna kao 'The Office', 'Fisk' mu je puno sličnija od netom produciranog australskog pokušaja širenja franšize. ■ Jelena Svilar

EUGENE LEVY) koji u cameo ulogama igraju karikirane verzije sebe i, pobudivši u originalnoj trojci nesigurnost, dodatno mijenjaju dinamiku i osvježavaju formulu serije. I dok jedna narativna nit satirizira suvremenu industriju zabave, s toplinom i poštovanjem prema baštini kinematografije i televizije (naziv svake epizode naslov je nekog filma), u drugoj se istražuje ubojstvo Charlesove dublerice Sazz. Ekosistem Arconije neprestano se širi, pa se otkrivaju i drugi stanovnici te povijesne zgrade na prestižnoj lokaciji – oni koji žive u njenom zapadnom, jeftinijem krilu – i priča polagano počinje poprimiti i klasni aspekt. Karakteri se u ovoj sezoni produbljuju, prokazujući cijelu lepezu slabosti ljudske prirode, i otvara se mogućnost da se uloge prožmu patosom; likovi se, osim za goli život, bore za vidljivost i relevantnost, suptilno kritizirajući nesmiljenu holivudsku opsesiju mladošću. Nova je sezona možda i najzanimljivija dosad jer, premda je serija svakom sezonom uspijevala preosmisлити žanr, oajući mu ujedno i počast, uspješno zanemaruje sve narativne konvencije i uz brojne reference poigrava se televizijskim formama i filmskim žanrovima.

Disclaimer

(Apple tv)

MINISERIJA od sedam epizoda, temeljena na romanu RENÉE KNIGHT, psihološki je triler u režiji oskarovca ALFONSA CUARÓNA, koji se bavi temama krivnje, osvete i skrivene prošlosti. Kroz poliperspektivnost i mikronaraciju baziranu na iskustvu pojedinca, u ovoj se ambicioznoj drami istražuje ljudska bol i način na koji nam tajne mogu oblikovati živote. Radnja teče nelinearno i odvija se u tri međusobno povezane narativne niti: jedna

Programski koordinator
Balkan forumaSTIPE ĆURKOVIĆ
Političko klatno u Europi
kreće se udesno

Od 25. do 27. listopada nakon duže pauze održava se Balkan forum pod temom 'Emancipatorna politika u doba regresije: ljevica u regiji'. Koji su glavni aspekti te regresije?

Zadnji Balkan forumi 2012. i 2013. zbivali su se u kontekstu lijeve politizacije cijele jedne generacije poslije financijske krize 2008. I u regionalnom kontekstu tada su se zbivale stvari koje su nagovještavale raskid s tranzicijskim političkim imaginarijem, koji je raspon politički dopustivog i poželjnog svodio na sporove oko stupnja poželjne neoliberalizacije kapitalizma. Kritički stav prema kapitalizmu kao takvom nije bio predviđen. U godinama poslije 2008. to se, barem među novim lijevim inicijativama, počelo mijenjati. Bilo je to i vrijeme neposredno poslije mobilizacije oko studentskih blokada iz 2009. i borbe oko Varšavske u Zagrebu. U međuvremenu se političko klatno u cijeloj Europi počelo kretati u suprotnom smjeru: Siriza i Podemos su slomljene ili pacificirane, a ekstremna desnica posljednjih godina, pogotovo poslije tzv. 'migrantske krize' iz 2015., postaje sve važniji akter na europskoj političkoj sceni. U brojnim zemljama je sve bliža preuzimanju vlasti, a u slučajevima poput Italije to joj je već uspjelo. Rezultat su, između ostalog, porast ksenofobije, socijalnog šovinizma, napadi na rodnu jednakost i LGBTQ+ prava pod egidom 'rodne ideologije'. Sličnim procesima svjedočimo i u regiji.

Kako navodite u depljanu, prethodnih godina različiti lijevi pokreti transformirali su se u stranke, gdje god s uspjehom. Kako stojimo s emancipatornom politikom u doba stranačkog djelovanja ljevice?

To je pitanje koje pokušavamo postaviti. Do koje mjere je ljevica ulaskom u stranačku politiku i dobivanjem šire prepoznatljivosti uspjela doprinijeti promjenama parametara političkog imaginarija, procedurama vođenja politike, izmjenama paradigme političke komunikacije, demokratskoj mobilizaciji itd.? A do koje mjere se susrela sa struktur-

Foto: Sanjin Strukić/PIXSELL

nim, institucionalnim, kadrovskim granicama mogućnosti realizacije takve programatike? Što je u tim procesima dobiveno, što je možda izgubljeno? Kakve strategije su različiti akteri ljevice – i oni koji su ušli u stranački kontekst, sa svojim specifičnim pravilima djelovanja, i oni koji djeluju izvan njega – razvili da odgovore na te nove okolnosti? Ideja Foruma nije da prejudicira odgovore, nego da otvori dijalog i kolektivnu refleksiju o tim i povezanim pitanjima. U različitim zemljama regije, situacije se u nekim aspektima podudaraju, u drugima se značajno razlikuju. Možemo li naučiti nešto jedni od drugih i doprinijeti kulturi razmjene preko nacionalnih granica?

Predstavite nam ukratko program Foruma.

Održat će se šest moderiranih panela, svaki u trajanju od dva sata, s panelistima iz različitih zemalja regije, uglavnom iz govornog područja BHS-a. Svaki panel posvećen je drugoj strateški važnoj temi za regionalnu (i ne samo regionalnu) ljevicu: problematiki prelaska iz pokreta u stranku, odnosu sa sindikatima, feminizmima i pitanju roda; problematiki migracija, migranata i manjina, okolišnoj pravdi i ljevici i medijima.

■ Lujo Parežanin

KVADRAT

Londonski Muzej neoliberalizma, posvećen kritici te društveno-ekonomsko-političke pošasti našeg doba, zatvorio je svoja vrata jer će na njegovoj lokaciji niknuti – luksuzna stanogradnja, prenio je prije par dana portal Wallpaper. 'Kada živite u distopiji, stvarnost nadvlada satiru', izjavio je tim povodom njegov osnivač, umjetnik DARREN CULLEN. ■ L. P.

Dokrajčila ga vlastita tema – Muzej neoliberalizma (Foto: Museum of Neoliberalism)

Majstorstvo svjetogradnje

Čak i ako Miévilleovom novom romanu 'The Book of Elsewhere', napisanom u suradnji s Keanuom Reevesom, fali nota subverzivnosti na kakvu smo kod njega navikli, tu je još uvijek nekonvencionalna struktura, impresivni *worldbuilding*, jedinstveni i originalni likovi, bića i društva

CHINA MIÉVILLE je pisac znanstvene fantastike i fantastike koji je, nažalost, slabo preveden kod nas, pa je zato i nedovoljno poznat. U svojim djelima spaja elemente šunda i žanrovske konvencije sa stilom pisanja koji više odgovara literarnoj fikciji; jednako mu je važno ispričati zabavnu i uzbudljivu priču prepunu obrata i avantura, kao i istražiti teme poput lingvistike, ljevičarske politike, klasne borbe, nejednakosti, utopijskih zajednica ili života u segregiranim gradovima. Kako sam kaže, želi ispričati 'dobru priču koja je usto i sociološki ozbiljna i stilski avangardna'. Kao inspiraciju nabroja filmove o Tarzanu, koji su mu kao djetetu bila polazna točka za opsesiju znanstvenom fantastikom i fantastikom, zatim H. P. LOVECRAFTA, URSULU LE GUIN, filmove braće QUAY i JANA ŠVANKMAJERA, igre Dungeons and Dragons...

Nakon desetogodišnje 'pauze' od pisanja romana u kojoj se uglavnom bavio publici-

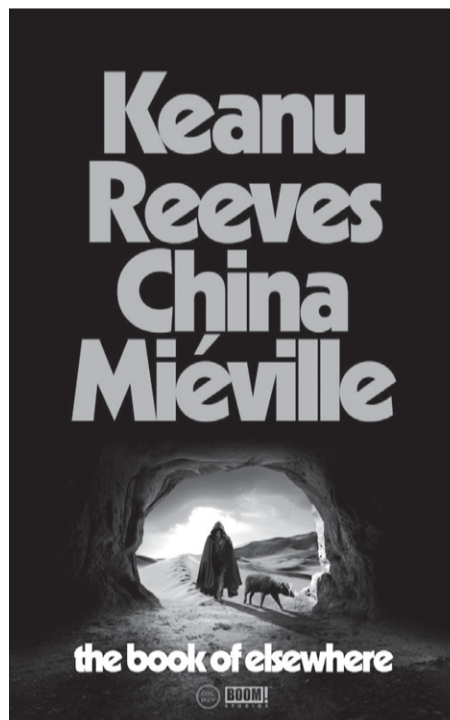
Kao deklarirani marksist, Miéville se u svojim ranijim djelima redovito bavi društvenom kritikom, no ovo je njegov uvjerljivo najmanje politički roman. Najvjerojatnije to ima veze Reevesovom apolitičnošću, kojoj se Miéville morao prilagoditi

stikom, 23. srpnja ove godine izdaje 'The Book of Elsewhere', napisan u suradnji s glumcem KEANUOM REEVESOM. Riječ je o svojevrsnoj adaptaciji Reevesove serije stripova 'BRZRKR'. Reevesov doprinos projektu bile su okvirne ideje i najvažniji likovi – sve ostalo je Miéville radio sam. Reeves je poslovično skromno za Guardian izjavio da je roman napisao China, a da on nije napisao ništa.

'The Book of Elsewhere' je priča o svojevrsnom superjunaku, B-u ili Unuteu, besmrtnom biću starom 80.000 godina. Nakon svakog pokušaja da ga ubiju – a ima ih dosta – on se ponovno rađa tako da se izlegne iz jajeta. Sve što želi je – smrtnost (jer 'beskonačan život nije život'), pa surađuje s timom znanstvenika pod okriljem američke vojske koji ga proučavaju i obećavaju da će pronaći način da mu ispune tu želju. Vojska pak šalje Unutea da im obavlja 'poslice' po svijetu. Nitko zapravo ne zna što je točno Unute, pa ni on sam. Mutacija? Vanzemaljčak? Alat? Oružje? Bog? Demon? Unutea poneke zajednice doživljavaju i štiju kao boga, a neke ga se boje kao demona. Naizmjenično pratimo fragmente Unuteovih avantura kroz (pra)povijest, punu mitova i božanskih bića, i događanja u svijetu koji nalikuju našem, možda u bliskoj budućnosti.

Kao deklarirani marksist, Miéville se u svojim ranijim djelima redovito bavi subverzivnim temama i društvenom kritikom, no ovo je njegov uvjerljivo najmanje politički roman. Najvjerojatnije to ima veze Reevesovom popriličnom apolitičnošću ('Nisam netko tko govori o politici', izjavio je za Guardian), kojoj se Miéville morao prilagoditi. Ipak, i dalje je to djelo koje je originalnije, maštovitije i stilski virtuoznije od ogromne većine SF i *fantasy* romana kojih su pune police knjižara.

Miéville je vjerojatno najpoznatiji po Bas-Lag trilogiji smještenoj u istoimeni *steampunk* svijet. Njen prvi dio, 'Stanica Perdido' (u izvorniku 'Perdido Street Station'; kod nas su je objavili Izvori), smještena je u prljavu, kaotičnu, živopisnu metropolu zvanu New Crobuzon, gdje ekscentričnog odmetnutog znanstvenika Isaaca posjećuje biće zvano

Miévilleov uvjerljivo najmanje politički roman

Garuda, poluptica, polučovjek, i moli ga da mu pomogne da ponovno može letjeti. Umjesto opsesije feudalizmom, zbog koje je ogromna većina *fantasy* romana smještena u svjetove koji podsjećaju na europski srednji vijek, i neprestanog recikliranja posttolkienovskih klišeja – vilenjaka, patuljaka, vitezova i sličnog – Miéville stvara maštovite i originalne svjetove nastanjene istinski neobičnim društvima i bićima. Tu su, primjerice, Prepravljeni, ljudi kojima je kao kazna za neki prekršaj presađen novi dio tijela preuzet od stroja ili životinje; Vodyanoi, ljudi nalik žabama; Khepriji, čiji mužjaci su bezumne divovske bube, dok ženke imaju ljudska tijela, ali golemu bubu umjesto glave, a mnoge od njih su umjetnice koje stvaraju svojevrsne skulpture od vlastite pljuvačke; ljudi-kaktusi...

Drugi dio Bas-Lag trilogije, 'The Scar' (prilično porazno, nije preveden kod nas), inspiriran je avanturističkim i piratskim romanima. Lingvistkinja Bellis Coldwine je u egzilu

i bježi iz New Crobuzona pa završava u piratskom gradu Armadi, kolekciji tisuća zajedno privezanih brodova koji plove po svjetskim oceanima i na kojima vlada svojevrsna piratska utopija u kojima su 'prepravljenim' kažnjenicima vraćeni sloboda i dostojanstvo, a razvijena je i specifična ekonomija u kojoj se ulov iz pljački dijeli za svačiju dobrobit, postoje kvartovi od kojih svatko ima svojeg vladara, dinamiku, običaje i pravila. Tamo se pletu složene mreže lojalnosti, savezništava, političkih igara moći...

I u drugim svojim djelima Miéville se poigrava originalnim i maštovitim konceptima. Roman 'Grad i grad' (u izvorniku 'The City & the City', kod nas ga je objavio Hangar 7) je SF krimić/noir o ubojstvu u gradu koji dijeli iste ulice, zgrade i parkove s drugim, 'zabranjenim' gradom, čiji stanovnici su ljudi od rođenja naučeni da ne vide, kao i da ne prelaze zid koji ih razdvaja. Roman je inspiriran stvarnim podijeljenim gradovima poput Mostara, ciparske Nikozije, Jeruzalema... U SF romanu 'Embassytown', Miéville se bavi kompleksnim lingvističkim pitanjima – radnja se vrti oko vanzemaljaca čiji jezik im onemogućava laganje i koji postaju ovisni o govoru ljudskih ambasadora. U *young adult* romanu 'Railsea' (kod nas nepreveden), vlakovi pod vodstvom 'kapetana' putuju po 'željezničkom moru' tračnica koje prekrivaju planet i love grabežljivce koji žive ispod njih poput divovskih krtica. Miéville je očito bio inspiriran 'Mobyjem Dickom', ali radnju kao i uvijek odvođi u potpuno neočekivanom pravcu, dok njegov *worldbuilding*, iako na prvi pogled djeluje pomalo redikulozno, ima smisla i unutarnju logiku.

Miéville je svoju doktorsku disertaciju pisao o marksističkoj teoriji međunarodnog prava. Godine 2001. kandidirao se za Donji dom britanskog parlamenta kao socijalist, a kasnije je radio na osnivanju nove političke stranke Left Unity. Godine 2017. napisao je knjigu 'Oktobar' o Oktobarskoj revoluciji, a 2021. 'A Spectre, Haunting', vlastiti pogled na MARXOV 'Komunistički manifest', o kojoj je prošle godine dao intervju za Novosti. Marksizam ga je privukao zato što je sveobuhvatan – omogućio mu je da razumije svijet u njegovoj cjelovitosti, bez dogmatičnosti. Kada ga pitaju o vezi političkog aktivizma i stvaranja fantastičnih svjetova, Miéville naglašava da ta veza nije direktna i da ga ne zanimaju fantazija ili SF kao nacrti za utopiju, ali da postoji neka poveznica u smislu drugosti i očudenja kao političkog čina, slično efektu koji su postigli nadrealisti.

Često se citira Miévilleova kritika TOLKIENA, kojem zamjera 'reakcionarnu naklonost prema hijerarhijskom *statusu quo*, vjeru u apsolutni moral koji zamagljuje moralnu i političku složenost. Tolkienovi klišeji – vilenjaci i patuljci i čarobni prstenovi – proširili su se poput virusa. Napisao je da je funkcija fantazije 'utjeha', pa je postalo pravilom da bi 'pisac fantazije trebao tetošiti čitatelja'. Miéville tvrdi da dugi niz pisaca, među koje bismo nesumnjivo mogli svrstati i njega samog, čini upravo suprotno: 'koriste estetiku fantastike da bi doveli u pitanje, očudili i subvertirali očekivanja'.

Miévilleov rad obično polazi od tropa specifičnih za krimić, avanturistički roman, SF, *fantasy*, *young adult* ili, u slučaju 'The Book of Elsewhere', superherojski žanr – koje zatim odvođi u neočekivanom pravcu. Čak i ako zadnjem romanu fali nota subverzivnosti na kakvu smo kod njega navikli, tu je još uvijek nekonvencionalna struktura, impresivni *worldbuilding*, jedinstveni i originalni likovi, bića i društva – ukratko, maštovitost i zaigranost kakva se rijetko pronalazi u žanrovskoj literaturi koja, izgleda, postaje sve više generička. ■

TV RAŠETANJE

Gradonačelnik partizan

Nobelovac, RTS,
12. listopada, 19:40

EKRANIZACIJA života IVE ANDRIĆA, travničke sfinge, čovjeka koji je osobno poznao GAVRILA PRINCIPA, HITLERA, ALEKSANDRA, TITA i mnoge druge aktere 20. stoljeća, zavodnika (MIRKO KOVAČ napisao je da je volio žene koje se 'očkaju', što će reći ne one koje se 'nečkaju', a nije mu smetalo ni ako su udane za njegove prijatelje), bit će itekako gledana na ovim prostorima. TIHOMIR STANIĆ već je hvaljen zbog zavlačenja pod kožu nobelovcu (kojega je glumio više puta), pa ovdje valja istaknuti druge stvari, prije svega suptilni scenarij koji supotpisuju IVAN VELISAVLJEVIĆ i JELENA MIJOVIĆ. U njemu Andrićev lik iskrsava ocrtan nježnim, diskretnim linijama. Na izborima u društvu pisaca dobroćudni, genijalni, narodski čovjek BRANKO ĆOPIĆ nožem guli jabuku, a profinjeni Andrić krajnje suzdržanom gestom suspreže reakciju. Partizanski šofer ga vozi pa mu priča svoje dojmove o njegovoj književnosti, ushićujuće i kritičke, a Andrić reagira sa samo par riječi – 'zanimljivo', 'veoma zanimljivo' i 'jako zanimljivo'. Pritom ne zijeve i ne iskazuje otpor. On je kraljev ambasador i miljenik, desna ruka MILANA STOJADINOVIĆA, čovjek koji je bio na proslavi Hitlerova rođendana... I za manje stvari letjele su glave ali je, srećom, Andrić komunistima trebao više nego oni njemu. Ipak je stalno bio pod nadzorom Službe. Tog se čovjeka često napada – bezosjećajan, proračunat, 'Englez', 'fra Ivo', zakopčan – ali on je svim tim oklopima bio dužan štititi svoj genij. Portret pisca i njegova vremena iscrtan je sitnim vezom, otmjeno a vjerno. Nobelovac ne dijeli manu koju imaju mnoge novije srpske serije bazirane na historijskim ličnostima i fenomenima – ona ne resetira, ne piše iznova povijest, ne upušta se u njezino prevrednovanje, ne mijenja ishode političkih i drugih bitaka, nego realistično priča priču, baš kao što je pisac i zaslužio. Scenaristi su pročitali brojne knjige, pisma, intervju i drugu građu iz Zadužbine Ive Andrića, pa sve vješto uklopili u portret jedinog našeg pisca koji je dobio nagradu švedske akademije. Obavezno gledati.

N1 studio uživo,
14. listopada, 10:00

DOMAGOJ NOVOKMET uvristio je u program razgovor beogradskog ratnog reportera BRANISLAVA ŠOVLJANSKOG S GIDEONOM LEVYJEM, piscem i novinarom iz Tel Aviva, čije ćemo dijelove ovdje prenijeti jer transkript te kritičke priče, nažalost, nije na internetu. Na pitanje što misli kako će se, godinu dana nakon izbijanja rata, sve okončati, Levy je dao tmuran odgovor. 'Mi smo usred oluje', kazao je, 'ali ako pogledamo godinu iza nas, sve što se dogodilo

je loše za Izrael. Nema ničeg dobrog. Budućnost je sada vrlo mračna. Ne znam kako će se Izrael iz toga izvuci. Izrael je ušao u rat u Gazi bez ikakve ideje kako da iz tog rata izađe. Sad ponavljamo istu grešku s Libanom. Ne govorim o tome je li to opravdano. Opravdano je. Dogodio se sedmi listopada i bilo je grozno. No je li Izrael sad u boljoj situaciji nego prije godinu dana?' Šovljanski ga je potom pitao stvara li Izrael sada više prijatelja ili neprijatelja u svijetu. Stvara više neprijatelja, u regiji i svijetu, odgovorio je Levy. 'Sigurnost nije ništa bolja. Ekonomija je u katastrofalnom stanju. Ta politika kažnjavanja, i to trenutačnog kažnjavanja silom, veoma je nezrela politika. Tako rade djeca. Ti si mene udario, ja ću tebe. Ali, koja je strategija? Hoćemo li tako ratovati svake dvije ili pet godina? Gdje je granica? Nema je na vidiku.' Na pitanje hoće li Bibijeva vlada opstati, Levy je dao jasan odgovor: hoće, itekako će preživjeti. Njegovi su glasači brojni i slijepo ga slijede. 'Iza sebe ima ekstremne desničare, koji su pravi fašisti, i koji nemaju drugog izbora nego držati se njega... on može ostati na vlasti još godinama.' Dodao je još jednu važnu ocjenu: 'U svakom slučaju, Izrael je sam sebi nacrtao cijeli svijet, vlastitu sigurnost prema kojoj je svatko tko nas kritizira automatski antisemit, jer na taj način ništa nije greška. Uvijek je greška nekog drugog. I većina Izraelaca u to vjeruje. Većina Izraelaca vjeruje da je cijeli svijet protiv njih, što god radili.' (To nam zvuči poznato!) 'To je očigledno laž, jer je svijet znao prigrliti Izrael kad se zalaže za mir. Ali kad idete s takvom brutalnošću kao u rat u Gazi, što možete očekivati od svijeta? Da prigrlj Izrael? Da ga slavi i da mu plješe jer je ubio 40 tisuća bespomoćnih ljudi u Gazi, uglavnom civila? Od toga, 17 tisuća djece.' Levy u tome pomalo griješi. Na zadnjem, četvrtom nastupu u američkom Kongresu (CHURCHILL je ondje govorio dva puta), NETANYAHU je tridesetak puta prekinut gromoglasnim pljeskom kongresnika. Ako nas pitate, Levy je zaslužio Nobelovu nagradu za mir, tako hrabro, bez zadržke ustati u obranu ljudskosti zaslužio je aplauz na otvorenoj sceni, no činjenica da još uvijek može tako govoriti u Izraelu pokazuje da zemlja nije posve potonula u mrak. Pohvala N1 za emitiranje ovog sjajnog razgovora, kakav na javnoj televiziji nećete čuti.

Tajkun,
Filmoviplex

NA preporuku prijatelja pogledali smo Tajkuna iz 2020., pa smo se nakon odgledanih svih deset epizoda priklonili ocjeni kako je riječ o izvrsnoj seriji. Tajkun opisuje život i smrt – treba li reći 'kontroverznog' – tajkuna Vladana Simonovića, kojega u pokušaju zadnje velike igre u životu, preuzimanja propalog poljoprivrednog kombinata Dunav, susreću duhovi prošlosti. DRAGAN BJELOGRLIĆ je kao Simonović dosegao svoj glumački vrhunac. U ovoj, 'možda najfilmskijoj' TV seriji postjugoslavenske produkcije (JURICA

PIŠE Boris Rašeta

Željka Godeč predstavila je na N1 knjigu o Većeslavu Holjevcu, jednom od rijetkih velikana kojemu, inače nezahvalni, Hrvati i Srbi odaju zaslužno priznanje. Holjevčev spomenik na ulazu u Zagreb time je dobio nužan 'aneks', svestrano istraženu i lijepo napisanu priču o čovjeku o kojemu smo, zapravo, malo znali

Spomenik Karlovačaninu koji je zadužio Zagreb - Većeslav Holjevca (Marko Prpić/PIXSELL)

PAVIČIĆ) 'Bjela' je dao nezaboravnu rolu. U Tajkunu glumi oko 40 vrhunskih glumaca s ovih prostora, pa ćete seriju bindžati sa zadovoljstvom.

N1 Newsnight,
16. listopada, 20:30

ŽELJKA GODEČ predstavila je na N1 knjigu o VEĆESLAVU HOLJEVCU, jednom od rijetkih velikana kojemu, inače nezahvalni, Hrvati i Srbi odaju zaslužno priznanje. Holjevčev spomenik na ulazu u Zagreb, vjerojatno najljepši i najpogodeniiji u metropoli, ovom je knjigom dobio nužan 'aneks', svestrano istraženu i lijepo napisanu priču o čovjeku o kojemu smo, zapravo, malo znali. Holjevca je imao lavovsku ulogu u pripojenju Istre Hrvatskoj; iz Berlina je kao šef vojne misije 'kidnapirao' vodećeg stručnjaka za turbine pa uz njegovu pomoć postavio temelje karlovačke Jugoturbine. Velik je doprinos dao i dopremi MIMARINE zbirke u Hrvatsku. 'Brzo sam zaključila da je Holjevčeva životna priča u svakom smislu dramatična, intrigantna, produktivna i da bi bio grijeh da ostane nezapisana', rekla je Godeč ILIJI JANDRIĆU. 'Mjesec dana prije nego što je otišao u šumu bio je mobiliziran kao domobran. Tu situaciju je pretvorio u svoju korist, ukrao deset pušaka i pohranio ih u grob umirovljenog financijskog stručnjaka. Za tri dana se vraća prerušen u seoskog kovača izvaditi to oružje. Tim oružjem je osnovan Prvi partizanski odred', kazala je Godeč o čovjeku koji je Srbe na Kordunu dizao na ustanak protiv NDH, a potom pokupio etiketu nacionalista, dijelom zbog ljubomore kolega, a dijelom zato što je Partija standardne nacionalizma postavila neprirodno nisko. Emisiju gledati, knjigu čitati! ■

NO PASARAN HO ПАСАРАН

Poštovani čitatelji,
pozivamo vas da se pretplatite na Novosti.

Pretplata za Hrvatsku za 3 mjeseca iznosi 12,75 eura, za 6 mjeseci 25,50 eura, a za godinu dana 51 euro.*

Molimo da uplatu obavite na:
IBAN HR8423600001101506511
U rubriku POZIV NA BROJ upišite svoj OIB.

Pretplata za inozemstvo za 3 mjeseca iznosi 25,5 eura, za 6 mjeseci 51 euro, a za godinu dana 102 eura.*

Molimo da uplatu obavite na:
IBAN HR8423600001101506511
SWIFT: ZABAHR2X

Nakon što izvršite uplatu, molimo vas da potvrdu o uplati pošaljete e-mailom na: info@portalnovosti.com ili poštom na adresu snv/Novosti, Gajeva 7, 10000 Zagreb.

U opisu plaćanja obavezno navedite adresu na koju šaljemo Novosti.

*PDV je uračunat u cijenu.

Dana 25. svibnja 2018. godine na snagu je stupila Opća uredba o zaštiti osobnih podataka – GDPR – General Data Protection Regulation (Uredba GDPR).

Osnovna je svrha Uredbe GDPR veća kontrola pojedinaca nad njihovim osobnim podacima. Srpsko narodno vijeće, kao izdavač tjednika Novosti, provodi pravnu regulativu u svim područjima poslovanja, uključujući područje izdavaštva te nam je namjera, cilj i interes da imamo zadovoljne čitatelje, sa čijim osobnim podacima postupamo zakonito i sa svrhom.

Ovim putem obavještavamo pretplatnike tiskanog izdanja tjednika Novosti, kojima se tjedni primjerci novina dostavljaju putem pošte, da ćemo u skladu s Uredbom GDPR vaše osobne podatke koristiti isključivo u svrhu dostave primjerka Novosti. Ovime vam Srpsko narodno vijeće, kao voditelj obrade vaših osobnih podataka, jamči da vaše osobne podatke, koje ste nam osobno povjerili, nećemo koristiti u druge svrhe.

Poštovani pretplatnici, ako želite ostati primatelj tjednika Novosti, ne morate poduzeti nikakvu radnju po čitanju ove Izjave o privatnosti, a ako se želite odjaviti s liste primatelja, molimo vas da nas o tome obavijestite pisanim putem.

Pisanu izjavu dostavite na adresu: Srpsko narodno vijeće, za tjednik Novosti, Gajeva 7, Zagreb.

NOVOSTI
НОВОСТИ